

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI

NÛBIHÂRÂ BIÇÛKÂN İSİMLİ İLK ARAPÇA-KÛRTÇE
SÖZLÜK ÇALIŞMASININ MUHTEVA ANALİZİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Musa ŞİNEĞO

İstanbul
Temmuz-2024

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI

NÛBIHÂRÂ BIÇÛKÂN İSİMLİ İLK ARAPÇA-KÛRTÇE
SÖZLÜK ÇALIŞMASININ MUHTEVA ANALİZİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Musa ŞİNEĞO

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Osman YILMAZ

İstanbul

Temmuz-2024

TEZ ONAYI

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Temel İslam Bilimleri Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Osman YILMAZ İmza

Üye : Prof. Dr. Abdulmuttalip ARPA İmza

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Yakup KARA İmza

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

İmza

Prof. Dr. Erhan İÇENER

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “Nûbihârâ Biçûkân İsimli İlk Arapça-Kürtçe Sözlük Çalışmasının Muhteva Analizi” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Musa ŞİNEĞO

ÖN SÖZ

Çalışma konusunun belirlenmesinde ve çalışmanın hazırlanma sürecinin her aşamasında bilgilerini, tecrübelerini ve değerli zamanlarını esirgemeyerek bana her fırsatta yardımcı olan değerli hocam Sayın Dr. Öğr. Üyesi Osman Yılmaz'a teşekkürü bir borç bilirim.

Musa ŞİNEĞÖ

İstanbul-2024

ÖZET

NÛBIHÂRÂ BIÇÛKÂN İSİMLİ İLK ARAPÇA-KÛRTÇE SÖZLÜK ÇALIŞMASININ MUHTEVA ANALİZİ

Musa ŞİNEĞO

Yüksek Lisans, Temel İslam Bilimleri

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Osman YILMAZ

Temmuz, 2024 - Sayfa 125 + X sayfa

17. yüzyılda yaşamış Kürt bir şair, yazar ve düşünür olan Ahmed-i Hânî, “Nûbihâra Biçûkân” sözlüğü ile Kürt dili ve edebiyatına önemli bir katkıda bulunmuştur. Bu eser, Kürt dilinin zenginliğini ve ifade gücünü ortaya koyan bir başyapıttır. Ahmed-i Hânî’nin amacı, Kürt çocuklarına kendi dillerinde bilgiye erişim imkânı sağlamak ve Arap dilinin temel bazı kaidelerini sözlük çalışması yoluyla yansıtmaktır. Hânî, sözlükte Kürtçe kelimelerin Arapça karşılıklarını vererek ilim yoluna adım atacak çocukların tahsil edecekleri ilimlere bir aşinalık kazanmasını gaye edinmiştir. Sözlükteki Kürtçe ve Arapça kelimeleri hem çocukların kelime haznesini arttırmak ve Arapça dilinin bazı temel kaidelerine örnekler getirmek hem de okuyacakları çeşitli ilimlerden bazı kelimeleri kendilerine sunmak üzere derlemiştir.

“Nûbihâra Biçûkân” sözlüğü, Kürt edebiyatı ve dili üzerine çalışan araştırmacılar için vazgeçilmez bir referans kaynağıdır. Bunun sebebi sözlüğün Kürtçede kendi alanında kaleme alınmış ilk eser olmasından ileri geliyor. Sözlük üzerine her ne kadar farklı değerli çalışma ve şerhler yapılmış olsa da birçok kimse tarafından ezberlenen bu eserin halen açığa kavuşturulması gereken yanları mevcuttur. Sözlük üzerine yazılan şerh ve çalışmaların da yardımıyla kaleme aldığımız bu çalışmada kelimelerin hem İslami ilimlerdeki yerini hem de sarf ve nahiv açısından değerini ele aldık.

Anahtar Kelimeler: Ahmed-i Hânî, Nûbihâra Biçûkân, Sözlük, Arapça, Kürtçe.

ABSTRACT

A CONTENT ANALYSIS OF THE FIRST ARABIC-KURDISH DICTIONARY DICTIONARY TITLED NÛBIHÂRÂ BIÇÛKÂN

Musa ŞINEĞO

Master, Basic Islamic Sciences

Thesis Advisor: Asst. Professor Osman YILMAZ

July, 2024 - 125 + X pages

Ahmed-i Hânî, a Kurdish poet, writer, and thinker who lived in the 17th century, made a significant contribution to Kurdish language and literature with his dictionary “Nûbihâra Biçûkân”. This work is considered a masterpiece that showcases the richness and expressive power of the Kurdish language. Hânî’s goal was to provide Kurdish children with access to knowledge in their own language and to reflect some fundamental rules of Arabic language through the dictionary. In this dictionary, Hânî provided the Arabic equivalents of Kurdish words, aiming to familiarize children with the knowledge they would acquire in the path of learning. He compiled Kurdish and Arabic words in the dictionary to expand the children's vocabulary and provide examples of some fundamental rules of the Arabic language, as well as introduce them to various sciences.

“Nûbihâra Biçûkân” remains an indispensable reference for researchers studying Kurdish literature and language. This importance stems from the fact that it is the first work in its field written in Kurdish. Although valuable studies and commentaries have been made on the dictionary, and it has been memorized by many, there are still aspects that require clarification. In this study, written with the help of commentaries and studies on the dictionary, we examined the place of words in Islamic sciences as well as their value in terms of morphology and syntax.

Keywords: Ahmed-i Hânî, Nûbihâra Biçûkân, Dictionary, Arabic, Kurdish.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	ii
ÖN SÖZ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR	x
BİRİNCİ BÖLÜM.....	1
GİRİŞ	1
1.1. Tezin Konusu	1
1.2. Tezin Amacı	1
1.3. Tezin Kapsamı ve İçeriği	2
1.3.1. Tezin Temel Soruları.....	3
1.3.2. Tezin Temel Hipotezleri	3
1.4. Tezin Önemi ve Özgün Değeri	4
1.5. Tezin Araştırma Yöntemi.....	4
1.6. Tez Konusuyla İlgili Literatür Analizi	5
1.7. Tezin Düzen ve Dizaynı.....	6
İKİNCİ BÖLÜM.....	7
AHMEDİ HÂNÎ'NİN HAYATI.....	7
2.1. Doğumu, İsmi ve Mahlası	7
2.2. Yetiştığı Aile ve Vefatı	8
2.3. Yaşadığı Dönem, İlmi ve Tasavvufi Kişiliği	8
2.4. Eserleri	9
2.4.1. Kendisine Aidiyeti Kesinleşmiş Olan Eserler.....	10
2.4.2. Kendisine Aidiyeti Hususunda Şüphe Bulunan Eserler.....	14

2.5. Etkisi ve Mirası	15
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	17
NÛBİHÂRA BIÇÛKÂN SÖZLÜĞÜNÜN MUHTEVA ANALİZİ.....	17
3.1. Kelime Kategorileri.....	17
3.2. Sözlükteki Beyit Sayısı	18
3.3. Sözlükte Beyitlerin Diziliş Sırası, Kullanılan Aruz Bahirleri ve Nazım Türleri	20
3.4. Sözlükteki Kelime Sayısı	22
3.5. Sözlükte Bulunan Terkibî Lafızlar	23
3.6. Sözlükteki Bazı Kelimelere Eleştiriler	24
3.7. Kürtçede Yaygın Kullanılan Arapça Asıllı Kelimeler	24
3.8. İslami İlimler Açısından Nûbihar Sözlüğünün Kullanışlılığı	25
3.8.1. Kur'an'da Geçen Sözcükler	27
3.8.2. Hadislerde Geçen kelimeler	28
3.8.3. Fıkıhta Geçen Kelimeler	28
3.8.4. Aruzla ve Şiirle Alakalı Kelimeler	29
3.8.5. Kadim Felsefe ve Tıp ile Alakalı Kelimeler	29
3.9. Arabî İlimler Açısından Muhteva Analizi.....	31
3.9.1. Sarf	32
3.9.2. Nahiv	40
3.9.3. Belagat.....	48
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	57
NÛBİHÂRA BIÇÛKÂN KITALARININ İÇERİK ANALİZİ.....	57
4.1. Dibace	57
4.2. Birinci Kıta.....	60
4.2. Diğer Kıtalarda Geçen Kelime ve Lafızlar	63
SONUÇ.....	95
KAYNAKÇA	97
EKLER.....	99
ÖZ GEÇMİŞ.....	125

TABLULAR LİSTESİ

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Tablo 3.1: Kürtçe karşılık olarak verilen Arapça kelimeler	24
Tablo 3.2: Arapçaya Arapça kelimeyle karşılık	25
Tablo 3.3:Aynı kelimenin hem Kürtçe hem Arapça kullanılması	25
Tablo 3.4: Kadim felsefede geçen bazı kavramlar	29
Tablo 3.5: Mâzi fiil örnekleri	33
Tablo 3.6: Emir formunda verilen fiiller	33
Tablo 3.7: Cümlelerde yer alan emir formundaki fiiller	34
Tablo 3.8: Aynı konu ve kalıpta verilen masdarlar.....	34
Tablo 3.9: İsm-i fâiller.....	35
Tablo 3.10: Mübalağa ism-i fâil	36
Tablo 3.11: İsm-i mefuller	36
Tablo 3.12: Sıfat-ı müşebbehe örnekleri	37
Tablo 3.13: Müennes ve müzekkeri aynı anlamla ve aynı beyitte verilen kelimeler .	38
Tablo 3.14: Müennes ve müzekker hali beraber verilen kelimeler	38
Tablo 3.15: Farklı kalıplardan gelen örnekler	38
Tablo 3.16: İsm-i mensûb örnekleri	38
Tablo 3.17: İsm-i tafdîl örnekleri	40
Tablo 3.18: Harf-i cerler.....	40
Tablo 3.19: Künyeler.....	42
Tablo 3.20: Sayılar	43
Tablo 3.21: Üst üste verilen cem‘i kelimeler	45
Tablo 3.22: Üst üste verilen cem‘i örnekleri	45
Tablo 3.23: Hem ıstılah hem de çoğul olan kelimeler	46
Tablo 3.24: Tesniye formunda geçenler	46

Tablo 3.25: İlk harfte bulunan gayr-i tâm cinâs	55
Tablo 3.26: Orta harfte bulunan gayr-i tâm cinâs.....	55
Tablo 3.27: Harf sayısının farkıyla yapılan cinâs.....	56
Tablo 3.28: Harflerin sıralanışı değiştirilerek yapılan cinâs	56
Tablo 3.29: Lafızların hareke yönünden farklı olduğu cinâsa örnek	56

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Tablo 4.1: İkinci Kıta	63
Tablo 4.2: Üçüncü Kıta	66
Tablo 4.3: Dördüncü Kıta.....	68
Tablo 4.4: Beşinci Kıta.....	70
Tablo 4.5: Altıncı Kıta.....	71
Tablo 4.6: Yedinci Kıta.....	73
Tablo 4.7: Sekizinci Kıta.....	77
Tablo 4.8: Dokuzuncu Kıta	81
Tablo 4.9: Onuncu Kıta	83
Tablo 4.10: On Birinci Kıta.....	85
Tablo 4.11: On İkinci Kıta.....	87
Tablo 4.12: On Üçüncü Kıta	90

EKLER

Tablo Ek.1: Kur'an'da geçen lafızlar	99
--	----

KISALTMALAR

A.g.e. Adı geçen eser

b. : Bin

H.z. : Hazreti

s. Sayı

TDV : Türkiye Diyânet Vakfı

v. : Vefat

vb. : Ve benzeri

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Tezin Konusu

Bu tez, Ahmed-i Hânî'nin Kürt çocukları için yazmış olduğu ve Kürtçe sözlük alanında telif edilmiş *Nûbihâra Biçûkân* isimli ilk sözlüğün, şerhleri bağlamında detaylı bir incelenmesini konu edinmektedir. Ahmed-i Hânî en önde gelen Kürt mütefekkir, mutasavvıf ve alimlerindedir. Döneminin şartlarını ve ilmî atmosferi göz önünde bulundurarak özellikle çocuklara yönelik olacak şekilde hem pedagojik hem de didaktik tarzda manzum bir eser olan *Nûbihâra Biçûkân* isimli sözlüğü hazırlamıştır. Şimdiye kadar esere dair bazı şerhler yazılmış, pek çok makalede ve yazılı kitapta kendisine değinilmiş olup üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmamızda da Kürt mahallî medreselerinde bir müfredat dâhilinde okutulup ezberletilen bahsi geçen eserin mevcut şerhleri bağlamında kelime ve beyit sayısının tespiti, sözlükteki kelimelerin Kur'an-ı Kerim'e yakınlığı ve sözlüğün, Kürt çocuklarına Arap dilini öğretmedeki yeri gibi konulara odaklanılacaktır.

1.2. Tezin Amacı

Ahmed-i Hânî gerek mutasavvıf gerek edebi kişiliği ve gerekse ilmi ve diğer alanlarındaki şahsiyeti ile ortaya koyduğu eserleri bakımından birçok araştırmaya konu olmuş bir düşünürdür. Günümüze kadar pek çok alanda fikirleri yazılmış ve eserleri incelenmiş olup bazı kitaplarla da analiz veya şerh konusu olagelmıştır. Aynı şekilde eserleri arasında çok büyük bir öneme sahip olan ve Kürtçe sözlükçülüğü alanında birçok yönden ilk sayılan, *Nûbihâra Biçûkân* isimli sözlük de hem içerik hem de edebi yönü açısından çok kez incelenmiştir.

Bu tez, yapılan daha önceki çalışmalar ve şerhlerinden hareketle sözlüğün içeriğini, edebi yönünü, müellifin Arapça ve Kürtçe dillerindeki maharetini sözlüğe nasıl yansıttığını, sözlükteki kullanılan söz sanatlarını, kelimelerin İslami ilimler açısından kullanışlılığını ve kelimelerin türlerini detaylı şekilde incelemek gayesindedir.

1.3. Tezin Kapsamı ve İçeriği

İslamiyet'in doğuşunun üzerinden 50 yıl geçmeden Halife Hz. Ömer (v. 644/23) döneminde Müslümanlarla tanışan ve kaynaşan Kürtler, kitleler halinde İslam'ı kabul etmeye başladı. Böylece İslam'ın öğrenilmesi ve yaşanabilmesi için bölgede medreseler açıldı. Bu medreselerin yetiştirdiği kişilerden büyük alimler, mutasavvıflar ve toplumun önde gelen liderleri çıktı. Baba Tahirê Uryan (v. 447/1055 [?]), Melayê Cizirî (v. 1050/1640), Ahmed-i Hânî, Feqiyê Teyran (v. 1050/1640) ve Bediüzzaman Said Nursi (v. 1960) bunların çokça bilinenlerinden bazılarıdır.

Medreselerde yetişmiş ve Kürt toplumunun kültürel yapısını derinden etkileyen ve bugün bile adından çokça söz ettiren bu isimlerden birisi olan Ahmed-i Hânî yazdığı ilk Arapça-Kürtçe sözlükle ayrıca temayüz etmektedir. Kendisi asıl ününe *Mem û Zîn* isimli eseriyle kavuşmuş olmasına rağmen ona nispet edilen başka eserler de vardır. Kendisine dayandırılan eserlerin çoğunda ihtilaf edilirken *Mem û Zîn*, *Divan'ı*, *Nûbihâr* ve *Eqîdeya İmanê* isimli eserlerin kendisine ait olduğu hususunda görüş birliği bulunmaktadır.

Hem bir alim hem bir şair hem de bir mutasavvıf olan Hânî tüm eserlerini Kürtçe kaleme almasına rağmen Arapça, Farsça ve Türkçe dillerine de oldukça hakimdir. Medreselerde ilmin anahtarı olarak addedilen Arapçaya her dönem olduğu gibi onun döneminde de büyük bir önem atfedilmiş ve medreselerin müfredatında Kur'an eğitiminden sonra Arapça öğrenme aşaması gelmiştir. Ahmed-i Hânî işte bu ve daha başka sebeplerden ötürü, küçük yaşlarda medrese eğitimine başlayan çocuklara yönelik, kolayca ezberlenebilen ve edebi tarzda hazırlanmış bir sözlük telif etmeye girişti. Eserini 1683 yılında tamamladı. Manzum olarak hazırlanan bu sözlük, alanında bilinen ilk Arapça-Kürtçe sözlüktür.

Sözlüğün ilk olması ve manzum olarak hazırlanması şimdiye kadar birçok çalışmaya konu oldu. Ancak, üzerine yazılmış hem Türkçe hem Arapça hem de Kürtçe şerhler ve analiz çalışmaları bulunmasına karşın henüz sözlükle ilgili dört başı mamur bir Türkçe tez hazırlanmamıştır. Bir diğer husus da yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu sözlüğü Kürt dili açısından ele almıştır.

Bu araştırma, sözlük üzerine yapılmış şerhlerden hareketle, metindeki beyitlerin detaylı bir incelemesini içerecek ve muhteva ve kullanım bakımından doğrudan Arap dili ve belâğatı esas alınarak çalışılacaktır.

1.3.1. Tezin Temel Soruları

Bu çalışmada incelemesi yapılacak sözlük ve onun şerhleri ele alınırken aynı zamanda müellifinin hayatına, Arapça-Kürtçe sözlükçülüğüne, *Nûbihâra Biçûkân* sözlüğünün literatürdeki yerine ve kendinden sonraki sözlükleri nasıl etkilediğine de ayrıca değinilecektir. Tezde şu sorulara yanıt bulmaya çalışılacaktır:

- a) Ahmed-i Hânî kimdir? Hangi Dönemde yaşamıştır?
- b) Yazdığı eserler nelerdir?
- c) Sözlükteki kelime sayısı kaçtır ve bu kelimelerin ne kadarı Kur'an'da geçiyor?
- d) Sözlüğün bir Arapça öğrenim materyali olarak değeri nedir?
- e) Sözlüğün Arapça – Türkçe – Kürtçe karşılaştırmalı dizini mümkün mü?
- f) Sözlükteki kelimelerin günlük hayatta ve İslami ilimleri öğrenme sürecindeki kullanışlılığı nasıldır?

1.3.2. Tezin Temel Hipotezleri

Tez, önceki yapılan çalışmalarda genel olarak ele alınmadığı düşünülen şu hipotezlere sahiptir.

- a) Sözlükte, sözcük dağarcığı daha çok gündelik hayata uyum arz eden ve Kur'an-ı Kerim ya da diğer İslami ilimlerde yer alan kelimelerdir. Şimdiye kadarki çalışmalarda sözlükte geçen kelimelerin her ne kadar analizi birçok şerh ile yapılmışsa da sözlükteki kelime sayısı ve bu kelimelerin tam olarak kaçta kaçının Kur'an'da geçtiği ya da İslami ilimleri okuyan öğrencilerin hadis, fıkıh, tefsir vb. alanlarda işlerine ne kadar yarayacağı konusu çalışılmamıştır. Daha önceki çalışmalar farklı konulara eğilip bu konulara yüzeysel bir şekilde değinmekle yetinmiştir.
- b) Sözlüğün metin-şerh bağlamı çok geniştir. Ancak sözcüklerin hem sarf, nahiv ve belagat gibi ilimlerdeki yeri hem de İslami ilimlerdeki kullanışlılığı bağlamında henüz tam manada çalışılmamıştır. Bu nedenle sözlükte anlam dünyası çeşitleri ortaya çıkartılmayı bekleyen bir boşluktur. Sözlük üzerine her ne kadar bazı çalışmalar yapılmışsa da bunlar yeterli olmamakla birlikte hem şerhleri hem de üzerine yapılan diğer çalışmalar baz alınarak yeni ve detaylı bir analizinin yapılması gerekmektedir.

1.4. Tezin Önemi ve Özgün Değeri

İlk olarak, daha önce *Nübihâr* ile ilgili birçok makale ve eser kaleme alınmasına rağmen her birinin belli konulara odaklanması, esere dair yazılmış özgün bir Türkçe tezin olmayışı bu teze ihtiyaç oluşturmaktadır.

İkincisi de eldeki son şerhler, analizler ve makaleler bağlamında metnin detaylı incelemesiyle beraber henüz bir çalışma yapılmamıştır. Bu şerhlerin, sözlüğü ne şekilde ve nasıl ele aldığına ve bu şerhler dışında konuyla ilgili ne tür çalışmaların yapıldığına bakılacaktır.

Buna ek olarak sözlüğün kelimelerinin Arapça yazılışlarıyla verildiği ve Türkçe karşılıklarının olduğu bir çalışma halihazırda yok. Daha önceki çalışmalarda sözcükleri incelerken ya tamamen Latin alfabesi kullanılmış ya da tamamen Arapça alfabe kullanılmış bu da verilen sözcüğün telaffuzunda bir kafa karışıklığı meydana getirebilmektedir. Söz gelimi sözlüğün beşinci kıtasındaki üçüncü beytinde geçen ve Latin harfleriyle “tewd” olarak yazılan kelime tam olarak nedir? Sadece Latin harflerle yazıldığında baştaki “t” harfinin Arapçadaki “ط” mi yoksa “ت” mi olduğu anlaşılmıyor. Oysa buradaki kastedilen harf “ط”dir. Bu kelime Arapça ve Latince beraber yazıldığında ve buna göre bir indeks hazırlandığında sözlükteki kelimeler daha iyi anlaşılacaktır. Bunun dışında da sözlükteki kelimelerin sayısının kaç olduğu tablolarla sunulacaktır.

Ayrıca daha önceleri üzerinde çok durulmamış olan, sözlüğün Arapçanın temel kaidelerini belletme yönü de şimdiye değin yeteri kadar çalışılmamıştır.

Son olarak, daha önce bir arada hiç verilmemiş olan, sözlükteki sözcüklerin hem Arapça harflerle aslı hem de Türkçesi tezin sonuna eklenecektir.

1.5. Tezin Araştırma Yöntemi

Tezde araştırma yöntemlerinden hem literatür taraması hem de içerik analizi karma şekilde uygulanacaktır. Daha önceki yapılan çalışmaları baz alarak sözlüğün içeriği hakkında yazılanlar da göz önünde bulundurularak eserin bir analizi ortaya konulmaya çalışılacaktır. Nitel bir araştırma örneği ortaya konacaktır. Muhteva analiz edileceği için gömülü içerik okuması yapılacaktır.

1.6. Tez Konusuyla İlgili Literatür Analizi

Tezin hazırlanması esnasında asıl kaynak Ahmed-i Hânî'nin hazırlamış olduğu manzum sözlük *Nûbihâra Biçûkân* eserinin kendisi olacaktır. Daha sonra yazılmış olan şerh ve analiz çalışmalarından Zeynel Abidin Çiçek'in (v. 2020) yazmış olduğu *Çiçeka Dest Zarukan Şerhâ Nûbihâra Biçûkân we Yelihâ Mecme'ul-Enhâr fi Şerhî Kîtabî Nûbihâr* isimli tek kitapta toplanmış, birincisi Kürtçe ikincisi Arapça olan iki şerhi bulunuyor. Kadri Yıldırım'ın (v. 2021) 2008'de yayın hayatına kazandırdığı ve hem pedagojik ve didaktik yönünü incelediği hem de metnin derin bir analizini yaparak Kürtçe sözlükbilimi hakkında pek çok ayrıntı içeren *Nûbihâra Biçûkân* isimli Türkçe eseri bulunuyor. Yine Kürt alimlerden Ahmed Hilmi Koği'nin (v. 1996) *Gulzara Hemûkan Şerha Nûbihâra Biçûkân* ve Molla Musa el-Celâlî'nin (v. 2021) İhvan Neşriyat tarafından 2012 yılında basılan *Feyzu'l-Kadîri'r-Rahmân şerhu Nûbihâra Biçûkân* ve halen hayatta olan Hüseyin Şemrexî'nin Arap alfabesiyle Kürtçe olarak ele alıp incelediği ve 2008 yılında yayınlanmış olan eseri *Nûbihâra Biçûkân* vardır. Ayrıca yine Hüseyin Esen'in Osman Tunç ile beraber hazırladığı ve Ağrı Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü Yayınlarından çıkan, Ahmed-i Hanî'nin hem *Nûbihâra Biçûkân* hem de *Eqîdeya İmanê* eserlerini bir arada hazırlayıp tercümesini yaptığı bir yayın bulunmaktadır. Zeynelabidin Zinar 1992 yılında *Nubar* ismiyle Ahmed-i Hânî'nin sözlüğünü Latin harfleriyle yayın hayatına kazandırmıştır. İstifade edeceğimiz bir diğer eser de bu çalışma olacaktır.

Son olarak Türkiye'de yapılan bu çalışmaların haricinde araştırmalarımız sonucunda Irak menşeli Seid Dîreşî'nin 2022 yılında Irak'ta basılan ve sözlüğün geniş bir şerhini içeren aynı isimle kitabı çıktığını öğrendik. Çalışmalarımızda birçok yönden bu eserden de istifade edildi.

Ayrıca Ahmed-i Hânî'nin hayatı incelenirken Kadri Yıldırım'ın yazmış olduğu ve Ahmed-i Hânî'ye ait olan eserlerin şerh ve analizini içeren *Ahmed-i Hânî Külliyyatından Divan, Eqîdeya İmanê/İnanç Risâlesi ve Mem û Zîn* kitapları da referans olarak kullanılacaktır. Bu eserlerdeki bilgilerle Hânî'nin anlam dünyasına ait birçok kavram ve terim netlik kazanmış olacaktır.

Ahmed-i Hânî'nin tasavvufi yönünü irdelemek için Ali Tenik'in *Tarihsel Süreçte Kürt Coğrafyasında Tasavvuf ve Tarikatlar* ve onun Kürt edebiyatındaki yerini incelemek

için Abdurrahman Adak'ın *Destpeka Edebiyata Kurdi ya Klasik (Klasik Kürt Edebiyatına Giriş)* eserleri de çalışmanın referans kaynakları arasında bulunacaktır.

Tezde bu kaynakların da içinde yer aldığı eserlerden hareketle halen hakkında yapılan güncel bir çalışma bulunmayan şerhler bağlamında Ahmed-i Hânî'nin sözlüğü analiz edilecektir.

1.7. Tezin Düzen ve Dizaynı

Tezimiz giriş, sonuç, bir ek ve 3 temel bölümden müteşekkil olacaktır:

- 1- İkinci bölümde Ahmed-i Hanî'nin hayatı, eserleri, ilmi kişiliği ve yaşadığı dönemin sosyal hayatı ele alınacaktır.
- 2- Üçüncü bölümde iki dilli bir sözlük olan *Nûbihâra Biçûkân* hakkındaki genel bazı notlara ve sözlük içindeki bazı temel hususlara yer verilecektir.
- 3- Dördüncü bölümde sözlüğün dibacesi ve birinci kıtasının tercümesi ve içinde ele alınan konularla birlikte ikinci kıtadan itibaren sözlüğün sonuna kadar verilen kelimeler tablolar halinde sunulacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

AHMEDİ HÂNÎ'NİN HAYATI

2.1. Doğumu, İsmi ve Mahlası

Ahmed-i Hânî Hicri 1061/1650-51 yılında Bugün Ağrı'ya bağlı olan Doğubeyazıt ilçesinde dünyaya gelmiştir. Doğum tarihini kendisi herhangi bir belge veya kaynağa gerek bırakmaksızın Mem û Zîn adlı eserinde şöyle veriyor:

Lewra ku dema ji xeybê fek bû

Tarîxî hezar û şêst û yek bû¹

Zira o gaipten koptuğunda

Tarih bin altmış biri gösteriyordu

Kendisi, ismini ve mahlasını tezimizin konusu olan *Nûbihâr* sözlüğünde şu şekilde vermiştir:

Vek existin Ahmed-i Hânî

Navê Nûbihâra Biçûkân lê danî

Derledi bunları Ahmed-i Hânî

“Nûbihâra Biçûkân” adını verdi

Hânî nisbesini de kendisi doğmadan evvel ailesinin yaşadığı Hakkâri mıntkasının civarında bulunan Hân isimli bir köyden ya da mensubu olduğu Hân aşiretinden veyahut da Hânîyan ailesinden aldığı düşünülmektedir.²

¹ Ahmed-i Hânî, *Mem û Zîn - Ehmedê Xanî* (Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2022), 232.

² M. Sait Özervarlı, “Hânî, Şeyh Ahmed”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1997).

2.2. Yetiştirdiği Aile ve Vefatı

Ahmed-i Hânî'nin ailesi, doğumundan önce Doğubayazıt'a taşınmış ve buraya yerleşmiştir. Babasının adı Molla İlyas, annesinin adı da Gülnigar'dır. İlyas ve Gülnigar çiftinin Kasım ve Ahmed isiminde iki oğlu ve Peri, Gülizar ve Kitan isimlerinde de üç kızları vardır.

Hânî'nin ölüm yılının, kendisi hakkında yazıldığı söylenen "Târe Hânî ilâ Rabbihi" (Hânî Rabbine doğru uçtu) cümlesinin ebced hesabı karşılığı olan 1119 (1707) olduğu ve Doğubayazıt'ta vefat ettiği öne sürülmektedir. Hânî, Doğubayazıt'taki İshak Paşa Sarayı'nın yakınında medfundur.

2.3. Yaşadığı Dönem, İlmî ve Tasavvufî Kişiliği

Ahmedi Hani 16-17. Yüzyılları arasında yaşamıştır. Bu dönem Osmanlı hakimiyetinin olduğu bir zamana düşmekte olup Ahmed-i Hânî Osmanlı padişahlarından beş tanesi ile aynı dönemde yaşamıştır. Bunlar IV. Mehmed (ö. 1104/1693), II. Süleyman (ö. 1102/1691), II. Ahmed (ö. 1106/1695), II. Mustafa (ö. 1115/1703) ve son olarak III. Ahmed (ö. 1149/1736). Nitekim Ahmed-i Hânî III. Ahmed'in döneminde vefat etmiştir.³ Yaşadığı zaman diliminde, kendinden önceki dönemde yaşanan Osmanlı İnan savaşlarının o çalkantılı havası nispeten sona ermiş Kürt beylikleri daha istikrarlı bir hale kavuşmuştur.⁴

İlk eğitimini babası Molla İlyas'tan alan, babasının vefatıyla da eğitimini abisi Molla Kasım'dan ders alarak devam ettiren Ahmed-i Hânî ilimle dolu bir hayat geçirmiştir. Abisinden eğitim aldıktan sonra Doğubayazıt'taki medreselerde ilmîne devam etmiştir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki Urfa, Ahlat, Bitlis ve Cizre gibi birçok ilim merkezinden ilim tahsil etmiştir. Bir müddet Cizre'de kalmış daha sonra Doğubayazıt'a dönerek vefat edene kadar burada yaşamıştır.

³ Musa el-Celâli, *Feyzu'l-Kadîri'r-Rahmân Şerhu Nûbihârâ Biçûkân* (İstanbul: İhvan Neşriyat, 2012), 4.

⁴ Kadri Yıldırım, *Ehmedê Xanî Külliyyatı Nûbehara Biçûkan* (İstanbul: Avesta, 2008), 22-23.

İlim okumak üzere ayrıca Mısır ve Suriye'ye de gittiği bunun dışında Osmanlı padişahı ile görüşmek üzere Osmanlı Devleti'nin başkentine ziyarette bulunduğu ve hac ibadetini eda etmek üzere Mekke ve Medine'ye de gittiği söylenmiştir.

Ahmed-i Hânî imamlık ve müderrislik yapmasını sağlayacak medrese tahsilatından sonra Doğubayazıt'ta imamlık ve müderrislik yapmış burada ilim talebelerine dersler vermiştir. Ayrıca o da babası ve abisi gibi yarı bağımsız Bayezid beyliğinin de resmi olarak divan katipliğini yapmıştır. Ömrünün sonuna kadar Doğubayazıt'ta yaşamıştır. Evlenmediği söylendiği gibi evlenip çocuk sahip olmadığı da söylenmiştir.⁵

Ahmed-i Hânî Eş'arî akidesine mensup olup Nakşibendî tarikatına bağlıdır. Aynı zamanda bölgedeki ilim ehli gibi o da Şâfiî mezhebindedir. Anadili Kürtçe ile birlikte Arapça, Türkçe ve Farsça olmak üzere dört dili iyi seviyede biliyor ve bu dilleri şiir yazacak seviyede kullanabiliyordu.⁶ Bu dillerdeki maharetini ortaya koyması bakımından divanında yer alan mülemma türünde yazdığı şiiri delil gösterilebilir. Bu şiir toplamda beş kıtadan oluşuyor. Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün vezni ile yazdığı bu şiirin ilk satırı Arapça, ikinci satırı Farsça, üçüncü satırı Türkçe ve dördüncü satırı da Kürtçedir:

Fate umrî fi hewake ya hebîbî kulle hal

Ah û nalem hemdemem şod der firaqet mah û sal

Ger benim kanım dilersen çoktan olmuştur helal

Dîn û ebter bûm ji eşqê min nema eql û kemal⁷

2.4. Eserleri

Ahmed-i Hânî'nin eserleri dini, kültürel, edebi ve eğitici vasıflarını içinde barındırmaktadır. Her ne kadar Divan'ında dört dili iyi derecede bildiğini ispat edecek bir şiirine rastlasak da günümüze ulaşıp kendisine aidiyeti ortaya konmuş eserlerinin

⁵ el-Celâlî, *Feyzu'l-Kadîri'r-Rahmân Şerhu Nûbihârâ Biçûkân*, 4.

⁶ A.g.e., 4-5.

⁷ Abdurrahman Adak, *Destpêka Edebiyata Kurdî Ya Klasîk* (Vezneciler, İstanbul: Nûbihar, 2013), 455.

tümü Kürtçe (Kurmanci lehçesinde) yazılmış manzum eserlerdir. İlmî müktesebatı bu kadar geniş olan ve yaklaşık altmış yıl yaşayan Ahmed-i Hânî gibi bir şahsiyetin *Mem û Zîn*, *Divan*, *Nûbihâr* ve *Akide-i İman* isimli sadece dört eserinin kendisine ait olduğu hususunda görüş birliği bulunmaktadır.

Sonuç olarak bir alim, mutasavvıf ve mütefekkir olan Hânî'nin eserlerine baktığımızda bunları ikiye ayırabiliriz. Birincisi, günümüze ulaşan ve kendisine aidiyeti kesin olan dört eseri ki bu eserlerin tümü Kürtçe olup şiirsel tarzda kaleme alınmıştır. Bir de kendisine isnad edilen ancak ona ait olup olmadığı belli olmayan eserler var.

2.4.1. Kendisine Aidiyeti Kesinleşmiş Olan Eserler

2.4.1.1. Nûbihâra Biçûkân

Medreselerde ilmin anahtarı olarak addedilen Arapçaya her dönem olduğu gibi Hânî'nin döneminde de büyük bir önem atfedilmiş ve medreselerin müfredatında Kur'an eğitiminden sonra Arapça öğrenme aşaması geliyordu. Ahmed-i Hânî işte bu ve daha başka sebeplerden ötürü, küçük yaşlarda medrese eğitime başlayan çocuklara yönelik kolayca ezberlenebilecek, edebi ve didaktik tarzda bir sözlük hazırlamaya girişti. Hânî, sözlüğün ismini, sözlüğü kimler için hazırladığını ve bu sözlüğü hazırlamaktaki nihai maksadını üç beyitte üst üste olacak şekilde dibace kısmında şöyle aktarıyor:

فِيكَ إِجْسَتِنُ أَحْمَدَى خَانَى
نَاقَى (نُوبَارَا بَجُوكَانُ) لَى دَانَى

Derledi bunları Ahmed-i Hânî

“Nûbihâra Biçûkân” adını verdi

نَه ژ بُو صَاجِبُ رَوَاجَانُ
بَلْكى ژ بُو بَجُوكَيْدُ كِرْمَاجَانُ

İlmî payesi (yüksek) olanlar için değil

Bilakis Kürtlerin (Kurmanc) küçükleri için

وَكى ژ فُرَانَى خَلَاصُ بِنُ
لَازِمَه لِسَوَادَى چَاقُنَاسُ بِنُ

Vaktaki Kur'an'ı öğrendiler

O zaman sewadı öğrenmeliler

Görüldüğü üzere Hânî bu eseri kaleme almasındaki gayesini Kur'an eğitimini alan çocukların daha sonraki süreçlerde İslami ilimlere aşinalık kazanması olarak belirtmiştir. Eserini 1683 yılında tamamladı.⁸ Manzum olarak hazırlanan bu sözlük, alanında bilinen ilk Arapça-Kürtçe sözlüktür.

Sözlüğün ismi üzerine çeşitli tartışmalar ve görüş farklılıkları bulunmaktadır. Bunun sebebi de el yazmalarında sözlüğün isminin bazılarında "Nûbar" bazılarında da "Nûbihâr" ya da "Nûbehâr" gelmiş olmasından kaynaklanıyor. Haliyle bu tartışmalar ve görüş ayrılıkları hem ismin transkripsiyonuna hem de manasına yansımaktadır. Sözlüğün adı üzerine cereyan eden tartışmaları, Kadri Yıldırım⁹ ve Seid Dîreşî¹⁰ kitaplarında detaylı olarak ele almışlardır.

Bu çalışmamızda bizler sözlüğün ismini "Nûbihâra Biçûkân" şeklinde Latinize ettik ve onu kullandık. Sözlüğün Arapça yazılışında yer alan med harfleri sebebiyle Nûbihâr ismindeki "u" harfini ve ilk "a" harfini şapkalı yaptık. Aynı şekilde Biçûkân'ın içindeki "u" ve "a" harflerini de şapkalı yaptık¹¹

Evliya Çelebi (v. 1095/1684) Kürtlerin yaşadığı Doğu civarında yaptığı seyahatlerde yörenin dilinden bazı kelimeleri Türkçe-Kürtçe karşılıklarıyla *Seyahatname*'sinde vermiştir.¹² Kürtçe kelimelerle ilgili yapılan eldeki ilk veriler bu eserde olmasına

⁸ Hüseyin Esen, Osman Tunç, *Nûbara Biçûkan & Akîde-i İman* (Ağrı: Ağrı Valiliği İl Kültür ve Turizm Yayınları, 2016), 88.

⁹ Yıldırım, *Ehmedê Xanî Külliyyatı Nûbehara Biçûkan*, 39-40.

¹⁰ Seid Dîreşî, *Nûbehara Ahmedê Hânî Vekolîn, Ravekirin Şîrovê* (Duhok: Hânî, 2022), 28-29.

¹¹ Kürtçe Latin harfleriyle yazıldığında Türkçedeki "i" harfinin telaffuz edilmesi için "î" şeklinde yazılır. "I" harfinin telaffuz edilmesi için de küçük harfle yazılacaksa eğer şapkasız "î" yazılır; büyük harfle yazılacaksa da İngilizcedeki gibi "i" "I"ya dönüşür. Özetle metin içinde küçük harflerle yazıldığından "Nûbihâra Biçûkân" diye geçerken başlıkta büyük harfle yazıldığı için de "NÛBIHÂRA BIÇÛKÂN" diye geçmektedir.

¹² Mehmet Akbaş, "Evliya Çelebi'nin Gözüyle Kürtler ve Kürdistan", *Artuklu Akademi* 2/1 (31 Temmuz 2015), 3.

rağmen eser, başlı başına bir sözlük olarak addedilmediğinden bunun yerine 1683 yılında tamamlanmış olan *Nûbihâr* sözlüğü ilk sözlük olma özelliğine sahiptir. Ahmed-i Hânî'nin *Nûbihâra Biçûkân* isimli eseri Kürtçe sözlükçülüğü alanında ilk olduğu gibi başka birçok yönden de ilk olma özelliğine sahiptir. Kadri Yıldırım bu durumu şu şekilde izah ediyor:

Kürtçenin bilinen ilk sözlüğüdür.

Kürtçenin bilinen ilk iki dilli sözlüğüdür.

Kürtçenin bilinen ilk manzum sözlüğüdür.

Kürtçe dilinde çocukların eğitimi için hazırlanan ilk eserdir.

Kürt aruz bilgisinin yer aldığı ilk eserdir.

Kürt dili tarihinde anadille eğitim amacıyla hazırlanmış ilk eserdir.¹³

Kadri Yıldırım'ın *Nûbihâr* sözlüğü ile ilgili verilen bu bilgilere ek yaptığımız çalışmadan hareketle şunları söyleyebiliriz:

Kürt çocuklarının Kur'an'a aşina olması için Kürtçe hazırlanan ilk garîbu'l-kur'ân çalışmasıdır.

Kürt çocuklarının hadisi şeriflere aşina olması için Kürtçe hazırlanan ilk garîbü'l-hadîs çalışmasıdır.

Kürt çocuklarının fıkıh ilmine aşina olması için Kürtçe hazırlanan ve fıkıhta kullanılan bazı ıstılahları veren ilk eserdir.

Arapçayı Kürtçe diliyle öğreten bir öğretim materyalidir.

Kürt çocuklarının sarf ve nahiv ilimlerine aşina olması için Kürtçe hazırlanan bir eğitim materyalidir.

Sözlükte şöyle bir metot benimsenmiştir:

- Sözlük bir dibace ve on üç kıtadan oluşmaktadır. Besmele, hamdele ve salvele ile başlanan ve seci tarzıyla hazırlanan ayrıca sözlüğün ismini, yazarını, yazılış gayesini ortaya koyan bir dibace kısmı vardır.

¹³ Kadri Yıldırım, *Ehmedê Xanî Külliyyatı Dîwan* (Beyloğlu, İstanbul: Avesta, 2008), 18.

- Daha sonra adına kıta dediği sözlük bölümlerine başlıyor ve her bir kıtanın başına beyit halinde bir vecize koyuyor. Her kıtada ikinci beyti de kıta boyunca sözcükleri verdiği aruz veznini anlattığı bir beyte ayırıyor.

Birinci kıtada; akaid, Peygamber hakkında bazı temel bilgiler, dört halife ve sahabeden aşere-i mübeşşerenin isimleri, dört mezhep imamının isimleri gibi bazı temel İslami bilgiler verilmektedir.

- Ahmed-i Hânî ikinci kıtadan başlayarak on üçüncü kıtaya kadar çeşitli biçim, gaye ve metotlarla Arapça-Kürtçe sözcükler veriyor.

Ahmed-i Hânî'nin bu eserini üçüncü bölümde detaylı olarak inceleyeceğimizden burada bu kadarıyla iktifa etmemiz daha uygun olacaktır.

2.4.1.2. Eqîdeya Îmanê

Küçük hacimli bir eser olan *Eqîdeya Îmanê* 72 beyitten oluşuyor ve aruz vezninin mütekarib bahri ile yazılmıştır. Hânî, bu eserini Kürt çocukları dinlerinin inanç esaslarını Kürtçe öğrensün diye yazmıştır ve Eşari mezhebine göredir. Bu eser de *Nûbihâr* gibi birçok medresede ezberlenen eserler arasında yerini almıştır.¹⁴

Eser 1687 yılında yani *Nûbihâr*'dan 4 yıl sonra yazılmıştır.¹⁵ Müellif o sırada 37 yaşındadır.¹⁶

2.4.1.3. Diwan

Hânî'nin farklı zamanlarda ve çeşitli konularda kaleme aldığı şiirlerinin toplandığı eseridir. Doskî bu esere hazırladığı şerhte Hânî'nin 33 tane şiirini vermiştir.¹⁷ Kadri Yıldırım da hazırladığı analiz ve çevirisinde 30 tane şiirine yer vermiştir.¹⁸ Bu şiirlerden iki tanesi Osmanlı Türkçesi ile yazılmış bir tanesi de mülemma' şeklinde

¹⁴ Tehsîn İbrahim Doskî, *Şerha Dîwana Ehmedê Xanî* (İstanbul: Nûbihar, 2022), 19.

¹⁵ Yıldırım, *Ehmedê Xanî Külliyyatı Dîwan*, 25.

¹⁶ Adak, *Destpêka Edebiyata Kurdî Ya Klasîk*, 256.

¹⁷ Doskî, *Şerha Dîwana Ehmedê Xanî*.

¹⁸ Yıldırım, *Ehmedê Xanî Külliyyatı Dîwan*.

Arapça, Farsça, Türkçe ve Kürtçe dilleri ile yazılmıştır. Kalan şiirlerin dili ise Kürtçedir.

2.4.1.4. Mem û Zîn

Ahmed-i Hânî'nin eserleri arasında en tanınmış olanı *Mem û Zîn*'dir. 2656 beyitten oluşan bu eser 1694 senesinde yani müellif 44 yaşında iken¹⁹ tamamlanmıştır. Eser adını bugün Şırnak'ın bir ilçesi olan Cizre'de yaşanmış ve ismini hikayenin baş kahramanları olan Mem ve Zîn'in adından almıştır. Her ne kadar bu Mem ve Zîn isimleri Ahmed-i Hânî öncesinde de anılıp yazıldıysa da kendisinin yazmış olduğu bu hikâye tamamen özgün bir eserdir. Zira ondan önce bu konuda ve bu tarzda mesnevi yazıldığı vaki olmamıştı.²⁰

Mesnevi türünde olan bu hikâye bir münacaat ile başlıyor ve toplam altmış bölümden oluşuyor. Hânî, başta Kürtlerin o günkü toplumsal, kültürel ve siyasi durumları olmak çağının birçok meselesine bu eserinde değinmiştir.

2.4.2. Kendisine Aidiyeti Hususunda Şüphe Bulunan Eserler

Ahmed-i Hânî gibi ilmi birikimi bu derece yüksek bir şahsın sadece dört eserinin bulunması gariptenecek bir durum olsa da ne yazık ki kendisine aidiyeti kanıtlanmış elimizde dört eseri mevcut. Bu durumda şu iki sonuca varılabilir: Ya Ahmed-i Hânî meşguliyetinden ötürü sadece bu dört eseri yazmaya vakit bulmuştur ya da halen kendisine ait olduğu halde ona aidiyeti kanıtlanmamış veya gün yüzüne çıkmamış eserleri var.

Ahmed-i Hânî'ye nispet edilen diğer bazı eserler şunlardır: *Tuhfetu'l-Avam Yûsuf û Zeliha*, *Leylâ û Mecnûn*, *Qewlê Newala Siseban*, *Qewlê Hespê Reş*, *Sekerata Mirinê*, *Berhemekê Coxrafyayê* ve *Nehcu'l-Enâm*.²¹ Bazılarının benzerlerinin Türkçe ve diğer

¹⁹ Adak, *Destpêka Edebiyata Kurdî Ya Klasîk*, 256.

²⁰ A.g.e., 256.

²¹ A.g.e., 256.

dillerde de bulunduğu bu eserlerin Hânî tarafından yazıldığı iddia edildiği gibi başka Kürt mutasavvıf, mütefekkir ve alimler tarafından yazıldığı da söylenmiştir.

2.5. Etkisi ve Mirası

Ahmedi Hani, 17. yüzyılda yaşamış Kürt şair, yazar ve düşünürdür. Kürt edebiyatına katkıları ve etkisi büyük olmuştur. O ve Melayê Cizîrî Kürt edebiyatının iki temel ve güçlü rüknünü oluşturuyor. Melayê Cizîrî, *Divan*'ı ile Hânî de mesnevi türündeki *Mem û Zîn* ile zirve isimlerdir. Hânî'nin *Mem û Zîn* ile diğer üç eseri beraber Kürt edebiyatı için çok kıymetli ve orijinal eserlerdir.²²

En bilinen ve üzerine en çok çalışılan eseri “*Mem û Zîn*” adlı destansı şiiridir. Bu eser, Kürt edebiyatının en önemli klasiklerinden biri olarak kabul edilir ve Kürt dili ve kültürünün korunması ve gelişmesi açısından da büyük bir öneme sahiptir. Bu eserini ve diğer eserlerini dönemin etkin dilleri olan Arapça ve Farsça ile yazmayıp Kürtçe kaleme alması Kürt dilini ve kültürünü edebi bir dil olarak yüceltmış ve korumuştur. O dönemde Arapça ve Farsça gibi dillerin hâkim olduğu bir ortamda Kürtçe yazmak, Kürt dilinin zenginliğini ve ifade gücünü göstermiştir.

Eserleri, Kürtçe'nin eğitimde ve bilimde kullanılmasının önemini vurgular. Onun *Nûbihara Biçûkan* adıyla hazırladığı Kürtçe-Arapça sözlük ve Kürt çocuklarının, dinlerinin temel inanç esaslarını öğrenmeleri için yazmış olduğu Kürtçe akidename *Eqîdeya Îmanê*, Kürtçe'nin eğitim dili olarak kullanılması yönünde büyük bir teşvik hamlesi teşkil eder.

Bunun yanı sıra, Ahmedi Hani'nin eserleri Kürt edebiyatı ve kültürü üzerinde derin ve kalıcı bir etkiye sahip olup eserleri hâlâ okunmakta ve incelenmektedir. Bu eserler Kürt halkı için kültürel bir bağ oluşturduğu gibi şiirleri ve hikayeleri ile Kürt halkının ortak kültürel mirasını, tarihini yansıtmaları ve bu mirası geleceğe taşıması açısından önemlidir. Nitekim *Mem û Zîn* isimli eseri Kürt halkının değerlerini, geleneklerini ve toplumsal yapısını edebi bir biçimde aktarır.

Özetle, Hânî'nin çalışmaları, Kürt halkının edebi ve kültürel kimliğini koruma ve geliştirme çabalarına ilham kaynağı olmuştur. Birçok Kürt yazar ve şair, Hani'nin

²² A.g.e., 252.

eserlerinden ilham almıştır. Onun eserleri, modern Kürt edebiyatının temel taşlarından biri olarak kabul edilir. Kürt edebiyatına ve kültürüne katkıları, dilin ve edebiyatın gelişimi ve kültürel kimliğin korunması açısından büyük bir öneme sahiptir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NÛBİHÂRA BİÇÛKÂN SÖZLÜĞÜNÜN MUHTEVA ANALİZİ

3.1. Kelime Kategorileri

Ahmed-i Hânî sözlüğünü hazırlarken kelime seçiminde gelişigüzel hareket etmemiş bilakis kelimeleri birçok yönden ele almış, tüm kelimeleri belli başlı kategorilerde toplamıştır. Aşağıda Ahmed-i Hânî'nin, birçoğuna sözlüğünde değindiği ve Kadri Yıldırımın da saydığı²³ bazı kelime kategorileri sıralanmıştır:

Akrabalık ilişkileri: Anne, baba, kardeş, dede vb.

Vücut organları: Göz, kulak, burun, ağız vb.

Fizyonomi

Bitkiler alemi

Hayvanlar alemi

Hava durumu

Doğayla alakalı kelimeler: Bulut, gökyüzü, yer...

Dört mevsim

İlkel silahlar, araç gereçler

Temel madenler

Takı ve giysiler

Temel tabiat ontolojisi

Coğrafya, fizik, kimya, biyoloji

Hayat evreleri: yaşlılık, gençlik, genç, yaşlı vb.

Eş-zıt kelimeler

Yakın sesli kelimeler

²³ Yıldırım, *Ehmedê Xanî Külliyyatı Nûbehara Biçûkan*, 143.

Daha önce yapılan çalışma ve şerhlerin de yardımıyla hareketle sözlüğe Arapça yönünden yaklaşarak yaptığımız çalışmalar neticesinde müellifin sözcükleri seçerken daha başka birçok açıyı da göz önünde bulundurduğunu tespit ettik. Bunları da şu şekilde sıralayabiliriz:

- Kur'an'da geçen kelimeler
- Hadislerde geçen kelimeler
- Fıkıh ilminde (özellikle Şafî mezhebinde) kullanılan bazı kelimeler (Fıkıh ilminde zekât bahsinde geçen مَنْجُونٌ gibi)
- Kadim felsefede ve tıpta kullanılan bazı terimler: anâsır-ı erbaa, tabâi', mewalid-i selase ve ahlât-ı erbaa
- Aruz ilmine dair bazı terimler: remel, hezec, bahr, kıt'a, mehbun vb.
- Temel sarf bilgisini belletmek amacıyla verilmiş kelime grupları: İsm-i fâil, ismi mef'ul, sıfatı müşebbehe ve müştak diğer isimler ve fiil çekimleri (mazi, muzari, emir).
- Temel nahiv bilgisini belletmek amacıyla verilmiş yapılar: harf-i cerler, künye, zamirler itba', isim-fiil cümlesi vb.

Kelimelerin tümünü yukarıdaki kategorilerden birinin içine alabiliriz. Ayrıca bazı kelimelerin iki veya daha fazla kategoriye girdiğini de kolayca görebiliriz. Örneğin, Kadri Yıldırımın, fizyonomi başlığı altında verdiği kelimeleri bu çalışmamızda başka bir kategoride, sıfatı müşebbehe kategorisinde ele aldık. Nitekim bu kelimeler her ne kadar dış görünümle ilgili olsa da bunların Arapça grameri açısından toplanacağı kategori sıfatı müşebbehe kategorisidir.

3.2. Sözlükteki Beyit Sayısı

Sözlük üzerine yapılan çalışmalarda beyit sayısı ile ilgili verilen bilgilerin farklılık gösterdiğini görmekteyiz. Bazı çalışmalarda 215 bazısında 216 bazısında da 217 beyit verildiğini görmekteyiz. Kimi çalışmalar da yaklaşık 220 beyit olduğunu söylemiştir.²⁴ Bunun sebebi de referans alınan nüshaların farklılığından kaynaklanıyor. Bu da

²⁴ Adak, *Destpêka Edebiyata Kurdî Ya Klasîk*, 255.

sözlüğün birinci kıtasında bazı nüshalarda bulunan bazılarında da bulunmayan şu beyitlerin aslında var olup olmadığı tartışmasından ileri geliyor:

دَقِيقَاتُ نُورِ بَرَّانِي بِدَلِّ نَافِيِ اِيْمَانُ
عَلِي جَارُنْ حَسَنُ دُو مُحَمَّدُ سَيِّئَهْ اَيِّ جَانُ

Bilmen gerekir içtenlikle imamların isimlerini

Ali'ler dördttür, Hasan'lar ikidir Muhammed'lerse üçtür ey can!

اِيْمَامِي دِي حُسَيْنَه دِگَلْ مُوسَى وَجَعْفَرُ
اَقْنُ بِالْجُمَّلَه بِي شَكِّ بَرَّانُ فَنَجِي اِيْمَانُ

Diğer imamlar ise Hüseyin, Musa ve Cafer

Bunlardır tastamam şüphesiz bil ki imamların en iyileri

رَبُّو مَه جَارِي دِيئَرُ هَيْنُ صَاحِبُ مَدَّاهِبُ
مُحَمَّدُ مَالِكُ أَحْمَدُ أَوِي دِيئَرُ كِي نُعْمَانُ²⁵

Bizler için mezhep sahibi dört tane daha var

Muhammed, Malik, Ahmed diğeri kim? Nu'man.

Bu beyitler sünni mezhebin temel akidevi bilgileri addedilmekte olan bazı beyitlerden sonra gelmekte olup haliyle de üzerine bazı eleştirilerde bulunulmuştur. Zeynelabidin Çiçek, Molla Hamdi Selefiye ait “Bu sözler Ahmed-i Hânî’ye ait olmayıp Şiiiler tarafından sözlüğe daha sonradan dahil edilmiştir.” sözünü aktarmıştır.²⁶ Aynı yorumları Ahmed Hilmi Koği’nin şerhinde de görmekteyiz.²⁷ Bu ihtilafları belirtmek üzere Zeynelabidin Çiçek bu beyitleri kendi şerh çalışmalarında verirken “bazı nüshalarda” ibaresini eklemeyi ihmal etmemiştir. Bu beyitleri çalışmasına dahil edip uzun bir şekilde açıklayan Kadri Yıldırım da bu beyitleri İstanbul nüshasında bulmayıp

²⁵ Hüseyin Şemrehî, *Nûbehara Biçûkan* (İstanbul: Nûbihar, 2008).

²⁶ Zeynelabidin Çiçek (Amidî), *Çiçekâ Destê Zarukân Şerhâ Nubihâra Biçûkân* (Diyarbakır: Seyda Kitabevi, 2011).

²⁷ Ehmed Hilmi Qoxî, *Gulzara Hemûkan Şerha Nûbihâra Biçûkân* (İstanbul: İhsan Yayınları, 2004), 19.

Almanya nüshasında bulduğunu dile getirmiş buna rağmen detaylıca şerh etmiştir.²⁸ Hânî'nin Sünni, Şafii ve Nakşibendi bir alim olduğu halde böyle bir bilgiyi zikretmesi şüphe edilecek bir husus olabileceği gibi bu İmamların isimlerinin zikredilmesini, onun bu imamlara da hürmet edilmesi gerektiğini de bir yandan göstermekte olabilir.

Bizler beyit sayısını bir tahkik çalışması da olan Hüseyin Şemrexî'nin çalışmasını esas alarak 115 olarak kabul ettik. Dibace ve kıtaların beyit sayısı aşağıdaki gibidir:

Dibace: 14

1. Kıta: 13

2. Kıta: 15

3. Kıta: 11

4. Kıta: 11

5. Kıta: 7

6. Kıta: 11

7. Kıta: 18

8. Kıta: 18

9. Kıta: 10

10. Kıta: 9

11. Kıta: 16

12. Kıta: 14

13. Kıta: 48

Böylece bir tahkik çalışması olan bu şerhi baz aldığımızda sözlükte toplamda 217 beyit bulunmuş oluyor.

3.3. Sözlükte Beyitlerin Diziliş Sırası, Kullanılan Aruz Bahirleri ve Nazım Türleri

Ahmed-i Hânî, tüm eserlerinde olduğu gibi çocuklar için hazırladığını kaydettiği bu sözlüğünü de aruzla yazmıştır. *Nûbihâr* sözlüğünün de dibacesi hariç tüm kıtalarını

²⁸ Yıldırım, *Ehmedê Xanî Külliyyatı Nûbehara Biçûkan*, 170.

aruz vezni ile yazmıştır. Sözlüğünün birinci kıtasından itibaren her kıtanın ilk beytini vezinli güzel ve veciz bir söze ayırmıştır. Her kıtadaki ikinci beyti de o kıtada aruz vezninin hangi bahrini kullanmışsa onu belirtmeye ayırmıştır. Dolayısıyla sözlükte 13 tane vecize beyti ve 13 tane de kıtaların yazıldığı aruz veznini belirten beyit var.

Her kıtanın ilk beytinde verilen veciz sözler, İslami ilimlere yeni başlayacak olan çocukları iyiye, doğru olana, güzel ahlaka ve ilim talibinin kuşanması gereken daha birçok görgü kuralına teşvik etme maksadını taşımaktadır. Bu yönüyle sözlük İslam tarihi boyunca ilim talibinin kuşanması gereken vasıfları sayan *Ta'limü'l-müte'allim* ve *Tezkiretü's-sâmi'* ve *'l-mütekellim fî edebi'l-âlim* ve *'l-müte'allim* gibi kitapların bir benzeri olma özelliğini de içinde barındırıyor.

Sözlükte kullanılan aruz bahirleri ile ilgili değerlendirmede bulunan çalışmalar ve eserler Ahmed-i Hânî'nin kullandığı aruz bahirlerinin Kürtçede en fazla kullanılan ve Kürtçe diline en uygun olan bahirler olduğunu belirtmiştir.²⁹ Bunlar hezec, recez, remel, mudari', basît, seri' ve mütekaribdir. Kıtalara göre bahirler ve tef'ileler sırasıyla şunlardır:³⁰

1. Kıta: Hezec

Mefâilün feûlün mefâilün feûlün

2. Kıta: Recez

Müfteilün mefâilün müfteilün mefâilün

3. Kıta: Remel

Fâilâtün fâilâtün fâilât

4. Kıta: Recez

Müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün

5. Kıta: Recez

Müstef'ilâtün müstef'ilâtün

6. Kıta: Mudari'

²⁹ Adak, *Destpêka Edebiyata Kurdî Ya Klasîk* 386.

³⁰ A.g.e., 387-390.

Mef'ûlü fâilâtün mef'ûlü fâilâtün

7. Kıta: Remel

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilât

8. Kıta: Basît

Müfteilün fâilün müfteilün fâilün

9. Kıta: Hezec

Mef'ûlü mefâilün mef'ûlü mefâilün

10. Kıta: Recez

Müfteilün müfteilün müfteilün müfteilün

11. Kıta: Serî'

Müfteilün müfteilün fâilün

12. Kıta: Hezec

Mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün

13. Kıta: Mütekarib

Feûlün feûlün feûlün feûl

3.4. Sözlükteki Kelime Sayısı

Eklerde verdiğimiz tablolardan hareketle kelime sayısını tespit etmek daha kolay olacaktır veya en azından kelime sayımı ile ilgili yapılacak çalışmalar daha kolay yapılabilecektir. Daha önceki bazı çalışmaların, kelime sayısını yaklaşık ifadelerle verdiğini görmekteyiz ancak kanaatimizce kelime sayısına dair verilen bu malumatlar gözden kaçırılan birkaç husustan dolayı konu hakkında yazan kişiyi hata yapmaya itmektedir:

- İlk olarak sözlük Kürtçe-Arapça bir sözlük. Dolayısıyla sözcük sayısı verildiğinde kastedilenin Kürtçe sözcük sayısı mı yoksa Arapça sözcük sayısı mı olduğu net şekilde belirtilmelidir. En azından “Sözlükte geçen Kürtçe kelime sayısı ... kadardır.” veya “Sözlükte geçen Arapça kelime sayısı ... kadardır.” denilmelidir. Sözlükteki tüm kelime sayısını veren çalışmalar

olduğu halde Ahmed-i Hânî'nin birbirine karşılık olarak verdiği Kürtçe ve Arapça kelime sayısı netleştirilememiştir.³¹

- İkinci olarak da sözlük sadece kelime içermiyor. Kelimelerin dışında kelime kalıplarının ve cümle örneklerinin geçtiğini görmekteyiz. Sözlükteki kelime sayısı için belli bir rakam verilirken bu husus da göz önünde bulundurulmalıdır.

3.5. Sözlükte Bulunan Terkiât Lafızlar

Cümleler: Sözlükte beş cümle var ve bunlardan biri de ayettir. Bunlar Nahiv başlığında detaylı olarak anlatılacaktır.

İtba‘: حُسَانٌ وَبُسَانٌ tek başına bir kelime olmayıp bir terkiptir. Oysa birçok çalışma bunları iki ayrı kelime addetmiş. Bu ifadeyi verirken Ahmed-i Hânî sadece bir kelime vermek istememiş aynı zamanda nahivde işlenen itba‘ konusuna da temasta bulunmuştur. Detaylı bir şerhini Koği yapmıştır.³²

Künye: Künyeyi de bir kelime olarak almak yerine bir kalıp olarak görmek gerekir.

Hakeza Ahmed-i Hânî verdiği Arapça bir sözcük karşılığında bunun cem‘i veya tesniye olduğunu belirtmek amacıyla Kürtçe karşılık olarak iki veya ikiden fazla kelime vermiştir. Bu da Kürtçe kelime sayısını belirleyen hususlardan bir diğeridir.

Söz ettiğimiz hususlardan hareketle tablolar oluşturmak suretiyle kelime sayısı tespitinde işimizi kolaylaştıracak bazı hususları aşağıda olduğu gibi zikrediyoruz:

- Sözlükte geçen Kürtçe ve Arapça kelime sayıları birbirinin aynısı değildir. Bunun sebebi Ahmed-i Hânî'nin bazen bir Kürtçe sözcüğe birden fazla Arapça sözcükle karşılık vermesidir.
- Sözlükte aynı anlamla ve tekrara düşecek biçimde kelimenin cem‘i ve müfredinin verildiğini görüyoruz. Bu da kelime sayısına farklılık katan bir diğer husus.
- Verilen bazı Arapça kelimeler (kimisi farklı anlamda olacak şekilde kimisi de aynı manada) iki defa verilmiş ve tekrara düşülmüştür: لى قيسى, صئحة, غارض.

³¹ Nusrettin Bolelli - Nurettin Ertekin, “Fehrengên Menzûm Di Edebîyata Kurdî De”, *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi* 3/5 (30 Haziran 2017), 21-44.

³² Qoxî, *Gulzara Hemûkan Şerha Nûbihâra Biçûkân*, 66.

- Kürtçe bazı kelimeler birçok kez ve yerde tekrar etmiştir.

3.6. Sözlükteki Bazı Kelimelere Eleştiriler

Yedinci kıtadaki seksen dördüncü Arapça kelime olan بَهْجَةٌ kelimesinin üç karşılığında birisi de رِيهَاتِن (yapabilmek, muktedir olmak) manasında verilmiş ancak Molla Musa el-Celâlî³³ ve Hüseyin Şemrehî³⁴ bu kelimenin sözlüklerde bu manayla geçtiğine rastlamadıklarını belirtmişlerdir.

Ayrıca نُتْقُ kelimesi de perde anlamıyla verildiği halde bu kelimenin Arapça olmadığı bazı şarihler tarafından belirtilmiştir.³⁵

3.7. Kürtçede Yaygın Kullanılan Arapça Asıllı Kelimeler

Ahmed-i Hânî birçok yerde kelimelerin Arapçasının karşılığını verirken yine aslı Arapça olan ama Kürtçede de kullanımda olan bazı kelimeler vermiştir. Bu da Arapçadan Kürtçeye kelimelerin geçtiğini ve bu kelimelerin yaygın bir şekilde kullanıldığını göstermektedir. Örneğin بَخِيلُ kelimesini üç tane Arapça kelimeye karşılık olarak vermiştir ancak bu kelime de aslı itibarıyla Arapçadır:

Tablo 3.1: Kürtçe karşılık olarak verilen Arapça kelimeler

Arapça	Kürtçe	Türkçe	Kıtası
شَجِيح	بَخِيل	cimri	13. Kıtı
هَلُوع			
ضَنِين			

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Arapça kelimeye karşılık olarak Kürtçe verilen kelimelerin bir kısmının aslı yine Arapça olduğu için sözlük üzerine çalışma yapan bazı yazarlarda ve şarihlerde bir kafa

³³ el-Celâlî, *Feyzu 'l-Kadîri 'r-Rahmân Şerhu Nûbihârâ Biçûkân*.

³⁴ Şemrehî, *Nûbehara Biçûkan*, 57.

³⁵ Zeynelabidin Çiçek (Amidî), *Mecme 'ul-Enhâr fî Şerhi Kitâbi Nûbihâr* (Diyarbakır: Seyda Kitabevi, 2011).

karişikliğı meydana gelmiştir. Bunun en bariz 6rneklerinden birini şu kelimeler oluşturuyor:

Tablo 3.2: Arapçaya Arapça kelimeyle karşılık

Arapça	Kürtçe	Türkçe	Kıtası
مَوْسَحٌ	مَزَيْنٌ	süslü, bezenmiş	13. Kıta
مُكَلَّلٌ		13. Kıta	
حُسَانٌ وَبُسَانٌ	مُشَكَّلٌ	pek güzel,	13. Kıta

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Ayrıca bazı kelimeleri sözlük içinde hem Arapça hem de Kürtçe karşılık olarak vermiş. On üçüncü kıtadaki دُعَاءُ kelimesi buna 6rnek verilebilir:

Tablo 3.3: Aynı kelimenin hem Kürtçe hem Arapça kullanılması

Arapça	Kürtçe	Türkçe	Kıtası
تَحِيَّةٌ	دُعَاءٌ	dua	13. Kıta
دُعَاءٌ (ء)	خَوَسْتِنٌ	istemek	13. Kıta

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Yukarıdaki tabloda Arapça تَحِيَّةٌ kelimesi için Kürtçe karşılık olarak “dua” denmiş. Başka bir yerde Arapça دُعَاءٌ kelimesi bu defa Kürtçe bir karşılık olan خَوَسْتِنٌ (istemek) verilmiş. Buradan da anlaşılmaktadır ki Arapçadan birçok kelime Kürtçeye geçmiş ve aynı manada kullanılmıştır.

Yedinci kıtada شَانٌ kelimesine karşılık حَالٌ kelimesi verilmiş. İki si de aslı itibarıyla Arapçadır. Bu kıtada geçen مَفْتٌ kelimesine karşılık بُغْضٌ kelimesi verilmiş. İki si de yine Arapçadır.

Yedinci kıtada verilen نَعْلٌ kelimesine karşılık نَالٌ (nal) kelimesi verilmiş. Bu kelime de aslı itibarıyla Arapça olmasına karşın Kürtçeye aynı kullanım ve mana ile geçmiştir. Nitekim bu kelime Türkçede de aynı kullanım ve anlama sahiptir.

3.8. İslami İlimler Açısından Nûbihar Sözlüğünün Kullanılışlığı

Ahmed-i Hânî'nin Nûbihar sözlüğüne Kürtçe dili yönüyle yaklaşılarak çeşitli çalışmalar yapılmıştır ancak Arapça yönüyle yeterince yaklaşılmamıştır. Bu da ne yazık ki sözlükteki kelimelerin verilif maksadının yeterince ortaya çıkarılamamasına sebep olmuştur. Ahmed-i Hânî, sözlüğünün dibacesinde eserini, Kürt ocuklarının

Kur'an'dan sonra gelen diğer ilimlerle tanışması ve bu ilimlere aşina olmaları için hazırladığını beyan etmiştir:

وَكِيٌّ قُرْآنِي خَلَّصَ بِنُ
لَأَرْمَهُ لِسَوَادِي جَافْتَأَسُ بِنُ

Vaktaki Kur'an'ı öğrendiler

O zaman sevadı öğrenmeliler

سَوَاد sözcüğünü Molla Zeynelabidin Çiçek şöyle şerh etmiştir: Eğer kelimedeki س harfi kesra ile harekelenirse bu sözcükle kastedilen Kur'an dışındaki sair kitaplar olacaktır. Eğer fetha ile harekelenirse bununla da kastedilen, yazılmak suretiyle karalanan kitaplar olarak anlaşılacaktır.³⁶ Molla Musa Celali de bu kelimeyi doğrudan, satır ve hat olarak şerh etmiştir.³⁷

Sözlüğün içeriği incelendiğinde Molla Çiçek'in verdiği mana ile kastedilenin daha isabetli olduğu görülmektedir. Zira böylece sözlüğün başında geçen bu ifadeye uygun olarak sözlüğün içeriğinin hazırlandığını görmekteyiz ve eseri bu yönden incelediğimizde sözlük maksadına uygun hazırlanmıştır. Ayrıca sözlüğün başında "Hamd ve salavatın ardından/Bunlar birkaç kelimedir lügatlardan" sözüne paralel olarak İslami ilimlerden verilen bu kelimelerin bahsi geçen ilimlerin garip kelimelerini (garîbu'l-kur'ân, garîbü'l-hadîs, fıkhıta istimal edilen kelime ve ıstılahlar vs.) veren kitaplardan aldığını da söyleyebiliriz.

Birinci kıtada verdiği temel İslami bilgilerden sonra sözlüğün içeriğinde geçen kelimelerin kaynağına baktığımızda bu kelimelerin sırasıyla şu ilimlerde kullanılan kelimeler olduğunu görmekteyiz ve bu da سَوَاد kelimesi ile kastedilenin aslında isimlerini aşağıda saydığımız ve Kur'an'dan sonra gelen İslami ilimler olduğunu gösteriyor:

Kuran ve tefsirde geçen kelimeler (garîbu'l-kur'ân)

Hadislerde ve sünnette geçen kelimeler (garîbü'l-hadîs)

³⁶ Çiçek (Amidî), *Çiçekâ Destê Zarukân Şerhâ Nubihâra Biçukân*.

³⁷ el-Celâlî, *Feyzu'l-Kadîri'r-Rahmân Şerhu Nûbihârâ Biçukân*, 15.

Fıkıh ve ilmihal bilgisiyle alakalı kelimeler (bilhassa Şafii fikhı kitaplarında geçen kelimeler)

Kelam, klasik felsefe ve tıp

Tasavvuf ve divanlarda geçen kelimeler

Aruz ilminin ıstılahları.

3.8.1. Kur'an'da Geçen Sözcükler

Ahmed-i Hânî'nin sözlüğünü incelediğimizde göze ağırlıklı olarak çarpan hususlardan biri ikinci kıtadan itibaren verilen sözcüklerin çoğunun Kur'an-ı Kerim'de geçen kelimelerden oluşmasıdır. Ahmed-i Hânî kelimeleri verirken yalnızca Kur'an'da geçmesine bakmamış bilakis birçok hususu göz önünde bulundurmuştur. Fakat aşağıda sayacağımız birkaç husus sebebiyle Ahmed-i Hânî'nin kelimeleri seçerken evvela bu kelimelerin Kur'an'da geçmesine özen gösterdiğini anlıyoruz:

1- Sözlükte verilen Arapça 950 civarı lafızdan yaklaşık 550 tanesi ya doğrudan ya da farklı bir formuyla Kur'an'da geçmektedir.

2- Kelimeleri ve Kur'an'da geçtikleri yerleri incelediğimizde bazı surelerde bulunan kelimelerin özellikle seçildiğini ve sözlüğe konulduğunu görmekteyiz. Bu sure ve ayetleri şöyle sıralayabiliriz:

- ✓ Bakara
- ✓ Nisâ
- ✓ Yûsuf
- ✓ İsrâ
- ✓ Kehf
- ✓ Tâhâ
- ✓ Neml
- ✓ Nahl
- ✓ Yasin
- ✓ Saffat
- ✓ Necm
- ✓ Amme cüzü (Mutaffifin, Beled, Ğaşiye vb. sureler)

3.8.2. Hadislerde Geçen kelimeler

Ahmed-i Hânî'nin verdiği sözcüklerden bazıları da garîbü'l-hadîs kelimelerdir. Kur'an'da geçmeyen sözcüklerin ikinci olarak çoğunlukla hadislerde geçtiğini görmekteyiz. Kur'an'da geçen kelimelerin zaten hadislerde de geçtiği için sözlüğün Kur'an sonrasında, hadis ilimlerine daldığında zorluk görmemesi için kayda değer bir kolaylık sağlayacağı aşikardır.

Ayetlerde geçmeyen ancak hadislerde bulduğumuz bazı kelimeler şunlar: قَعْبَرَى, قَفْفَف, كَتَف, عِمَامَةٌ, مَعْمَعَانُ, دَوْقَص, مَعْفُود, مَرْبُوط, قَسُورَةٌ, هِرَّةٌ vb.

3.8.3. Fıkıhta Geçen Kelimeler

Sözlükteki kelimelerin veriliş maksadını irdelerken Kur'an ve hadislerde geçmediğini gördüğümüz bazı kelimelerin fıkıh kitaplarında geçtiğine şahit olduk. Ahmed-i Hânî'nin mensup olduğu Şafii mezhebinden olacaktır ki Kur'an ve hadislerde geçmeyen kelimelere baktığımızda bu kelimelerin özellikle Şafii fikhî kitaplarında geçtiğini gördük.

مَنْجُون ve مَنجُون kelimesi Kur'an ve hadislerde bulamadık. Bu kelimenin *el-Mişbâhu'l-münîr fi garîbi's-Şerhi'l-kebîr* isimli eserde geçtiğini bulduk. Bu eser Gazali'nin (v. 505/1111) Şafii fikhına dair yazdığı *el-Vecîz* isimli eserin şerhinin bir sözlüğüdür.

Bunun gibi daha birçok kelimenin fıkıhta işlenen konulardaki ıstılah kelimeler olduğu anlaşılmaktadır. Kelimenin diğer ilimlerde geçip geçmemesinin dışında burada önem kesp eden bir konu da sözlükte verildiği mana ile geçip geçmemesidir. Örneğin مَعْفُود kelimesi “bağlı” anlamında verilmiş ancak bu manada verilmesine bir tek Nevevî'nin (v. 676/1277) Şâfiî fikhına dair *Minhâcü't-tâlibîn* adlı eserine Şemseddin er-Remlî'nin (v. 1004/1596) yazdığı şerh olan *Nihâyetü'l-muhtâc*'da rastlamaktayız.³⁸

³⁸ Muḥammed b. Ebi'l-'Abbâs Aḥmed b. Ḥamza Şemsuddîn er-Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1404/1984).

3.8.4. Aruzla ve Şiirle Alakalı Kelimeler

Ahmed-i Hânî, bazı kelimeleri de aruz ilmiyle alakalı terimler olması sebebiyle sözlüğüne almıştır. Bununla da niyeti çocukların aruz ilmiyle tanışması ve bu ilmin temel terminolojisine hâkim olmalarıdır.

مَوْزُون, رَمَل, مَحْبُون, هَزَج, رَجَز vb.

Bazı kelimelerin de veciz beyitlerde ve şiirlerde çokça istimal edilen Arapça-Kürtçe kullanımlı kelimelerden seçildiğini görmekteyiz:

مُكَلَّل, صُفْر, قَصْد, عَارِض vb.

3.8.5. Kadim Felsefe ve Tıp ile Alakalı Kelimeler

Ahmed-i Hânî bazı kelimeleri verirken bu kelimeler için hem Arapça öğrenimi açısından bir değer taşımasını hem de Kur'ân'dan sonraki ilimlerin literatüründe bir yer edinmesini maksat edinmiştir:

Tablo 3.4: Kadim felsefede geçen bazı kavramlar

Arapça	Kürtçe	Türkçe	Kıtası
عَنَاصِر	أَخْ وَأَقْفُ وَبَاءٌ وَأَكْرُ	toprak, su, rüzgar ve ateş	12. Kıta
مَوَالِيد	نَبَاتٌ وَمَعْدَنٌ وَحَيَوَانٌ	nebatat, madenler ve hayvanlar	12. Kıta
طَبَائِع	كْرَمِيٌّ وَسَارِيٌّ رُوَائِيٌّ وَطَرِيٌّ	sıcak, soğuk, kuru ve ıslak	12. Kıta
أَخْلَاطَان	صَفْرَاءُ وَسَوْدَاءُ بَلْعَمٌ وَخُونٌ	kan, balgam, kara safra ve sarı safra	12. Kıta

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Hânî, on ikinci kıtada klasik felsefede kullanılagelmiş ve hepsi de cemi' formunda gelen dört tane kelime saymıştır. Bu kelimelerin her birinin kendi içinde muhtevası hakkında geniş bilgiler mevcuttur.

Anâsır-ı erbaa: Anâsır-ı erbaa terimi, "dört unsur" anlamına gelir. Klasik antik ve İslam felsefesinde doğanın temel öğelerini ifade eder. Bu dört unsur şunlardır: Toprak, su, rüzgâr ve ateş.³⁹ Ahmed-i Hânî dört unsurdan birini hava yerine rüzgâr olarak saymıştır. Bu durum hava ve rüzgârın doğada birbirine çok yakın fenomenler

³⁹ H. Bekir Karlığa, "Anâsır-ı Erbaa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1991).

olmasından kaynaklanıyor olabilir. Zira hava, genel olarak atmosferdeki gazları ifade ederken, rüzgâr bu gazların hareketidir. Bu nedenle, bazı metinlerde bu iki terim birbirinin yerine kullanılmıştır.

Mevalid-i Selase: Mevalid, İslam biliminde ve kozmolojisinde kullanılan bir kavram olup birbirinden doğup sayısı artan varlıklardan nebatat, madenler ve hayvanları kapsayan bir terimdir.⁴⁰

Tabâi’-i erbaa: Tabai’ tabiat kelimesinin çoğuludur. Tabiat da insan mizacını gösterir. Doğa bilimcileri ve eski felsefe ehli bu dört mizacı şöyle saymışlardır: Sıcak, soğuk, kuru ve yaş.⁴¹

Ahlât-ı erbaa: Ahlât-ı erbaa “dört karışım” demektir. Bu kavram ve içerdiği mana tıp tarihinde önemli bir yere sahip olup XIX. yüzyıla kadar da tesirini sürdürmüştür. Bu dört karışımın insan vücudundaki temel karışımlar ve sıvılar olduğu kabul edilir ve insan sağlığını belirlediğine inanılırdı. Bu dört karışım ve özellikleri aşağıdaki gibidir:⁴²

Kan: Sıcak ve nemli.

Balgam: Soğuk ve nemli.

Sarı Safra: Sıcak ve kuru.

Kara Safra: Soğuk ve kuru.

Kadri Yıldırım bu beyitleri şerh ederken bu beyitlerin, kelimelerin Arapça-Kürtçe veya Kürtçe-Arapça sıralandıkları beyitler olmadığını sadece Kürtçe anlatıma dayalı olduğunu ifade etmiştir.⁴³ Ancak bu kelimeler her ne kadar temel tabiat ontolojisi ile ilgili olsa da bu kelimelerin cemi’ formunda olduğu göz önüne alındığında aslında sözlükte bilinçli verildikleri ve başka bir ilim dalına yani Arapça nahiv konusuna temas ettiği de anlaşılacaktır. Bu kelimelerin karşılığında her ne kadar çoğul formunda tek

⁴⁰ Çiçek (Amidî), *Çiçekâ Destê Zarukân Şerhâ Nubihâra Biçukân*, 84.

⁴¹ A.g.e., 86.

⁴² Ayşegül Demirhan Erdemir, “Ahlât-ı Erbaa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1989).

⁴³ Yıldırım, *Ehmedê Xanî Külliyyatı Nûbehara Biçûkan*, 284-285.

bir kelime verilmediyse de karşılıkları olarak verilen kelimelerin sayısının ikiden fazla olması yönüyle çoğuldular.

İncelediğimiz şerhlerden, bu dört terimin kadim felsefedeki yeri ve arka planı ile alakalı geniş bir izahatını Seid Dîreşî'nin, yaptığı şerhte verdiğini gördük.⁴⁴

3.9. Arabî İlimler Açısından Muhteva Analizi

Ahmed-i Hânî'nin, çocukların Arapça öğrenimine uygun bir sözlük hazırladığını söyleyebiliriz. Eseri incelendiğinde kendisinin, telif ettiği bu eserde çocuklara yalnızca kelimelerin anlamını vermekle ya da bu kelimelerin belirli ilim dallarının terimsel kelimeleri olmasına dikkat etmekle yetinmediği daha ziyade yukarıda saydığımız İslamî ilimlere ek olarak, Arapçanın temel alt temel ilimleri olan sarf ve nahiv ilimlerine dair bazı temel bilgileri verdiği ve belagat ilmine aşinalık kazandırmak istediği de açıkça görülmektedir. Bunu da şu hususlardan hareketle söyleyebiliriz:

- Sözlüğünde sarf ilmine dair temel başlıklardan kelime örneklerini art arda vermiştir: Fiil çekimleri, masdar, ism-i fâil, ism-i mef'ûl, mübalağa ism-i fâil vb.
- Nahiv ilminin alt başlıklarından sayılan birçok konuyu sözlük içerisinde vermeye çalıştığı görülüyor: İsim-fiil cümlesi, harf-i cerler, zamirler, künyeler, müfred-tesniye-cemi', müzekkerlik-müenneslik vb.
- Eserini hazırlarken ve sözcükleri sıralarken başta bedi' ilmi olmak üzere belagat ilimlerinde geçen söz sanatlarını açıkça uyguladığı ve bu sayede ezberi kolaylaştırmaya çalıştığı görülmektedir.

Bu yönüyle *Nûbihâr*, çocuklara Arapçayı öğreten veya en azından Arapça dilinin belli başlı kaidelerini de çocukların zihin dünyasında oturtmayı amaçlayan bir sözlüktür. İşlediği konuları tümüyle verdiğini söyleyemezsek ve kelimeleri verirken bütün yönleriyle ele almamışsa bile işlenen konu hakkında bazı temel hususlara değinip bunları sözlüğüne aldığını görüyoruz.

Sözlüğün dibacesinde ve birinci kıtasında kelimeler verilmemiştir. Besmele, hamdele, salvele ve sözlüğün hazırlanış gayesinin verildiği dibacede verilirken birinci kıtada da

⁴⁴ Dîreşî, *Nûbehara Ahmedê Hânê Vekolîn, Ravekirin Şîrovê*, 185-193.

bazı temel dini bilgiler verilmiştir. İkinci kıtadan itibaren de kelimelerin verilmeye başlandığı görülmektedir. İkinci ve üçüncü kıtadan sonra gelen kıtalardaki verilen kelimelerin türleri ve kategorileri bu iki kıtaya nispeten daha düzenli sayılır. Çünkü kıtalardaki peş peşe verilen kelimelerin belli Arapça konularına yoğunlaştığı göze çarpmaktadır. Örneğin dördüncü kıtada fiil çekimlerinin, ism-i fâillerin, masdarların, sıfat-ı müşebbehe, ism-i tafdîl ve künyelerin yoğunlukta verildiği göze çarpmaktadır. Hakeza son kıta olan on üçüncü kıtada belli başlı Arapça bilgilerinin daha sistematik şekilde işlenmeye çalışıldığı görülür. Böylece bu eser sarf ve nahiv kaidelerini öğrenen medrese ve ilim talebelerine zengin bir öğrenim malzemesi sunmaktadır.

3.9.1. Sarf

Ahmed-i Hânî aşağıda sunduğumuz konuları sözlüğünde belirgin bir biçimde işlemiştir:

3.9.1.1. Fiiller ve Çekimleri

Ahmed-i Hânî kelimenin üç türünden biri olan fiillere sözlüğünde yer vermiştir. Fiil örneklerini verirken bunları şu şekilde sunduğunu görüyoruz:

- Bazen bir fiili ve fiilden türemiş bir hali olan ism-i fâilini vermiştir: ضَالَّ-ضَالٌّ (kayboldu-kaybolan)
- Örnek bir fiil vererek bu fiilin mâzisi, muzârisi ve emir halini vermiştir: أَتَى-إِيتَ-أَتِ (geldi-geliyor-gel)
- Mana olarak birbirinin zıttı olan iki meçhul fiili beraber vermiştir: رُحِرَ-رُحِرَ (uzaklaştırıldı-yakınlaştırıldı)
- Bir fiilin farklı şahıslara göre çekimini vermiştir: أَتَى-أَتَيْتُ (geldim-geldi)
- Bazı fiilleri tekil şahıs, bazılarını çoğu şahıs bazılarını mütekellim için çekimlemiştir: (أَنَا) أَتَيْتُ, (هُمْ) إِنْهَزُوا, (هُوَ) أَذْبَرَ.
- Biri müteaddi biri de lazımı olan iki fiili beraber vermiştir: اخْتَلَسُوا-إِنْهَزُوا (kaçtılar-kaçırdılar)

Mâzi: Ahmed-i Hânî sözlüğünde 12 tane mâzi fiil örneğine yer vermiştir. Bunlardan ikisi meçhulken diğerleri malum fiildir.

Tablo 3.5: Mâzi fiil örnekleri

Arapça	Kürtçe	Türkçe	Kıtası
أَسْرَى	بَشَفَ لِرَى بَرْ	gece yolculuğu yapmak	6. Kıta
صَلَّ	وَنَدَّأَبُوِيَه	kayboldu	7. Kıta
رُحِخَ	إِي دُورْبُوِيِي	uzaklaştırılmış	8. Kıta
أَزْلَفَ	صِيَدَى وَي يَه	yakınlaştırılmış	8. Kıta
أَفْلَحَ	كُرِّيَا خَلَّاصَ	kurtuldu	8. Kıta
أَقْبَلَ	بَرْ دَا	yöneldi	8. Kıta
أَدْبَرَ	بِشْتِ دَا	sırt çevirdi, sırtını çevirdi	8. Kıta
إِنْهَرَمُوا	جُمْلَه رَقِيْنُ	hepsi kaçtılar	10. Kıta
إِخْتَلَسُوا	رَقَانُ	kaçırmak	10. Kıta
أَتَيْتُ	هَاتِمُ	geldim	4. Kıta
أَتَى	وَى هَاتُ	geldi	4. Kıta
أَعْظَيْتُ	مِنْ دَا	verdim	4. Kıta

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Muzâri: Hânî dördüncü kıtada أَتَى (gelmek) fiilinin mâzisini, muzârisini ve emir halini ayrıca nefis-i mütekkelim vahde için mâzi sigasını vermiştir. Muzâri kalıbı, sözlükte örneği en az verilen fiil çekimidir. Cümlelerin içinde verdiklerinin haricinde sözlükteki kelimeler arasında muzâri halde yalnızca bir fiil verilmiştir: أَتَى (Geliyorum)

Emir: Ahmed-i Hânî, emir formunda 16 tane fiil örneği vermiştir. Bunların ilkinin, kelimeleri vermeye başladığı İkinci kıtada بَعْ (sat) kelimesiyle örneklendirir. Bu fiilin burada olmasını Kadri Yıldırım kendi kitabında kelimenin alışveriş konusuyla alakalı verilen kelimelerden olmasına bağlamıştır. Emir kipi sözlükte örneği en fazla bulunan fiil çekimidir. Bir kıtada tek bir emir fiili verilirken bir beytin tamamen emir halinde gelen fiillere ayrıldığı da olmuştur.

Tablo 3.6: Emir formunda verilen fiiller

Arapça	Kürtçe	Türkçe	Kıtası
بَعْ	بِفْرُوشِن	sat!	2. Kıta
خُذْ	بِكْرْ	al	4. Kıta
إِرْجِعْ	فَكْرْ	dön	4. Kıta
إِذْهَبْ	هَرَه	git	4. Kıta
إِجْعَلْ	بِكَيْرْ	kıl!, et!	4. Kıta
إِسْحَقْ	بِهَيْرْ	öğüt!	4. Kıta
إِصْرِبْ	بِقَطْ	döv	4. Kıta

أَنْظُرْ	بِنِيرْ	bak	4. Kıta
اقْرَأْ	بُخْوِينْ	oku	4. Kıta
اعْلَمْ	بِرَانْ	bil	4. Kıta
ارْفَعْ	هَلِينْ	kaldır	13. Kıta
دَعْ	بِهَيْلْ	bırak	13. Kıta
رُحْ	هَرَهْ	git	13. Kıta
كُلْ	بِخَوْهْ	كُلْ	13. Kıta
جِئْ	وَرَهْ	جِئْ	13. Kıta
إيت	وَرَهْ	gel	13. Kıta

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Sözlükte birçok beyitte müstakil olarak verdiği gibi sözlüğün son kıtasında verdiği cümlelerde emir kipinde fiillere yer vermiştir. Bu cümlelerde geçen fiiller de şunlardır:

Tablo 3.7: Cümlelerde yer alan emir formundaki fiiller

Arapça	Kürtçe	Türkçe	Kıtası
مَنْ الْجَهْلُ فَرِّ	ژ جَهْلِي بَرَفْ	cehaletten kaç!	13. Kıta
تَعَالُوا سَرِيْعًا	وَرَنْ هُونْ بَلَرْ	çabuk gelin!	13. Kıta

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Ayrıca bir cümlede muzâri fiil ve lam'ul emir ile yapılan emir fiillerine de örnek getirmiştir. Bu cümlede de üç fiil saymıştır: لِنْدَهَبْ وَنَلْعَبْ وَنَأْكُلْ مَعًا

3.9.1.2. Masdar

Hânî, aruz vezniyle hazırlamış olduğu sözlüğünde kelimenin en çok masdar halini kullanmıştır. Dolayısıyla sözlükte, kelime türlerinden en fazla mastarlar bulunuyor. Bu masdarları aşağıda maddelendirdiğimiz çerçevede vermiştir:

- 1- Dibace ve birinci kıta dışında her kıtada masdar örneğine rastlanmaktadır.
- 2- Bazen belli bir konuda ve aynı kalıptaki kelimeler üst üste vermiştir.

Tablo 3.8: Aynı konu ve kalıpta verilen masdarlar

Arapça	Kürtçe	Türkçe	Kıtası
تَجَلَّجُنْ	هَزِيْنَهْ	sallanmak, sarsılmak, titremek	13. Kıta
نَبْتَلُنْ	بِرِينْ	kesmek	13. Kıta
تَكَلَّمْ	خَبِرْدَانْ	konuşmak	13. Kıta

تَبَسَّمَ	كَبِينُ	gülümsemek	13. Kıta
تَدْفُقُ	فَرِيهَتُنْ	fışkırmak, tazyikle fırlatmak	13. Kıta
تَلَذُّذٌ	خَوْشَى	zevk almak, hoşuna gitmek	13. Kıta

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

3- Bazı masdarlar da mezid fiillerin masdarı olup masdar-ı mimidir. Bunlar ayrıca hem ism-i zaman hem de ism-i mekândır: مُسْتَقْبَلٌ, مُسْتَنَدٌ, مُمَرَّدٌ.

4- Hânî, sözlüğüne aldığı masdarların büyük çoğunluğunu Kur'an'da geçen fiillerin ya da Kur'an'da geçen başka formlardaki kelimelerin köklerinden oluşturulan masdarlardan seçmiştir.

3.9.1.3. İsm-i Fâil

Ahmed-i Hânî, fiilden müştak olan ve fiili işleyeni veren isim olan ism-i fâillerden de örnekler vermiştir. Sözlükte sayı bakımından fazlaca verilen türlerden birisini bu kısım oluşturuyor. Hânî, her kıtada bu türün örneklerine en az bir ya da iki örnekle yer vermiştir. Bazılarının hem müzekker hem de müennes halleri mevcutken bazılarının sadece müzekker hali ya da sadece müennes hali var. Bazıları ise peş peşe verilen ve birbirinin zıt anlamlısı olan ism-i fâillerdir. Birçok örneği bulunan bu türün bir kısmını saydığımız özelliklerden hareketle aşağıdaki gibi listeledik:

Tablo 3.9: İsm-i fâiller

Arapça	Kürtçe	Türkçe	Kıtası
وَالِدٌ	بَابٌ	baba	2. Kıta
وَالِدَةٌ	دَا	anne, doğuran	2. Kıta
مَازِحٌ	سَخِيٌّ	cömert, eli açık	4. Kıta
بَاسِلٌ	جَوَامِيرٌ	cesur, bahadır, yürekli, yiğit	6. kıta
ضَالٌّ	وَنْدَابِيٌّ	kaybolan	7. Kıta
مَاضِيٌّ	أَوَى بُورِيٌّ	geçen	9. Kıta
بَاقِيٌّ	أَوَى مَآبِيٌّ	kalan	9. Kıta

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Sözlükte geçen ism-i fâillerle şu hususlara değinilmiştir:

1- Kur'an'da geçen kelimelere yer verilmiştir: مُدَّتِرٌ, مُزْمَلٌ, سَارِقٌ, وَالِدٌ.

2- Kelimenin müzekker ve müennes hali verilmiştir: وَالِدَةٌ-وَالِدٌ

3- Birbirinin eş anlamlısı ve zıt anlamlısı olan kelimeler verilmiştir: رَاجِلٌ , سَائِلٌ-مَانِحٌ , بَاقِيٌّ-مَاضِيٌّ , سَامِيٌّ-عَالِيٌّ , مَاشِيٌّ .

3.9.1.4. Mübalağa İsm-i Fail

Ahmed-i Hânî başta فَعِيلٌ , فَعُولٌ ve فَعَّالٌ kalıbı ile oluşturulanlar olmak üzere pek çok mübalağa ism-i fâil örneklerini kitabında zikretmiştir:

Tablo 3.10: Mübalağa ism-i fâil

Arapça	Kürtçe	Türkçe	Kalıbı	Kıtası
رَفِيقٌ	هَوَّارٌ	yoldaş	فَعِيلٌ	6. kıta
عَلَامٌ	رَانَا	Bilgin, alim, uzman	فَعَّالٌ	6. kıta
قَنُوطٌ	هَيْثِيٌّ نَمَائِيٌّ	Ümitsiz, umutsuz	فَعُولٌ	8. Kıta

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

3.9.1.5. İsm-i Mef'ul

Sözlükte masdarlardan sonra en fazla verilen kelime türlerinden bir tanesi de ism-i mef'ûllerdir. Ahmed-i Hânî farklı kıtalarda geçen birçok ism-i mef'ul örneğini beyitlere serpiştirmiştir. Çoğunlukla üst üste vermiştir:

Tablo 3.11: İsm-i mef'uller

Arapça	Kürtçe	Türkçe	Kıtası
مَشْحُونٌ	تِزِي	dolu, yüklü	6. Kıta
مَرْبُوطٌ	كِرْيَدَائِيٌّ	bağlı, bağlanmış	9. Kıta
مَعْفُودٌ			9. Kıta
مَعْفُولٌ			9. Kıta
مَكْنُومٌ	فَسْنِيرَائِيٌّ	saklı, gizlenmiş	9. Kıta
مَكْنُونٌ			9. Kıta
مَخْبُونٌ			9. Kıta

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

3.9.1.6. Sıfat-ı Müşebbehe

Sözlüğe kategorik olarak ve üst üste konulan kelime gruplarından birini sıfat-ı müşebbeheler oluşturur. Ahmed-i Hânî Kur'an'da geçen kelimeleri verirken aynı zamanda Kur'an'da geçen bu kelimelerin gelmiş olduğu kalıptan başka örnekler verme

yoluna da gitmiştir. Böylece verilen bu fazladan örneklerle Arapça kaidelerin öğretimi daha da pekiştirilmiş olur. Sıfat-ı müşebbeheleri şu çerçevede vermiştir:

1- Dördüncü kıtada her ne kadar Kur'an'da geçmeyenlerden olsa da üst üste üç beyitte olacak şekilde insanın renk, sakatlık ve kusur gibi vasıflarını belirten ve أَفْعُلْ kalıbından olan sıfat-ı müşebbehe örneklerine yer vermiştir. Sonraki kıtada aruz ve vezice beytinden sonra kelimeleri verdiği ilk beytinde renkleri belirten ve yine aynı kalıptan gelip Kur'an'da geçen örneklere yer vermiştir. Yine aynı kıtada kimisi Kur'an'da geçen kimisi geçmeyen başka örnekler verir. Bunları genelde birlikte ve aynı beyitlerde vermiştir:

Tablo 3.12: Sıfat-ı müşebbehe örnekleri

Arapçası	Kürtçesi	Türkçesi	Kıtası
أَكْبَسَ	مُرُوْفِي تَبِيْر فَهْم	keskin zekalı, akıl küpü	4. Kıtıta
أَصْمَع	مُرُوْفِي كُوْه بْجْرُوكْ	küçük kulaklı	4. Kıtıta
أَكْشَم	كَبُو هَاتِي بَرِيْن	kesik kulaklı	4. Kıtıta
أَصْلَخ	كِر	sağır	4. Kıtıta
أَيْهَم	كِر	sağır	4. Kıtıta
أَكْحَل	مُرُوْفِي چَاْف بِيْل	sürmeli, sürme gözlü	4. Kıtıta
أَشْهَل	مُرُوْفِي چَاْف بَلْكَ	ela gözlü	4. Kıtıta
أَشْفَر	مُرُوْفِي چَاْف هِشْبِيْن	mavi/yeşil gözlü	4. Kıtıta
أَسْمَر	رَنْگِي گَنْم كُون	buğday benizli, esmer	4. Kıtıta
أَمْرَد	رَوَال	sakalı çıkmamış genç, köse	4. Kıtıta
أَفْرَع	بِمُو	tüylü, kıllı	4. Kıtıta
أَفْرَع	كِچَل	kel	4. Kıtıta
أَمْلَس	هُلُو	pürüzsüz	4. Kıtıta
أَخْضَر	كَسَنَك	yeşil	5. Kıtıta
أَحْمَر	صُوْر	kırmızı	5. Kıtıta
أَرْزَق	هَشْبِيْن	mavi	5. Kıtıta
أَبْغَم	لَال	lal, dilsiz	5. Kıtıta
أَعْرَج	لَنْگ	topal	5. Kıtıta
أَعُوْر	يَكْ چَاْف	tek gözlü	5. Kıtıta
أَكْمَه	كُوْر	kör	5. Kıtıta

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

2. Sıfat-ı müşebbehe bazen أَفْعُلْ kalıbının müennesi olan فَعْلَاءُ vezninde gelmiştir. Altıncı kıtanın onuncu beytindeki şu kelimeler örnek gösterilebilir: صَفْرَاءُ, عَوْجَاءُ.

3. Bazen müennes ve müzekkerini aynı anlamla aynı beyitte vermiştir:

Tablo 3.13: Müennes ve müzekkeri aynı anlamla ve aynı beyitte verilen kelimeler

Arapçası	Kürtçesi	Türkçesi	Kıtası
أَيْسَر	چپ	sol	11. Kıta
يُسْرَى			
أَيْمَن	رَاسْت	sağ	11. Kıta
يُمْنَى			

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Aynı kıtada olup Kur'an'da geçmeyen şu iki kelime de bu hususa örnek verilebilir:

Tablo 3.14: Müennes ve müzekker hali beraber verilen kelimeler

Arapçası	Kürtçesi	Türkçesi	Kıtası
أَبْطَح	نَوَالَيْنِ بِيْر	taşlık vadi	11. kıta
بَطْحَاء			

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

4. Bazen de duygu ve nitelikleri belirten semai sıfat-ı müşebbeheler olup başka farklı kalıplardan da gelmiştir. Yine bunların kimisi Kur'an'da geçerken bir kısmı da geçmemektedir:

Tablo 3.15: Farklı kalıplardan gelen örnekler

Arapçası	Kürtçesi	Türkçesi	Kalıbı	Kıtası
سَمِيْن	قَلُو	şişman, semiz, besili	فَعِيْلٌ	10. Kıta
جَبَان	قَلْس	korkak	فَعَالٌ	12. Kıta
بَطْل	مَرْد	yiğit, kahraman	فَعْلٌ	12. Kıta

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

3.9.1.7. İsm-i Mensûb

Bir yere, bir aileye veya bir mesleğe, bir din veya mezhebe yahut herhangi bir şeye mensup olmayı bildiren ve isimden müştak olan ism-i mensûb örnekleri diğer müştak isimlere nazaran daha az sayıda olacak şekilde sözlüğe konulmuştur. Kimisi Kur'an'da geçen ism-i mensûblardan iken kimisi de diğer kategorilerden seçilmiştir.

Tablo 3.16: İsm-i mensûb örnekleri

Arapçası	Kürtçesi	Türkçesi	Kıtası
دُرَى	بِرْهُنَايِي	aydınlık	9. kıta

لَجِين kelimesi bulunuyor. Bunu kitabında zikreden de Molla Musa Celali⁴⁵ ve Zeynelabidin Çiçek⁴⁶ olmuştur.

3.9.1.11. İsm-i Tafdîl

İki şeyden birinin diğerine üstünlüğünü أَفْعُلْ kalıbında ifade eden yapı olan ism-i tafdîl örneğini dördüncü kıtada üst üste birbirinin zıt anlamlısı olan şu iki örnekle görmekteyiz:

Tablo 3.17: İsm-i tafdîl örnekleri

Arapçası	Kürtçesi	Türkçesi	Kıtası
أَصْغَرَ	بِجُوكْ	(daha) küçük	4. Kıta
أَكْبَرَ	مَزْنُ	(daha) büyük	4. Kıta

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

3.9.2. Nahiv

Ahmed-i Hânî'nin sözlüğünde belirgin bir şekilde görülen veya çoğunlukla aynı yapıda olanları beraber verdiği nahiv başlıkları vardır.

3.9.2.1. Harf-i cerler

Hânî, sözlüğü içinde birçok harf-i cer'in gerek kendisini gerekse çekimli halini vermiştir: عَلَى, ل, رُبُّ ve مِنْ. Harf-i cerlerden عَلَى harfinin yalın halini kelimeleri vermeye başladığı ikinci kıtada zikretmiş daha sonra on üçüncü kıtada da bu harfin aşağıdaki çekimli hallerini vermiştir:

Tablo 3.18: Harf-i cerler

Harf-i cer	Çekimli hali	Türkçesi	Kıtası
عَلَى	عَلَيْهِ	onun üzerine	13. Kıta
	عَلَيْهِمْ	onların üzerine	13. Kıta
	عَلَيْكَ	senin üzerene	13. Kıta
	عَلَيْكُمْ	sizin üzerinize	13. Kıta

⁴⁵ el-Celâlî, *Feyzu 'l-Kadîri 'r-Rahmân Şerhu Nûbihârâ Biçûkân*, 30.

⁴⁶ Çiçek (Amidî), *Çiçekâ Destê Zarukân Şerhâ Nubihâra Biçukân*, 34.

	عَلَى	benim üzerime	13. Kıta
	عَلَيْنَا	bizim üzerimize	13. Kıta

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

رُبَّ harf-i cerini de yalın bir şekilde ve رُبَّمَا haliyle ikinci kıtada vermiştir. ل harf-i cerini ise لَنَا, لِي, لِمَ, لَنَا şekilleriyle yine ikinci kıtada vermiş; on üçüncü kıtada da لِي haliyle ve لَكَ formuyla vermiştir. مِنْ harf-i cerini ise yalın haliyle vermezken sadece مَعِيَ şeklinde on üçüncü kıtada zikretmiştir.

3.9.2.2 Zamirler

Nûbihâra Biçûkân sözlüğünde ismin yerini tutmaya yarayan bazı zamirlere de yer verilmiştir. Sözlükte yer verilen zamirleri aşağıdaki gibi ele alabiliriz:

- 1- Munfasıl zamirlerden sadece أَنْتَ zamiri merfû şekilde sözlüğe alınmıştır.
- 2- أَنْتَ zamiri dışındakiler, muttasıl zamirlerden tercih edilmiştir. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

Merfû muttasıl zamirler:

Cemî vâvı: اِخْتَلَسُوا, اِنْهَزَمُوا fiillerinde.

Tâu'l-fâil: اَعْطَيْتُ, اَنْتَيْتُ fiillerinde.

Mecrûr Muttasıl Zamirler:

İsimle birleşip muzafun ileyh olarak mecrûr olan muttasıl zamirler: مَعَكَ, مَعِيَ

Harf-i cerle bitişerek mecrûr olan muttasıl zamirler: مَعِيَ, عَلَيْنَا, عَلَى, عَلَيْكُمْ, عَلَيْكَ, عَلَيْهِمْ, عَلَيْهِ.

3.9.2.3. Edatlar ve Zarflar

Ahmed-i Hânî edat, harf ya da zarf kategorisine dahil edilecek başka kelimeleri çoğunluğu art arda beyitlerde olacak şekilde sözlüğüne almıştır. Bir kısmını edat bir kısmını zarf sınıfına dahil ettiğimiz ve Ahmed-i Hânî'nin sözlüğünün ikinci kıtasının son iki beytinde kendilerine yer ayırdığı kelimelerden bazıları şunlar:

لَا: Nefiy edatı-cevap harfi

إِنْ: Şart edatı

لِمَ: İstifhâm edatı

أَيْنَ: İstifhâm edatı

كَيْفَ: İstifhâm edatı

تَمْ: Atıf harfî

Zaman ve mekân zarfları: تَمَّ عِنْدَ، هُنَا، تَحْتَ، بَيَّاتًا، نَهَارًا.

3.9.2.4. Künyeler

Arapçada künyeler أمُّ، أبٌ، ابنٌ، بنتٌ، أخٌ ve daha başka kelimelerle yapılır. Hânî künyelemde bunlardan en sık kullanılan أمُّ، أبٌ ve ابنٌ ile yapılmış olan künyeleri vermiştir. Bunlardan de en fazla sayıda küneyi أبٌ ile daha sonra أمُّ üçüncü sırada da ابنٌ kelimesi ile yapmıştır. Nûbihârâ Biçûkân sözlüğünün, içinde barındırdığı kelime sayısı en fazla olan kategorilerden birisi de künyelerdir. Sözlükte 24 tane künye bulunmaktadır. Bu künyelerden de أمُّ الْقَرَى ve ابْنُ السَّبِيلِ Kur'an'da zikredilen künyelerdir.

أمُّ، أبٌ، ابنٌ kelimelerinin anlamını farklı kıtalarda veriyor ve başka yerlerde de bunlarla oluşturulan bazı künyeleri veriyor. Her ne kadar bu künyelerden iki tanesi Kur'an'da geçse de künyenin ikinci kısmını oluşturan kelimelerin bir kısmı yine Kur'an'da geçen kelimelerden seçilmiştir.

Tablo 3.19: Künyeler

Arapça	Kürtçe	Türkçe	Kıtası
أُمُّ السَّمَلِ	رُوزُ	güneş	4. K1ta
أُمُّ النُّجُومِ	أَسِمَانُ	gökyüzü	4. K1ta
أُمُّ الْفَضَائِلِ	عَالِمِي	alimlik, bilgelik	4. K1ta
أُمُّ الرَّذَائِلِ	جَاهِلِي	cahillik	4. K1ta
أُمُّ الْخَبَائِثِ	مَيِّ	mey, şarap içki	4. K1ta
أُمُّ الْقَرَى	كَعْبَه	Kabe	4. K1ta
أُمُّ الْبِلَادِ	كَعْبَه	Kabe	4. K1ta
ابْنُ السَّبِيلِ	رَبْوِي	yolcu	6. K1ta
أَبُو جَامِعِ	صِفْرَه	sofra	12. K1ta
أَبُو نَاجِعِ	حَلْوَا	helva	12. K1ta
أَبُو نَافِعِ	سِرْكَه	sirke	12. K1ta
أَبُو جَابِرِ	نَانُ	ekmek	12. K1ta
أَبُو الْكَبْرِ	زَيْفُ	gümüş	13. K1ta
أَبُو الْفَضْلِ	زَيْرُ	altın	13. K1ta
أَبُو النَّجْمِ	رُوثِي	tilki	13. K1ta

أَبُو الْحَرْثِ	شَيْزُ	aslan	13. K1ta
أَبُو الْأَمْنِ	تَيْرِي	tokluk	13. K1ta
أَبُو عَمْرَةَ	بِرْسُ	açlık	13. K1ta
أَبُو الْقَيْسِ	طُورُ	çakal	13. K1ta
أَبُو حَفْصِ	مَيْشُ	sinek	13. K1ta
أَبُو جَعْدَةَ	كُرْكَ	kurt	13. K1ta
أَبُو اللَّهْوِ	طَنْبُورُ	tanbur	13. K1ta
أَبُو الْعُفْلِ	فَيْلُ	fil	13. K1ta
أَبُو مَرَّةَ	شَيْطَانُ	şeytan	13. K1ta

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

3.9.2.5. Temel Sayılar

Ahmed-i Hânî sözlüğünde yer verdiği sayıların hepsini üst üste ve tek bir kıtada toplamıştır. Birden ona kadarki olan sayılarla yüz ve bin sayılarını on birinci kıtanın son üç beytine yerleştirmiştir. Bunların kimisi müzekker kimisi de müennes olarak verilmiştir. Verilen sayılar 12 tane olup tümüyle Kur'an'da geçenlerden seçilmiştir.

Tablo 3.20: Sayılar

Arapça	Kürtçe	Türkçe	Kıtası
وَاحِدٌ	بَيْكٌ	bir	11. kıta
اِثْنَانٌ	دُو	iki	11. kıta
ثَلَاثٌ	سَيِّ	üç	11. kıta
أَرْبَعٌ	چَارٌ	dört	11. kıta
خَمْسَةٌ	بَيْنَجٌ	beş	11. kıta
سِتَّةٌ	شَشٌ	altı	11. kıta
سَبْعٌ	حَفَّتٌ	yedi	11. kıta
ثَمَانٌ	هَشَّتٌ	sekiz	11. kıta
تِسْعٌ	نَهٌ	dokuz	11. kıta
عَشْرٌ	دَهٌ	on	11. kıta
مِائَةٌ	صَدٌ	yüz	11. kıta
أَلْفٌ	هَرَارٌ	bin	11. kıta

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

3.9.2.6. Cümle Çeşitleri

3.9.2.6. 1. İsim Cümlesi

Ahmed-i Hânî'nin sözlükte yer verdiği beş cümleden birisi isim cümlesidir:

فَهَذِهِ جَنَّةٌ (İşte bu cennettir.)

3.9.2.6.2. Fiil Cümleleri

Sözlüğün beyitleri arasında Ahmed-i Hânî'nin çocukların günlük kullanabilecekleri tarzda bazı fiil cümlelerini ve bunların Kürtçe karşılıklarını verdiği de tanık oluyoruz:

1- لِنَذْهَبَ وَنَلْعَبُ وَنَأْكُلُ مَعًا: Gidip beraber oynayalım ve yiyelim!

2- تَعَالُوا سَرِيْعًا: Çabuk gelin!

3- مِنَ الْجَهْلِ فِرًّا: Cehaletten kaç!

4- فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ: Gelişinizin amacı nedir ey elçiler? (Zariyat 31)

3.9.2.7. Müfred, Tesniye ve Cem'i

Arapçada isimler ve isim cinsinden olan kelimeler sayı bakımından üçe ayrılır: Müfred, tesniye ve cem'i. Müfred, tek varlığa delalet etmeyi; tesniye, iki varlığa delalet etmeyi; cem'i ise ikiden fazla varlığa delalet etmeyi karşılar.

Ahmed-i Hânî'nin sözlükte işlediği anlaşılın konulardan biri de isimlerin müfred, tesniye ve cem'i halleri konusudur. Sözlüğü bu yönden incelediğimizde Ahmed-i Hânî'nin eserinde şunları görmekteyiz:

1- Müfred ve cem'i ya da müfred ve tesniye kelimeleri art arda verdiği olurken bazen de ayrı beyitlerde veya kıtalarda vermiştir. Hânî, cem'i formundaki kelimelerin karşılığını verirken ya tekil bir isim söylemiştir (-ler/lar eki eklememişti) ya da karşılık olarak ikiden fazla kelime saymıştır.

مَرَأَةٌ ve نِسَاءٌ birbirinin müfred- cem'isi olup kelimelerin verildiği ikinci kıtanın ilk beytinde yer alıyor ve ikisi için de “kadın” karşılığı verilmiştir. Altıncı kıtada قَوَسٌ ve onun cem'isi olan قَيْسِي kelimelerini aynı mana ile, yay anlamında vermiştir. ضَعْفٌ ve أَضْعَافٌ kelimeleri de birbirinin müfred- cem'isi olup ayrı beyitlerde verilen

kelimelerdendir. Bir sıfat-ı müşebbehe olan أَبْكُمْ kelimesi beşinci kıtada geçerken cem‘i hali olan كُمْ kelimesi de yedinci kıtada geçmektedir.

2- Müfred, tesniye ve cem‘i hali beraber hiç verilmemişken قَرْيَةً kelimesi on üçüncü kıtada tek başına geçiyor; bu kelimenin tesniye hali olan قَرْيَاتٍ, Mekke ve Medine anlamıyla on birinci kıtada verilmiştir. قَرْيَةً kelimenin cem‘isi müstakil olarak sözlükte yer almasa da dördüncü kıtadaki أُمُّ الْفَرَى künyesi içinde cem‘inin (الْفَرَى) geçtiğini görmekteyiz.

3. Bazı kelimeler sadece cem‘i hali ile verilmiştir. Bunlar: سَرَوِيلٍ, جَوَارِحٍ, أَسْفَارٍ, أَمْعَاءٍ, جُدَدٍ ve دُنُوبٍ, أَصَابِعٍ, بَنَانٍ, قَوَارِيرٍ.

4. Bazı cem‘i kelimeler üst üste ve aynı beyitte verilmiştir. Dokuzuncu kıtanın dokuzuncu beytinde geçen şu üç kelime örnek verilebilir:

Tablo 3.21: Üst üste verilen cem‘i kelimeler

Arapça	Kürtçe	Türkçe	Kıtası
أَضْغَاثٍ	تَيْكَايُون	karışmak, karışıklık	9. Kıta
أَمْشَاجٍ			9. Kıta
أَحْلَامٍ	حُؤُنٌ	rüya	9. Kıta

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

بَنَانٍ ve أَصَابِعٍ kelimeleri de on üçüncü kıtada aynı beyitte beraber verilmiştir:

Tablo 3.22: Üst üste verilen cem‘i örnekleri

Arapça	Kürtçe	Türkçe	Kıtası
بَنَانٍ	سَرِّيَلِي	parmak uçları	13. Kıta
أَصَابِعٍ	ئِيلِي	parmaklar	13. Kıta

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Üst üste verilen bu örneklerde hem Kur‘an‘da geçme hem cem‘i olma hem de eş anlamlılık özelliğiyle kelimelere yaklaşıldığını görmekteyiz.

5. Hânî, bazı kelimeleri de cem‘i vermiş ancak bu kelimeleri birden fazla varlıkla ve Aristo felsefesi ile izah etmiş ve cem‘i olduğunu bu şekilde izah etmiştir. Kanaatimizce daha önceki çalışmalardan bazıları sözlüğü sınırlı açılardan irdelediği için bazı kelimeler ve beyitler tam anlaşılmamıştır.

عَنْصِرٍ kelimesinin sözlük manasına baktığımızda “unsurlar” diye bir anlamla karşılaşırız ancak sözlükte bu kelimeye karşılık olarak “unsurlar” verilmemiş. Bunun

yerine kadim felsefeden dört unsur sayılmıştır. Böylece عَنَّاصر kelimesinin birden fazla şeye tekabül eden bir cem‘i örneği olduğu anlaşılmaktadır. Hakeza bu durum diğer üç kelime olan مَوَالِيد, مَوَالِيد ve مَوَالِيد için de geçerlidir. مَوَالِيد için yerine nebatat, madenler ve hayvanlar; مَوَالِيد için tabiatlar/mizaçlar/özellikler yerine sıcak, soğuk, kuru ve ıslak; مَوَالِيد için de karışımlar yerine kan, balgam, kara safra ve sarı safra sayılmıştır. Bu dört kelime ikiden fazla varlığı karşılayan cem‘i kelimeler olarak verilmiş ancak diğer cem‘i örneklerinden farklı olarak karşılığında ikiden fazla kelime verilmiştir.

Bu sözcüklerin Arapçada cem‘i halin örnekleri olduğunu düşünmek bu kelimelerin sözlükte verilmiş maksadını kavramak açısından daha isabetli olacaktır. Bu düşünceden hareket etmek, kelimelerin antik felsefe ve tıp kelimelerinden olmasıyla çelişmiyor bilakis Ahmed-i Hânî’nin, kelimelerin hem bir ilme dair ıstılahlar olmasını hem de cem‘i halin örnekleri olmasını murad etmiş olduğunu göstermektedir.

Tablo 3.23: Hem ıstılah hem de çoğul olan kelimeler

Arapça	Kürtçe	Türkçe	Kıtası
عَنَّاصر	أَخْ وَأَقْفُ وَبَاءُ وَأَكْرُ	toprak, su, rüzgar ve ateş	12. Kıta
مَوَالِيد	نَبَاتٌ وَمَعْدُنٌ وَحَيَوَانٌ	nebatat, madenler ve hayvanlar	12. Kıta
طَبَائِع	كَرْمِيٌّ وَسَارِيٌّ رُوَانِيٌّ وَطَرِيٌّ	sıcak, soğuk, kuru ve ıslak	12. Kıta
أَخْلَاطَان	صَفْرَاءُ وَسَوْدَاءُ بَلْعَمٌ وَخُونٌ	kan, balgam, kara safra ve sarı safra	12. Kıta

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Ayrıca sözlükte mana olarak cem‘i isimler de var. عَنَّمْ, عَيْس, جَيْشِ ذُلْب.

Tesniye formunda geçenler: Hânî tesniye formunda verdiği isimlere en çok on birinci kıtada yer vermiştir. Tesniyeleri verilen kelimelerin çoğunlukla diğer formları yani müfred ve cem‘ileri verilmemiştir. قَرَبَاتَان kelimesi hariç.

Hânî, tesniye formundaki kelimeleri verirken bunların bir kısmına çoğulda olduğu gibi iki kelime ile karşılık vermiş ve iki varlığa delalet ettiğini bu biçimde belirtmiştir. Bazılarında da başına “iki”yi koyarak tesniye olduğunu belirtmiştir.

Tablo 3.24: Tesniye formunda geçenler

Arapça	Kürtçe	Türkçe	Kıtası
نَضَّاحَتَان	أَوْ هَزْدُوَائِ هِلْدِكِينِ رَأْفِي	suları fışkıran iki kaynak	9. Kıta
مُدَّهَامَتَان	هَزْ دُو يَيْتِ رَشِ بُونَهْ رُ أَفْدَائِي	iki koyu yeşil renkte olan (bahçe)	9. Kıta
قَرَبَاتَان	مَكَّة مَدِينَه	Mekke ve Medine	11. kıta
زَبْرَقَان	رُؤُزٌ وَهَيْفٌ	güneş ve ay	11. kıta

أَقْطَعَان	شَيْرٌ وَقَلَمٌ	kılıç ve kalem	11. kıta
خَافِقَان	مَغْرِبٌ وَمَشْرِقٌ	doğu ve batı	11. kıta
أَزْهَرَان	رُؤُوسٌ وَهَيْبَةٌ	güneş ve ay	11. kıta
أَفْضَلَان	إِيمَانٌ وَعَدْلٌ	güven ve adalet	11. kıta
أَصْرَمَان	كُرْكٌ وَقِرٌّ	kurt ve karga	11. kıta

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Diğer kıtalarda geçen tesniye formundaki bazı kelimeler de şunlardır: نَصَاخَتَان, خُصَيْتَان, نَصَاخَتَان, مُدْهَامَتَان. Bunlardan birincisi hariç diğerleri Kur'an'da geçiyor.

3.9.2.8. Müzekkerlik ve Müenneslik

Hânî'nin, kelimenin cinsiyetini belirten müzekkerlik ve müenneslik hususuna da değindiğini görmekteyiz. Hânî kelimelerin müzekkerliği ve müennesliği konusunu şu şekilde ele almıştır:

1. Kelimeleri verirken bazen aynı beyitte hem müzekkerini hem müennesini vermiştir. Bunlardan biri Kur'an'da geçerken diğeri Kur'an'da geçmemiş olabilmektedir.

Birbirinin müzekker ve müennesi olan ve birinci kıtada aynı beyitte ilk verilen kelimelerden وَالِدٌ ve وَالِدَةٌ kelimeleri Kur'an'da geçiyor. Ancak aynı beyitte geçen رُوجٌ ve رُوجَةٌ kelimelerinden رُوجٌ Kur'an'da geçerken müennesi olan رُوجَةٌ hali Kur'an'da geçmemiştir.

2. Sıfat-ı müşebbehlerin de bir kısmı müfred ve müzekker hali ile verilmiş: بَطْحَاءٌ-أَبْطَحٌ .

3. Müennes kelimelerin bazısı müenneslik alameti ile anlaşılırken bazıları da semai müenneslerden seçilmiştir.

Bitişik ta ile müennes olanlar: صَيْحَةٌ, جَائِيَةٌ, رُوجَةٌ, وَالِدَةٌ

Elif-i memdûde ile müennes olanlar: بَطْحَاءٌ, ظَلْمَاءٌ, عَوْجَاءٌ, صَفْرَاءٌ

Elifi maksura ile müennes olanlar: خُبْلَى

Te'nis alameti olmadan (semai) müennes olan isimler: نَارٌ, رِيحٌ, شَمْسٌ, قَمَرٌ, سَمَاءٌ, حَرْبٌ, جَهَنَّمَ, رَجُلٌ.

3.9.2.9. İtba'

Türkçede "yol mol, kalem malem, doğru dürüst" ikilemeleri gibi Arapçada da kelimelerin ardı sıra, vezinleri ve son harfleri aynı ama anlamı olmayan sözler söylenir.

Bu kullanıma Arapçada *itbâ'* denir.⁴⁷ Ahmed-i Hânî sözlüğünde bu konuya bir örnekle değinmiştir. Bu örnek, *itbâ'* konusunu anlatan Arapça dil kitaplarının konuyu ele alırken en çok kullandığı misaldir.

مُشَكَّلٌ: حُسَانٌ وَبُسَانٌ (pek güzel)

Şerh ve çalışmalarda bunun *itbâ'* konusuna dahil edileceğine değinilmemiş sadece Zeynelabidin Çiçek⁴⁸ ve Molla Musa el-Celâlî⁴⁹ حُسَانٌ'ı بُسَانٌ'a te'kid olarak belirtmiştir. Nitekim gramerciler bu sözleri te'kid kabul etmişlerdir.⁵⁰

3.9.3. Belagat

Ahmed-i Hânî sözlüğünü hazırlarken kimisi meânî kimisi beyân çoğunluğu da bedî' ilminden olmak üzere birçok belagat kaidesini tatbik etmiştir. İncelediğimiz şerhlerden kimisi bunlara değinmiş kimisi de değinmemiş ancak değinenler de yalnızca bir kısmını saymıştır. Sözlüğün belagat yönüne değinen isimler Kadri Yıldırım, Musa Celali, Zeynelabidin Çiçek'tir. Ahmed-i Hânî bu söz sanatlarından bir kısmını çokça kullanırken bir kısmını daha az kullanmıştır. Kullanımını diğerlerine göre daha belirgin yaptığını tespit ettiğimiz söz sanatları şunlardır:

3.9.3.1. Meânî

Ahmed-i Hânî talep bildiren ve talep bildirmeyen inşa cümlelerinden bolca kullanmıştır. Talebî olanlar emir, nehiy, istifham, temenni ve nida; gayr-ı talebî olanlar da övgü, yemin ve taaccüb cümleleridir.

Emir

Hânî, çocuklara “Bil ki”, “bilmen gerekir ki” şeklinde seslenmiş ve öğrenmeleri gereken konuları onlara telkin etmiştir:

⁴⁷ Mustafa Meral Çörtü, *Arapça Dilbilgisi: Nahiv* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021), 363.

⁴⁸ Çiçek (Amidî), *Çiçekâ Destê Zarukân Şerhâ Nubihâra Biçukân*.

⁴⁹ el-Celâlî, *Feyzu 'l-Kadîri 'r-Rahmân Şerhu Nûbihârâ Biçûkân*.

⁵⁰ Çörtü, *Arapça dilbilgisi*, 363.

بِرَانُ چَارُنْ عَنَّاصِرْ: أَخْ وَأَقْفُ وَبَاءُ وَأَكْرُ هَمْ
مَوَالِيدُنْ أَقْفَهْ هَرْسِي : نَبَاتُ وَمَعْدَنُ وَحَيَوَانُ

Bil ki anâsır dörttür: Toprak, su, rüzgar ve ateş

Mevalid şu üçtür: Nebatat, maden ve hayvanlar

İstifham

Ahmed-i Hânî'nin daha ikinci kıtada sözcükleri verdiği ilk beyitten olmak üzere birçok kez soru sorma sanatını da kullanarak sözcükleri verdiği şahit oluyoruz:

رَوْجُ وَرَجُلٌ چِه؟ مَيْرُ، وَرَنُ مَرَأَةٌ وَرَوْجَةٌ وَنِسَاءُ

وَالِدُ بَابُ، وَ وَالِدَةٌ دَا، شَقِيقُ وَأَخٌ هَرْدُو بَرَا

نِسَاءُ ve مَرَأَةٌ، رَوْجَةٌ nedir? Adam. Kadın ise رَوْجٌ ve رَجُلٌ

وَالِدَةٌ ve شَقِيقُ ikisi kardeş demek, وَالِدٌ baba; anne ise دَا

Temenni

Ahmed-i Hânî sözlüğün dibacesinde ve başka muhtelif yerlerinde birçok kez temenniye başvurmuştur:

دَرِي دِيَهِنِي قَبِيْتِي

هَرْچِي دِيَخُونِي رَحْمَتُ نَبِيْتِي

Ta ki açılınsın zihin kapıları

Ne okurlarsa çekmesin hiçbir zahmeti

أُمِيدَهْ مَهْ رُ طِفَالَانُ

كُوْ مَهْ عَمَلُ بَطَالَانُ

Çocuklardan -bizim- ümidimiz:

Biz -amelleri boşa gidenlerin-

دِ وَقْتِي دَوْرُ وَدَرْسَانُ

يَكُنْ اِنْعَامُ وَاِحْسَانُ

Ders ve mütalaa zamanlarında

Bulunsunlar iyilik ve ihsanda

بِدُعَانِ قَه بِيْرُ بِيْنِنُ
فَاتِحَا زْ مَه رَا بِخُوِيْنِنُ

Dualarla bizi hatırlasınlar

Bizlere Fatiha okusunlar

Nida

“Ey” nida edatını kullanarak birçok kez nida örneklerine yer vemiştir:

دِفِيْتِيْنُ تُو بَرَانِي بِيْدِل نَائِيْ اِيْمَامَانُ

عَلِي چَارُنْ حَسَنُ دُو مُحَمَّدُ سَيْنَه اَيِّ جَانُ

Bilmen gerekir içtenlikle imamların isimlerini

Ali'ler dördtür, Hasan'lar ikidir Muhammed'lerse üçtür ey can!

3.9.3.2. Beyân

Teşbih

Ahmed-i Hânî, birinci kıtanın son iki beytinde şöyle demektedir:

جَمِيْعِيْ اَمَّنَّا وِي بِلْطَفَا حَوَه اِلْهِي
زْ دُنْيَايِيْ فَرِيْكِيْ بِقُرْآنُ وِبَايْمَانُ

Tüm ümmetini, ya ilahi, sen lütfunla

Gönder dünyadan, Kur'an ve imanla

حَنَّا اَوْ شَه سُوَارُ بِيْتْ وَه كُوِيَا اَمَّنَّا حَوَه
زْ مَيْدَانَا جَسَايِيْ هَلِيْنِيْتْ شُبُهِيْ چُوْكَانُ

Ta ki o baş süvari gelip, ümmetinin topunu

Hesap meydanından çıkarıp atsın çevgan misali

Hânî, bu beyitlerde teşbih sanatına başvurmuştur. Peygamber Efendimizi, elinde sopasıyla çevgan oyunu oynayan ve topa vuran biniciye ve ümmeti de binicinin

sopasıyla vurup attığı topa, çevgan oyununun oynandığı alanı da hesap meydanına benzeterek Peygamber Efendimizin, ümmetini hesap meydanından çekip alması için niyazda bulunuyor. Burada çevgan oyununu yaptığı benzetmeye malzeme kılmıştır. Bu oyun eski çağlardan beri oynanagelmiş, Kaşgarlı Mahmut, Yûsuf 12/Has Hacip, Firdevsî ve Evliya Çelebi dahi eserlerinde bu oyundan söz etmiştir.⁵¹

3.9.3.3. Bedî

Mürâ'atü'n-nazîr

Ahmed-i Hânî sözlükte verdiği sözcüklerin birbiriyle uyumlu ve benzer kategoride olmasına dikkat etmiştir. Belagat dilinde bu şekilde davranmaya tenâsüb, tevâfuk, i'tilaf, telfik ya da mürâ'atü'n-nazîr gibi isimler verilmiştir.⁵² Sözlükteki sözcüklerin şu konularda uyumlu olduğunu görüyoruz:

- Mana olarak aynı kategorideki kelimeleri beraber vermiştir: Örneğin akrabalık bağlarını ifade eden kelimeler, vücut organları gibi kelimeleri çoğunlukla beraber ve aynı beyitlerde vermiştir:

نِساء ve مَرَأَةٌ, زَوْجَةٌ ve زَوْجٌ nedir? Adam. Kadın ise
وَالِدَةٌ ve وَالِدٌ ikisi kardeş demek, اَخٌ ve شَقِيْقٌ

- İsmi meful, sıfat-ı müşebbehe, ism-i alet çekimli harf-i cerler, fiil çekimleri vb. gibi Arapça kategorilerdeki kelimeleri de beraber vererek bu sanatı gözetmiştir:

Geldim اَتَيْتُ, آتَيْتُ geliyor, geldi اَتَيْتُ, اَتَيْتُ gel
اَعْطَيْتُ verdim, اَعْطَيْتُ al/tut, اَعْطَيْتُ dön, اَعْطَيْتُ git

Hüsnü İbtida

Bir hatibin konuşmasına ya da bir müellifin telif edeceği eser veya bir şairin şiirine başlarken güzel bir biçimde başlamasına belagat dilinde hüsnü ibtida denir.⁵³ Ahmed-

⁵¹ Aysun Eyduvan, “Türk Kültürü ve Edebiyatında Çevgan Oyunu”, *Erdem* 53 (01 Nisan 2009), 83-114.

⁵² Nusrettin Bolelli, *Belâgat: (Beyân, Me'ânî, Bedî' İlimleri): Arap Edebiyatı* (İstanbul: İFAV, 2016), 489.

⁵³ A.g.e.

i Hânî sözlüğünde belagatteki bu sanata başvurmuştur. Sözlüğün dibacesinde şöyle demektedir:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
مَبْدَأِي هَرُ عِلْمِكِي نَافِي عَالِمِي

Rahman ve Rahim olan Allahın adıyla

Her ilmin başlangıcı, el-Alîm sıfatıyla

İslami gelenekte telif edilen bir eser besmele ile başlamadığı takdirde ne kadar mükemmel hazırlanmışsa da kusurlu addedileceğinden⁵⁴ İslam alimlerinin birçoğu eserlerine başlarken besmeleyi başa almışlardır. Ahmed-i Hânî de her besmeleyle başlayan Kur'an'ı örnek alarak ve Peygamber Efendimize nispet edilen “Besmelesiz (başında Bismillâhirrahmânirrahîm olmadığı halde) başlayan her anlamlı iş, bereketsiz ve sonuçsuzdur.” hadisine uyarak⁵⁵ gelenekte süregelen bu tarzı benimsemiş ve hazırlamış olduğu bu sözlüğe besmeleyle başlamıştır. Böylece o da besmelesiz başlanılan işin bereketinin kesik olduğuna işaret eden hadisten örnek getiren alimler silsilesinin arasına katılmıştır.

Sözlüğün hazırlanış biçiminden pedagojik bir gaye güdüldüğü açıkça anlaşılırken birinci beytin ikinci mısrasında her ilmin başının, Allah'ın Esmâ-i Hüsnâ'sından⁵⁶ olan el-Alim (عليم) ismiyle olması gerektiğine işaret eden bir ifadeye yer vermiştir. Bu hususun ilk inen beş ayetten “Rabbinin adıyla oku!” ayetiyle de örtüştüğünü söyleyebiliriz ve çocuklara yönelik bu çalışmanın onlara bir bilinç vermek istediği net şekilde anlaşılmaktadır.

حَمْدُ وَتَنَاءٌ وَشُكْرَانِي
رَبُّوِي خَالِقُ وَرَحْمَانِي

Hamd, sena ve şükürler

O yaratıcı Rahman içindirler

⁵⁴ Yıldırım, *Ehmedê Xanî Külliyyatı Nûbehara Biçûkan*.

⁵⁵ el-Celâlî, *Feyzu 'l-Kadîri 'r-Rahmân Şerhu Nûbihârâ Biçûkân*, 14.

⁵⁶ Dîreşî, *Nûbehara Ahmedê Hânî Vekolîn, Ravekirin Şîrovê*, 25.

كُو فَصَاحَتْ وَبَيَّانُ دَايَه لِسَانِي
لِسَانُ دَايَه اِنْسَانِي

O ki fesahat ve beyan verdi dile

Dili de verdi insanın kendisine

هِنْدِي صَلَّوَاتِيْنُ هَمِي
لِرَسُوْلِي مَه يِي اَمِي

Ne kadar salavat varsa hepsi

Ümmi resulümüze, her biri

كُو بُوْنَه پِيْرُوِي دُوِي
عَرَبُ وَعَجَمُ وَكِرْمَانُجُ وَرُوْمِي

O'dur ki olmuşlar tümüyle ona tabi

Arabı, Acemi, Kürdü ve Rumisi

İslami geleneğin bir takipçisi olduğunu göreceğimiz biçimde besmeleyle başlamasının ardından İslam kültüründeki eserlerde olduğu üzere sözlüğüne yine şiirsel bir tarzla hamdele ve salveyle devam ediyor.⁵⁷ Telif edilen eser bir sözlük olunca Allah'a hamdetmenin, sena göstermenin ve şükretmenin vesilesi Allah'ın, insana lisan, fesahat ve beyan vermesi olurken; Peygamber efendimize salavat getirilirken de onun okuma yazma bilmeyen bir ümmi oluşu, yine farklı dilleri kullanan Arap, Acem, Kürt ve Rumların ona tabi olması ile tavsif edilmiştir.

رُ پَاشِ حَمْدُ وَصَلَوَاتَانُ
اَفْ جَنْدُ كَلِمَتَه زُلْغَاتَانُ

Hamd ve salavatın ardından

Bunlar birkaç kelimedir lügatlardan

Hamdele ve salvelenin ardından Kürtçe “ji paş” yani “bundan sonra” tabirini kullanarak konuya girmesi de Arapça metinlerde kullanılan “emmâ ba'd” ifadesini çağrıştırmaktadır. Bu ifade giriş bölümlerinde besmele, hamdele ve salveden sonra

⁵⁷ M. Oğuzhan Kuşoğlu, “Manzum Sözlüklerde İslâmî Bir Gelenek”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 24/24 (01 Temmuz 2020), 407-424.

asıl konuya geçişin ifadesi olarak verilir. Yani asıl söz bu ifadeden sonra başlanır.⁵⁸ Tüm bu örnekler Ahmed-i Hânî'nin eserinde hüsnü ibtida sanatını uyguladığını göstermektedir.

Ayrıca her kıtanın girişinde güzel veciz bir sözle başlayarak hüsnü ibtida sanatını her kıtada ayrı ayrı uygulamıştır. Her kıtanın başında bir söz kaydederek toplam on üç tane veciz beyit vermiştir.

Hüsnü İntiha

Ahmed-i Hânî eserine güzel bir başlangıç yaptığı gibi sonlandırırken de güzel bir şekilde nihayete erdirmiştir. Sözlüğün başında her ilmin başının Allah'ın el-Alim (عَلِيم) ismiyle olması gerektiğini vurgulamıştı. Sözlüğün sonunda verdiği “gece”, “gündüz” ve “cehaletten kaç!” kelime ve ifadelerle de bir bakıma sözlüğünü “Gece-gündüz demeden cehaletten kaçın!” tavsiyesinde bulunarak sonlandırıyor. Ayrıca son olarak Arapça bir ifade ile sünnet ve hadis yolunu tutmaya yönelik bir öğütte bulunup Peygamber Efendimize salavat getirerek şefaaf niyazını dillendiren bir dua ile sözlüğünü hitama erdiriyor.

Leff ü Neşr

Hânî'nin sözlüğünde en sık kullandığı belagat kurallarından birisini leff-ü neşr oluşturuyor. Zeynelabidin Çiçek ve Molla Musa Celali kendi şerhlerinde sözlükte yapılan leff-ü neşrleri belirtmişlerdir:

تُورُ وَجَمَارِ گَا وَكَرْ، بَانَ چِيَه؟ سَفْفِ، بَابِ دَرْ
جِبْهَه أَنِي فَمِ دَقَّه لِحِيَه رَهَه، حَبِرْ نَبَأُ

تُورُ ile جَمَارِ öküz ve eşek; dam nedir? سَفْفِ, بابِ kapı

جِبْهَه alın, فَمِ ağızdır; لِحِيَه sakal demek, نَبَأُ de haber

Bu beyitte تُورُ ve جَمَارِ kelimelerini vermiş daha sonra sırasıyla öküz ve eşek olduklarını söylemiştir. Leff ü neşr sanatının sözlükteki kullanımında çoğunlukla müretteb olanı tercih edilmiştir.

⁵⁸ Halis Dede - Ali Sevdî, “Arap Grameri ve Edebiyatında أَمَّا بَعْدُ (Emmâ Ba'd) İfadesi”,

İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 29 (30 Ocak 2022), 145-158.

Cinâs

Ahmed-i Hânî'nin sözlüğünde belirgin bir şekilde kullandığı sanatlardan biri de cinâstır. Cinâsın hem tam olanını hem de gerek harflerin farklı olması gerekse harflerin sayısının ya da sıralanışının farklı olmasından kaynaklanan gayr-i tâm olanını kullanmıştır.

Tam cinâs

أُصَلِّيَ عَلَى شَافِعِي أَحْمَدًا
فَلَا تَنْسَ يَا شَافِعِي أَحْمَدًا

Şefaatçim Ahmed'e salat getiriyorum

Ey şefaatçim sen Ahmed'i unutma!

Bu beyitte “Ahmed” ile kastedilen birinci lafızda kendisinden şefaat talebinde bulunulan Peygamber Efendimiz iken ikinci lafızda kendisine şefaat edilmesini isteyen Ahmed-i Hânî'nin kendisidir. Burada harflerin türü, sayısı, hareke ve sükûnu ve sırası arasında benzerlik vardır. Bu sebeple de tam cinâstır.

Gayr-i tâm cinâs

Hânî bir diğer ismi, nâkıs cinâs olan gayr-i tâm cinâsın (tam olmayan cinâsın) birçok çeşidini yine birçok örnekle vermiştir.

1- Yukarıda görüldüğü üzere bazen iki kelimenin sadece birer harfinin farklı olduğu kelimeler vermiştir.

Bunlar da bazen ilk harfte olabilmektedir.

Tablo 3.25: İlk harfte bulunan gayr-i tâm cinâs

Arapça	Kürtçe	Türkçe	Kıtası
فُلْكَ	گیمی	gemi	10. Kıta
سَلْكَ	لیری چُون	yol gitme	10. Kıta

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Bazen orta harflerden birinde olmuştur:

Tablo 3.26: Orta harfte bulunan gayr-i tâm cinâs

Arapça	Kürtçe	Türkçe	Kıtası
دُوب	بَهَاتِن	erimek	8. Kıta
دَنْب	دُوف	kuyruk	8. Kıta

عِلَان	أَشْكَرُه	aşıkar	13. Kıta
عَيَان			

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Bazen de son harfte olmuştur:

Tablo 3.26: Son harfte bulunan gayr-i tâm cinâs

Arapça	Kürtçe	Türkçe	Kıtası
مَرْبُوط	كِرِيدَايِي	bağlı, bağlanmış	9. Kıta
مَعْفُود			
مَعْقُول			

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

2- Bazen harflerinin sayısının farklı olduğu iki kelime ile cinâs verilmiştir:

Tablo 3.27: Harf sayısının farkıyla yapılan cinâs

Arapça	Kürtçe	Türkçe	Kıtası
بَاك	فُطَان	vurmak	7. Kıta
بَكَّة	كَعْبَة	Kabe	

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

3- Harflerinin sıralanışının değiştirilerek yapıldığı cinâs da görülmektedir:

Tablo 3.28: Harflerin sıralanışı değiştirilerek yapılan cinâs

Arapça	Kürtçe	Türkçe	Kıtası
فَعْبَرِي	بِي طَبِيع	huysuz	8. Kıta
عَبْقَرِي	طَبِيعَتْ حَوْشِي	güzel huylu	8. Kıta

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

4- Lafızların hareke yönünden farklı olduğu kelimelerle yapılan cinâs:

Tablo 3.29: Lafızların hareke yönünden farklı olduğu cinâsa örnek

Arapça	Kürtçe	Türkçe	Kıtası
لَهْجَة	أَرْمَان	dil, lehçe	7. Kıta
لَهْجَة	تَيْيَشْت	kahvaltılık, kahvaltı	7. Kıta

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

NÛBİHÂRA BİÇÛKÂN KITALARININ İÇERİK ANALİZİ

Ahmed-i Hânî dibace ve birinci kıtada kelimeleri karşılıklı olarak vermemiştir. Dibaceyi sözlüğün girişi olarak kullanmış, burada sözlüğü hazırlamaktaki maksadını, sözlüğün ismini beyan etmiştir. Birinci kıtada ise çocukların bilmesi gereken temel bazı İslami bilgileri vermiştir. Bu iki kısımdan sonra gelen bölümlerde de vecize ve tef ile beytinden sonra kelime ve lafızları karşılıklarıyla vermeye başlamıştır. İkinci kıtadan on üçüncü kıtaya kadarki geçen bütün kelimeleri tablolar halinde verdiğimiz için bu kıtaların tercümesini yapmayacağız. Ancak Dibace ve birinci kıtanın tercümesini burada vereceğiz.

4.1. Dibace

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
مَبْدئِي هَرِّ عِلْمِكِي نَافِي عَالِيْمِ

Rahman ve Rahim olan Allahın adıyla

Her ilmin başlangıcı el-E'lim sıfatıyla

İslami gelenekte telif edilen bir eser besmele ile başlamadığı takdirde ne kadar mükemmel hazırlanmışsa da kusurlu addedileceğinden İslam alimlerinin birçoğu eserlerine başlarken besmeleyi başa almışlardır.⁵⁹ Ahmed-i Hânî de Peygamber efendimize nispet edilen “Besmelesiz başlanılan her iş ebterdir” hadisinden hareketle gelenekte süregelen bu tarzı benimsemiş ve hazırlamış olduğu bu sözlüğe besmeleyle başlamıştır. Böylece o da besmelesiz başlanılan işin bereketinin kesik olduğuna işaret eden hadisten örnek getiren alimler silsilesinin arasına katılmıştır.

حَمْدُ وَتَنَاءٍ وَشُكْرَانِي
رُبُّ بُوِي خَالِقِي رَحْمَانِي

⁵⁹ Yıldırım, *Ehmedê Xanî Külliyyatı Nûbehara Biçûkan*, 154.

Hamd, sena ve şükürler

O merhametli yaratıcı içindirler

كُو فَصَاحَتْ وَبَيَّانُ دَايَه لِسَانِي
لِسَانُ دَايَه اِنْسَانِي

O ki fesahat ve beyan verdi dile

Dili de verdi insanın kendisine

هِنْدِي صَلَّوَاتِنُ هَمِي
لِرَسُولِي مَه بِي اُمِّي

Ne kadar salavat varsa hepsi

Ümmi resulümüze, her biri

كُو بُونَه بِيَرَوِي دِي
عَرَبُ وَعَجَمُ وَكِرْمَانُجُ وَرُومِي

O'dur ki olmuşlar tümüyle ona tabi

Arabı, Acemi, Kürdü ve Rumisi

رُ پَاشَ حَمْدُ وَصَلَّوَاتَانُ
أَفَّ جَنْدُ كَلِمَهَنَه رُ لَعَاتَانُ

Hamd ve salavatın ardından

Bunlar birkaç kelimedir lügatlardan

فِيكَ اِنْجِسْتِنُ اَحْمَدِي خَانِي
نَافِي (نُوبَارَا بِيُوكَانُ) لِي دَانِي

Derledi bunları Ahmed-i Hânî

“Nûbihârâ Biçûkân” adımı ona verdi

نَه رُ بُو صَاجِبُ رَوَاجَانُ
بُلْكَي رُ بُو بِيُوكِنْدُ كِرْمَاجَانُ

İlmi payesi (yüksek) olanlar için değil

Bilakis Kürtlerin (Kurmanç) küçükleri için

وَكِي رُ قُرَانِي خَلَّاصُ بِنُ
لَا زَمَه لِسَوَادِي جَافْتَأَسُ بِنُ

Vaktaki Kur'an'ı öğrendiler

O zaman sevadı öğrenmeliler

ذَا بَقَانُ جُنْدٌ رَشِبْلَكَانُ
لِوَانُ طَبِيعَتُ مَلَكَانُ

Ta ki bu birkaç siyah-beyazla

O melek tabiatlıların

دَرَى ذِيهِنَى فَيَبِينُ
هَرَجَى بِخُونِ زَحْمَتِ نَبِيْتِنُ

Açılsın zihinleri

Ne okurlarsa çekmesin hiçbir zahmeti

أُمِيدَا مَهْ زِ طِفَالَانُ
كُو مَهْ عَمَلُ بَطَالَانُ

Çocuklardan -bizim- ümidimiz:

Biz -amelleri boşa gidenlerin-

دِ وَقْتِي دَوْرُ وَدَرْسَانُ
بِكِنْ اِنْعَامُ وَاِحْسَانُ

Ders ve mütalaa zamanlarında

Bulunsunlar iyilik ve ihsanda

بِدُعَانِ مَهْ بِيْرُ بِيْنِنُ
فَاتِحَا ثِ مَهْ رَا بِخُوْبِيْنُ

Dualarla bizi hatırlasınlar

Bizlere Fatiha okusunlar

Bölümün son beytinde Hânî kendisine Fatiha okunmasını ve dua ile anılmayı temenni ediyor. Özetle, Ahmed-i Hânî bu birkaç satırla melek gibi günahsız çocukların zihinleri açılsın ve kendileri okudukları her şeyi anlayıp çözsün, hiçbir zorluk çekmesin diye yazdığını belirtiyor ve amelleri boşa giden kendisinin bundaki arzusunun da bu

çocukların ders ve tekrarlarını yaptıkları zamanlarda kendisini hatırlaması, dua etmesi ve ona Fatiha okuması olarak açıklıyor⁶⁰

4.2. Birinci Kıta

حَتَا تُو دَوُرُ وِدْرَسَانُ نَكِي تَكَرَارُ وَمَصْرُوفُ
دِ دُنْيَايْ تُو نَابِي نَه مَشْهُورُ وَنَه مَعْرُوفُ

Tekrarlayıp hazmetmedikçe dersleri ve işlenenleri

Dünyada ne meşhur olursun ne de tanınan birisi

مَفَاعِيلُنْ فَعُولُنْ مَفَاعِيلُنْ فَعُولُنْ
چِه خَوْشُ وَرَنَه بِيْتِي هَرْجُ مَكْفُوفُ وَمَحْدُوفُ

مَفَاعِيلُنْ فَعُولُنْ مَفَاعِيلُنْ فَعُولُنْ

Ne güzel vezindir; هَرْجُ, مَكْفُوفُ ve مَحْدُوفُ olduğunda

خُدَيْيَ اللَّهُ قَاصِدُ رَسُولَهْ أَيْ خُدَيْرَانُ
خَلِيفَهْ چَارُ وَهَمْ چَارُ إِمَامِنُ أَيْ مُسْلِمَانُ

Hüda, Allah'tır; Elçi, Resul'dür ey Allah'ı bilen

Halifeler dördtür; her dördü imamdır ey Müslüman

ثِ چَارَانُ يَكُ أَبَابُكُرُ عُمَرُ عُمَانَهْ اِي دِي
عَلِي يَه بِي تَكْلُفُ كُو بُو خَاتَمُ ثِ بُو وَانْ

Dördünden biri Ebubekir; Ömer, Osman'dır diğerleri

Ali'dir zorlamaksızın; oldu onlar için en sonda geleni

دِثِيْنُ تُو بَرَانِي بِيْدُ نَافِيْ إِمَامَانُ
مُحَمَّدُ مَالِكُ أَحْمَدُ أُوئِي دِيْبِيْرُ كِي؟ نُعْمَانُ

Bilmelisin en içten imamların isimlerini

Muhammed, Malik, Ahmed; Numan'dır diğeri

⁶⁰ el-Celâlî, *Feyzu'l-Kadîri'r-Rahmân Şerhu Nûbihârâ Biçûkân*, 16.

مُبَشَّرٌ بُونَهُ دَهْ كَسْنُ ثِ اصْحَابَانُ بِتَعْيِينُ
كُو دِي بَجْنَه بَهْشْتِي خُدِي مَرْگِينِي دَا وَا نْ

Müjdelenmiştir on kişi ashaptan kesinlikle
Ki gideceklerdir cennete; Allah verdi müjde

ثِ اَوْلُ بُو عَبِيْدَه دِگَلْ هَرُ چَارِيَارَانُ
سَعِيْدُ وَا سَعْدُ وَا طَلْحَه زُبَيْرُ وَا عَبْدُ الرَّحْمَنُ

Dört yarenle Ebu Ubeyde b. Cerrah ilkin
Said, Sa'd, Talha, Zübeyr ve Abdurrahman

لِمَه فَرَضَه بَرَانِيْنُ رَسُوْلِيْ خَوَه بِتَحْقِيْقُ
بِمَوْلِدْ هَمْ بِمَدْفَنُ بِنَاسِيْنِ دَا وَا بَابَانُ

Farzdır bize bilmek peygamberimizi hakkıyla
Doğumuyla, vefat ettiği yerle ve ana babasıyla

دِ مَكِّيْ بُو ثِ دَابِيْ مَدِيْنَه بُوِيَه مَدْفَنُ
وِي عَبْدُ اللّٰه وَا الدّ، اَمْنَه وَا الدّه بَرَانُ

Mekke'de geldi dünyaya, Medine'de defnedildi
Bil ki Abdullah'tır babası; onun annesi Amine idi

ثِ دُنْيَايِيْ كُو چُوْبِيْ عُمُرُ بُو شَيْسْتُ وَا سِيْ سَالُ
ثِ شَيْسْتَانُ بِيْنَجَه وَا سِيْ بُوْرِيْنُ دِ مَكّه پِي دَانُ

Dünyadan irtihal ettiğinde ömrü altmış üçtü
Altmıştan elli üçü Mekke'de geçti

دِ چَلْ سَالِيْ رَسَالْتُ ثِ بُو رَا هَاتَه خَوَارِيْ
دِ بِيْسْتُ وَا سِيْ دِ مَائِيْ ثِ بُو نَازِلُ بُو قُرْآنُ

Kırk yaşında iken ona risalet geldi
Kalan yirmi üç yılda da Kur'an indi

جَمِيْعِيْ اَمْتَا وِي بِلُطْفَا خَوَه اِلّٰهِيْ
ثِ دُنْيَايِيْ قِرْنِيْ كِي بَقْرَانُ وَا بِيْمَانُ

Tüm ümmetini, ya ilahi, sen lütfunla
Gönder dünyadan, Kur'an ve imanla

حَتَّىٰ أَوْ شَهَ سُوَارِ بَيْتٍ وَهَ كُورِيَا أُمَّتًا خَوْه

رَ مَيِّدَانَا جَسَابِي هَلِيْنِيْتُ شُبُهَيِّ جُوْكَانُ

Ta ki o kahraman gelip ümmetinin topunu
Hesap meydanından çıkarıp atsın çevgan misali

İlk beyit veciz bir nasihatle başlıyor. İkinci beyit kıtanın tef'ilesini veriyor. Kıtanın üçüncü beytinden itibaren şu bilgileri veriyor:

Üçüncü beyit: Allah'ı ve Resulü'nü bilmek; dört halifeyle ilgili verilen bilgiler

Dördüncü beyit: Sırayla, dört halifenin isimleri (Bu beyitten itibaren bazı nüshalarda on iki imamın ismini veren iki beyit geliyor.

Beşinci beyit: Mezhep sahibi dört imamın isimleri

Altıncı beyit: Sahabeden on kişinin cennetle müjdelenmesine dair bilgiler

Yedinci beyit: Aşere-i mübeşşere ve isimleri

Sekizinci beyit: Peygamberimizin doğduğu ve vefat ettiği yeri, anne ve babasının isimlerini bilmemiz gerektiği bilgisi

Dokuzuncu beyit: Peygamberimizin Mekke'de doğduğu, kabrinin Medine'de olduğu, babasının Abdullah annesinin de Amine olduğu bilgisi

Onuncu beyit: Peygamberimizin kaç yaşında vefat ettiği, ömrünün ne kadarını Mekke'de ne kadarını Medine'de geçirdiği bilgisi

On birinci beyit: Vahyin, Peygamberimize kaç yaşında iken geldiği, kalan yirmi üç yılda da Kur'an'ın kendisine nazil olduğu bilgisi.

On ikinci beyit: Hânî, tüm ümmeti Muhammed'i Kur'an'la ve imanla bu dünyadan göndermesi için Allah'a dua ediyor.

On üçüncü beyit: Çevgan oyunu üzerinden bir benzetme yapılarak Peygamber Efendimizin şefaatine nail olmayı arzuluyor.

4.2. Diğer Kıtalarda Geçen Kelime ve Lafızlar

Ahmed-i Hânî ikinci kıtadan başlayarak on üçüncü kıtanın sonlarına kadar birçok sözcük, lafız, cümle ve yapıyı Kürtçe-Arapça karşılıklı olarak vermiştir. Aşağıda vereceğimiz tablolar yoluyla her kıtada sayı olarak kaç Arapça ve kaç Kürtçe ibare olduğu, kıtanın hangi beytinde hangi kelimeler bulunduğu ve aynı tabloda hem Arapçası hem Kürtçesi hem de Türkçe tercümesini kolayca inceleyebileceğiz:

Tablo 4.1: İkinci Kıta

Beytin Kıtadaki Numarası	Arapça Kelime Numarası	Arapça Kelime	Kürtçe Kelime Numarası	Sözlükteki Kürtçe Karşılığı	Türkçe Karşılığı
3	1	زَوْج	1	مَيز	koca, adam
	2	رَجُل			
	3	مَرَأَة	2	ژَن	kadın
	4	زَوْجَة			
	5	نِيسَاء			
	6	وَالِد	3	بَاب	baba
	7	وَالِدَة	4	دَا	anne, doğuran
	8	شَقِيْق	5	بِرَا	kardeş
	9	أَخ			
4	10	إِبْن	6	كُر	oğul
	11	بِنْت	7	كُچ	kız
	12	صِهر	8	خَزُور	kayınpeder
	13	عَم	9	مَام	amca
	14	عَمَّة	10	مَتَه	hala
	15	عِمَامَة	11	شَاش	sarık
	16	جَدَّة	12	پِيرَه دَا	nine, babaanne, anneanne
5	17	أَجْرَة	13	كِرِي	kira
	18	رَهْن	14	كِرُو	ipotek, rehin
	19	خُسْر	15	زِيَان	zarar, hasar, ziyan
	20	كُذْب	16	دَرُو	yalan
	21	بَيْع	17	فُرُوْتِن	satmak
	22	عَطَاء	18	دَان	vermek
	23	شِرَاء	19	كِرِين	satın almak
6	24	مَنْكِبُ	20	مَل	omuz
	25	كَنْفِ			
	26	بَالُ	21	دَل	kalp

	27	ضَمِيرٌ			
	28	قَلْبٍ			
	29	جَدَلٌ	22	شَاهِي	sevinç
	30	فَرَحٌ			
	31	مَوْتٌ	23	مِرْنٌ	ölüm
	32	بُكَاءٌ	24	كِرِينٌ	ağlama
7	33	ثَوْرٌ	25	كَا	öküz
	34	جَمَارٌ	26	كَزٌ	eşek
	35	سَقْفٌ	27	بَانٌ	dam
	36	بَابٌ	28	دَرٌ	kapı
	37	جَبْهَةٌ	29	أَنِى	alın
	38	فَمٌ	30	دَقَّةٌ	ağız
	39	لِحْيَةٌ	31	رَهَةٌ	sakal
	40	تَبَأٌ	32	خَبْرٌ	haber
8	41	حِنْطَةٌ	33	كَنْمٌ	buğday
	42	شَعِيرٌ	34	جَهٌ	arpa
	43	سَلْتٌ	35	شَلِيلٌ	çavdar
	44	كَرْمٌ	36	رَزَةٌ	bağ
	45	رُطْبٌ	37	خُرْمَةٌ	hurma
	46	عَنْبٌ	38	تِرَى	üzüm
	47	بِعٌ	39	بِفْرُوشٌ	sat!
	48	تَمَنٌ	40	بُهَا	paha, fiyat
9	49	لَبَنٌ	41	شِيرَةٌ	süt
	50	عَنْمٌ	42	پَرَةٌ	koyun-keçi sürüsü
	51	رَائِبٌ	43	مَاسْتَهٌ	yoğurt
	52	زُبْدَةٌ	44	طُو	kaymak, tereyağı
	53	صُوفٌ	45	هَرَى	yün
	54	رِيشٌ	46	پَرَةٌ	kanat
	55	أَصْفَرٌ	47	رَزَةٌ	sarı
	56	قَبَا	48	كَفِي	kefiye
10	57	صَرَصَرٌ	49	بَا	rüzgar
	58	رِيحٌ			
	59	عَجَاجٌ	50	تُوْزٌ	toz
	60	نَفَعٌ			
	61	عَبْرَةٌ			
	62	هَيْجٌ			
	63	هَيْوَةٌ			
	64	قَسَطَلٌ			
	65	قَنْزَةٌ (قَنْزَةٌ)			
	66	هَبَا			
11	67	جَائِيَةٌ	51	تِرْسٌ	korcu

	68	صَاعِقَهُ	52	دَنْكٌ	ses, gürültü	
			53	بُرُوسُكٌ	yıldırım	
			54	بِيْ هَشِيْ	baygınlık	
	69	لُوثٌ	55	عَلَامَتٌ	alamet	
	70	لِوَاءٌ				
	71	بَيْبٌ	56	عَمٌ	gam(keder)	
			57	أَشْكَرَا	aşık	
	12	72	خَرَصٌ	58	دَرُو	yalan
		73	مَخِيضٌ	59	دَوٌ	ayran
74		بَطٌ	60	قَارَه	kaz	
75		قَبَجَةٌ	61	كُوٌ	keklik	
76		شَطْبٌ	62	كَنَارَه	su kenarı	
77		نَهْرٌ	63	جُوٌ	akarsu	
78		لُوحٌ	64	هَوَا	hava	
79		سَكَاتٌ				
80		جُوٌ				
13	81	عَسَجْدٌ	65	زَيْرٌ	altın	
	82	عَيْنٌ				
	83	نَضْرٌ				
	84	فِصَّةٌ	66	زَيْفٌ	gümüş	
	85	لُجَيْنٌ				
	86	نُقْرَةٌ				
	87	صُفْرٌ	67	مِغْرَقَه	pirinç	
	88	نُحَاسٌ	68	پَاخِرَه	bakır	
	89	رِصَاصٌ	69	قَلَا	kurşun, kalay	
14	90	رُبٌّ	70	كَأَنَّكَ	çok	
	91	رُبَّمَا				
	92	تَمَّ	71	لِوَى	orada	
	93	هُنَا	72	لِهْرٌ	burada	
	94	لَا	73	نَه	hayır, değil	
	95	لَنَا	74	زُبُومَه رَا	bize, bizim için, bizim	
	96	إِنْ	75	أَكْرٌ	eğer, -se/sa	
	97	لِمَ	76	چِرَا	neden, niçin	
15	98	أَيْنَ	77	لِكُو	nerede	
	99	كَيْفَ	78	كُوَه	nasıl	
	100	تَحْتَ	79	لِيْنٌ	altında	
	101	عَلَى	80	لِيسْرٌ	üstünde, üzerinde	
	102	تَمَّ	81	زِ پَاثِشِ وِی	sonra, sonrasında	
	103	أَنْتَ	82	تُوِی	sen	
	104	لِي	83	بُومَه رَا	bana, benim için, benim	

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 4.2: Üçüncü Kıta

Beytin Kitadaki Numarası	Arapça Kelime Numarası	Arapça Kelime	Kürtçe Kelime Numarası	Sözlükteki Kürtçe Karşılığı	Türkçe Karşılığı
3	1	ظِلُّ	1	سِيه	gölge
	2	تَبَّعَ			
	3	فَيْءَ			
	4	شَمْسٌ	2	طَافٌ	güneş
	5	بَيْدَاءٌ	3	دَشْتٌ	çöl
	6	مَشَى	4	جُونٌ	yürümek
	7	خَطْوَةٌ	5	كَافٌ	adım
4	8	نَارٌ	6	اَكْرٌ	ateş
	9	حَرٌّ	7	گَرْمِي	sıcaklık
	10	بَرْدٌ	8	سَارٌ	soğukluk
	11	تَلَجٌ	9	بَرْفٌ	kar
	12	مَاءٌ	10	آفٌ	su
	13	سَأَسَلٌ			
5	14	وَابِلٌ	11	بَارَانٌ	yağmur
	15	وَسْمِيٌّ			
	16	مِذْرَارٌ			
	17	مَطَرٌ			
	18	طَلٌّ			
	19	غَيْثٌ			
	20	رَهْمَةٌ			
21	تَأْدٌ	12	خُنَافٌ	kırağı	
6	22	رَجُلٌ	13	پِي	ayak
	23	رُكْبَةٌ	14	أَرْنُو	diz
	24	بَطْنٌ	15	زَكٌ	karın
	25	صَدْرٌ	16	سِيئِنگ	göğüs
	26	جِيدٌ	17	أَسْطُو	boyun
	27	عَيْنٌ	18	چَافٌ	göz
7	28	فَخَذٌ	19	رَانٌ	baldır
	29	ضِرْسٌ	20	بِدَانٌ	diş (azı dişi)
	30	شَفَّةٌ	21	لَيْفٌ	dudak
	31	ظَهْرٌ	22	پِشْتٌ	sırt
	32	سُرَّهُ	23	نَاقِكٌ	göbek
	33	جَوْفٌ	24	نَافٌ	karın
8	34	كَئِدٌ	25	جَرْگ	ciğer
	35	كَلْبِيَّةٌ	26	گَرْجَكٌ	böbrek

	36	كُدْنَة	27	بُر	iç yağı
	37	أَمْعَاء	28	رُؤْفَى	bağırsak
	38	مَرَارَة	29	زَرَاف	öd, safra
9	39	صَنِيق	30	طَنَگَى	darlık
	40	قَصْر	31	كُرْتَى	kısalık
	41	طُول	32	دِرِيز	uzunluk
	42	غَلْظَة	33	سِطُورَى	kalınlık
	43	رِقَّة	34	زَرَاف	incelik
10	44	قِدْر	35	دِيز	çömlek-kazan-tencere
	45	قَصْنَة	36	كَاسَة	kase
	46	خُبْز	37	نَان	ekmek
	47	لَحْم	38	كُوشْت	et
	48	طَبْخ	39	پِخْتِن	pişirmek
	49	نِء	40	خَاف	çiğ-pişmemiş
11	50	شَبِيع	41	تَبِيرَى	tokluk
	51	عَطْش	42	تَهْنَى	susuzluk
	52	جُوع	43	بِرْس	açlık
	53	صَبِيحَة	44	گَازَى	çığlık, bağırış
	54	صَوْت	45	دَنگ	ses
	55	إِسْم	46	نَاف	isim

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 4.3: Dördüncü Kıta

Beytin Kitadaki Numarası	Arapça Kelime Numarası	Arapça Kelime	Kürtçe Kelime Numarası	Sözlükteki Kürtçe Karşılığı	Türkçe Karşılığı
3	1	أَتَيْتُ	1	هَاتِم	geldim
	2	أَتَى	2	تَيْم	gelıyorum
	3	أَتَى	3	وَى هَات	geldi
	4	أَيْت	4	وَرَه	gel
	5	أَعْطَيْتُ	5	مِنْ دَا	verdim
	6	خُدْ	6	بِگَر	al
	7	إِرْجِعْ	7	فَگَر	dön
	8	إِذْهَبْ	8	هَرَه	git
4	9	إِجْعَلْ	9	بِگِير	kıl!, et!
	10	إِسْحَقْ	10	بِهَيْر	öğüt!
	11	إِضْرِبْ	11	بِفَطْ	döv
	12	أَنْظُرْ	12	بَيْنِر	bak
	13	إِقْرَأْ	13	بُخْوِين	oku
	14	إِعْلَمْ	14	بِرَان	bil
	15	إِيْمَان	15	بَاوَرَه	inanmak
5	16	مِصْر	16	بَاژار	şehir
	17	بَلَد			
	18	دِرْهَم	17	دِرَاقْ	(gümüş)para
	19	حَرِير	18	أَرْمُوش	ipek
	20	مَاح	19	سَخَى	cömert, eli açık
	21	سَائِل	20	رَجُوكَاَرَه	dilenen, isteyen
	22	شَفَاعَة	21	مَهْدَرَه	şefaat
6	23	إِمْلَاق	22	خَيْرَانِي	fakirlik
	24	غِنَاء	23	مَالْدَارِي	zenginlik
			24	إِسْتِرَان	şarkı söylemek
	25	إِطْلَاق	25	بِرْدَان	bırakmak, salmak
	26	طَلُق	26	رَان	doğum
	27	رُوج	27	جُوث	çift
28	وَتِر	28	فَر	tek	
7	29	أَكْبِس	29	مُرُوْفِي تِيْر فَهْم	keskin zekalı, akıl küpü
	30	أَصْمَع	30	مُرُوْفِي كُوَه بَجُوكْ	küçük kulaklı
	31	أَكْتَم	31	كَبُو هَاتِي بَرِيْن	kesik kulaklı
	32	أَصْلَخ	32	گَر	sağır
	33	أَيْهَم			

8	34	أَحْل	33	مُرُوْفِي جَاف بِلْ	sürmeli, sürme gözlü
	35	أَشْهَلْ	34	مُرُوْفِي جَاف بَلْكَ	ela gözlü
	36	أَشْقَرْ	35	مُرُوْفِي جَافْ هَشِيْبِيْن	mavi/yeşil gözlü
	37	أَسْمَرْ	36	رَنْغِي كَنْمِ كُونْ	buğday benizli, esmer
9	38	أَمْرَدْ	37	رَوَالْ	sakalı çıkmamış, köse
	39	أَقْرَعْ	38	بِمُوْ	tüylü, kıllı
	40	أَقْرَعْ	39	كَجَلْ	kel
	41	أَمْلَسْ	40	هَلُوْ	pürüzsüz
	42	أَصْغَرْ	41	بِجُوْكَ	küçük
	43	أَكْبَرْ	42	مَزْنْ	büyük
	44	سَيِّدْ	43	مِيْر	lider
	45	حَلَاخْلْ	44	سَرْ	baş, önder
10	46	أُمَّ	45	مَآكْ	anne, ana
	47	أُمَّ الشَّمْلِ	46	رُوْزْ	güneş
	48	أُمَّ النَّجُوْمْ	47	أَسِيْمَانْ	gökyüzü
	49	أُمَّ الْحَبَائِثْ	48	مَيْ	mey, şarap, içki
	50	حَمْرْ			
	51	مُدْمِيْنْ	49	مِيْخُوْرْ	şarap/içki içen
	52	مُدَامِيْ			
11	53	أُمَّ الْفَضَائِلْ	50	عَالِمِيْ	alimlik, bilgelik
	54	أُمَّ الرِّدَائِلْ	51	جَاهِلِيْ	cahillik
	55	أُمَّ الْفَرِيْ	52	كَعْبَهْ	kabe
	56	أُمَّ الْبِلَادْ			
	57	نَبِيْ	53	بِيْغَمْبِرْ	peygamber

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 4.4: Beşinci Kıta

Beytin Kıtadaki Numarası	Arapça Kelime Numarası	Arapça Kelime	Kürtçe Kelime Numarası	Sözlükteki Kürtçe Karşılığı	Türkçe Karşılığı
3	1	أَخْضَرَ	1	گسنگ	yeşil
	2	أَحْمَرَ	2	صُور	kırmızı
	3	أَزْرَقَ	3	هشپین	mavi
	4	جَوْرَبَ	4	گۆره	çorap
4	5	طَوْدَ	5	چیا	dağ
	6	جَبَلَ			
	7	طُورَ			
	8	وَادِي	6	ئَوَال	vadi
	9	حُفْرَةَ	7	كُور	çukur
5	10	مَرْسُولَ	8	هِنَارِي	gönderilen
	11	مَدْفُونَ	9	فَسَّارِي	medfun/gömülen
	12	مَجْبُورَ	10	بِيْ گَاڤَ	çaresiz/mecbur
	13	مُجْبِرَ	11	بِرُورَه	zorunlanan/zorlanmış
6	14	أَبْكَمَ	12	لال	lal, dilsiz
	15	أَعْرَجَ	13	أَنْگ	topal
	16	أَعْوَرَ	14	يَاكْ جَاڤَ	tek gözlü
	17	أَكْمَه	15	كُور	ama, kör
7	18	مَقْتُولَ	16	كُشْنِي	öldürülen
	19	مَغْسُولَ	17	شَسْنِي	yıkanan
	20	مَيْتَةَ	18	مِرَار	murdar
	21	مَرْقَدَ	19	كُور	mezar, kabir

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 4.5: Altıncı Kıta

Beytin Kitadaki Numarası	Arapça Kelime Numarası	Arapça Kelime	Kürtçe Kelime Numarası	Sözlükteki Kürtçe Karşılığı	Türkçe Karşılığı
3	1	رُمان	1	هِنَار	nar
	2	جُنَّار	2	كُنَّارَه	nar çiçeği
	3	نَّين	3	هَزِير	incir
	4	فَنَاء	4	خِيَار	salatalık
	5	دَوْقَص	5	پَيْفَاز	soğan
	6	ثُوم	6	سِير	sarımsak
4	7	تَفَّاح	7	سَيْف	elma
	8	سِمْسِم	8	كُنْجِي	susam
	9	سَفَرَجَل	9	بِه	ayva
	10	دُبَّاء	10	كُنْدُك	kabak
	11	قَرَع			
	12	يَقْطِين			
	13	جُبْن	11	پَيْنِير	peynir
5	14	سَوْبِق	12	پُؤَخِين	bir tür püre, ezme
	15	أَقْط	13	كَنْك	keş (bir tür peynir)
	16	جُرَاب	14	هَبَان	heybe
	17	جُرْب	15	كِر	uyuz
	18	مَشْحُون	16	تَرِي	dolu, yüklü
	19	خَاوِي	17	قَالَآ	boş
	20	رَسَل	18	شِير	süt
6	21	مُرْن	19	عُور	bulut
	22	سَحَاب			
	23	عَارِض			
	24	غَيْم			
	25	غَمَام			
	26	قَمَقَام	20	بَحْر	deniz
	27	يَم			
	28	صَمْصَام	21	شِير	kılıç
	29	حُسَام			
7	30	صَحْرَاء	22	دَنْت	çöl
	31	فَلَاة			
	32	سَبْسَب			
	33	فَيْفَاء			
	34	بَدُو			
	35	يَنْبُوع	23	كُهْنِي	pınar, kaynak, çeşme

	36	عَيْن			
	37	جُب			
	38	قَلْب	24	پير	kuyu
8	39	اِنَّ السَّبِيل	25	رَبْوَى	yolcu
	40	رَفِيق	26	هَقْرَى	yoldaş
	41	صَاحِب			
	42	مُرْجَاة	27	هِنْدَك	az, kötü(kalitesiz), adi
	43	جَم	28	پُر	çok
	44	لُبْد			
	45	كَثِير			
9	46	عَبْد	29	كَوْلَه	köle
	47	رَفِيق			
	48	جَرْفَة	30	بَيْشَه	sanat, meslek
	49	صَنْيَعَة			
	50	جَاهِل	31	نَزَان	cahil, bilgisiz
	51	عَلَام	32	زَانَا	bilgin, alim, uzman
	52	خَبِير			
10	53	عَوْجَاء	33	كَفَّان	yay
	54	حَنْيَة			
	55	صَفْرَاء			
	56	قَوْس			
	57	قِسَى	34	كَيْشِك	sadak, ok kılıfı
	58	وَفْصَة			
	59	كِنَانَة			
	60	نَيْل	35	تِير	ok
	61	نُشَاب			
11	62	جَيْش	36	لَشْكُر	asker
	63	حَسَم			
	64	أَسْرَى	37	بِشْفَ لِرَى بِرْ	gece yolculuğu yapmak
	65	بَاسِل	38	جَوَامِير	cesur, bahadır, yürekli, yiğit
	66	سَرِيَّة	39	نَزْدَه	bölük, tugay
	67	قَيْل	40	مِير	reis

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 4.6: Yedinci Kıta

Beytin Kıtadaki Numarası	Arapça Kelime Numarası	Arapça Kelime	Kürtçe Kelime Numarası	Sözlükteki Kürtçe Karşılığı	Türkçe Karşılığı
3	1	شَيْخ	1	رى سېيى	aksakallı, yaşlı
	2	شَيْب	2	پېرى	ihtiyarlık, yaşlılık
	3	شَاب	3	جوان	genç
	4	شَان	4	حَال	durum, hal
	5	مُرُوَة	5	مېرىنى	mertlik, yiğitlik
	6	فُنُوَة	6	لأوينى	gençlik, delikanlılık
	7	كَهْل	7	كَال	orta yaşlı, erişkin
4	8	مَقْت	8	بُغْض	nefret, kin, buğz
	9	بُضْع	9	فَرْج	ferç(cinsel organ)
	10	بَعْض	10	هِنْدَاك	bazı
	11	بِضْع	11	چَنْد	birkaç
	12	سَفَاك	12	رُهْن	dökmek
	13	سَكْب			
	14	صَب	13	كُشْتِن	öldürmek
	15	قَتْل			
16	قِتَال	14			
5	17	رُعْب	15	تِرْس	korku
	18	رُهْب			
	19	هُوْل			
	20	وَهْل			
	21	فَقْتَل			
	22	وَجَل			
	23	رُوع			
24	رَبْع	16	اِيورگه	konut, mesken	
25	رَج	17	هَرَانْدِن	sallamak, titretmek	
26	فَج	18	رى	yol	
27	سُؤَال	19	پِرْسِين	sormak	
6	28	كُون	20	بُون	olmak
	29	ظَفْن	21	چُون	yola çıkma, ayrılma
	30	شَق	22	كَلَاشْتِن	yarmak
	31	دَق	23	قُطَان	vurmak
	32	دَوْحَة	24	دَار	çok dallı ağaç, soyağacı
	33	رُوح	25	رَاخْت	rahat, rahmet
	34	رُوضَة	26	چِيمَن	çayır

	35	رَس	27	چَال	çukur
7	36	بَق	28	پېښو	tahta kurusu, sivrisinek
	37	وَجَع	29	ايش	ağrı, sancı, sızı
	38	رَعَش	30	لَرْزِين	sallanmak, sarsılmak
	39	دَاء	31	دَزَدَه	dert
	40	دِفَاء	32	گَرْمِي	sıcaklık
	41	بُعْد	33	دُورِي	uzaklık, mesafe, boyut
	42	بَعْل	34	هَيْسِيَز	katır
	43	نَعْل	35	نَال	nal
8	44	شَيْح	36	پُورَان	yavşan (ot)
	45	حَبَق	37	پُونْگ	yarpuz (ot)
	46	حَرْمَل	38	سِيْنْد	üzerlik (ot)
	47	قَط	39	كَاعَز	kağıt
	48	قُطْن	40	پَنْبُو	pamuk
	49	وَقْر	41	بَارَه	yük
	50	لَد	42	چُوَال	çuval
9	51	مَنْجُون	43	گَرْدُون	felek, kainat, çark
	52	مَجْنُون	44	دِين	deli
	53	مَاجِن	45	بِي حَبَا	hayasız, utanmaz
	54	خَزِي	46	رَسْوَايِي	rezillik
	55	خَذْلَان	47	شَرْمَكْرِي	utangaç, utanmış
	56	اِنْفِعَال	48	شَرْم	utanma
10	57	صَرْح	49	كُوشَك	köşk
	58	صَرْخَة	50	گَازِي	bağırış, çağırış
	59	صِرَة			
	60	خَلَة	51	أَقِين	muhabbet, aşk, dostluk
	61	خَل	52	يَار	yar, dost
	62	خَلْوَة	53	تَنْهَا	tenha
	63	حُلُو	54	شِيْرِين	tatlı
	64	مِرَة	55	طَال	acı
11	65	مِرَة	56	قُوْت	kuvvet, güç
	66	وَمَق	57	مَحَبَّت	muhabbet
	67	أَنْس	58	هُوْگَرِي	dostluk, yarenlik
	68	أَلْفَة			
	69	عَمْر	59	كُودُن	ahmak, cahil
	70	أَبْلُد			
	71	كَل			
	72	بَعْل	60	مِير	koca
	73	بِعَال	61	گَان	cinsel ilişki

12	74	ضَرَّة	62	هُوَيَّة	kuma
	75	ضَعْن	63	كَيْن	kin
	76	ضَعْت	64	تَيْكَل	karışıklık, karışık
	77	ظَبِي	65	أَسْك	ceylan
	78	صَيْحَة	66	غَازِي	çığlık, bağırış
	79	ضَلَّ	67	وَنَدَابُو	kayboldu
	80	ضَالَ	68	وَنَدَابُوِي	kaybolan
13	81	لُهْجَة	69	أَزْمَان	dil, lehçe
	82	لُهْجَة	70	تَيْشْت	kahvaltılık, kahvaltı
	83	مُهْجَة	71	رُوي	kalp kanı,
			72	رُوح	ruh
			73	حُسْن	güzellik
	84	بُهْجَة	74	شَاهِي	sevinç
			75	زِيَهَان	muktedir olmak
76			بَطَال	sahte, işe yaramaz	
14	86	خَمَل	77	رِيشِي	halı ve perde püskülü
	87	خَبَط	78	لِيْدَان	vurmak, dövmek
	88	خَمَط	79	دَارَا بِي سْتِيرِي	dilkensiz ağaç
	89	عَجْوَة	80	خُرْمَة	hurma, acve
	90	خُرْمَة	81	كُرْز	demet, buket
	91	عُرْوَة	82	قَلْب	kulp
	92	عِنْد	83	بَال	yanında
15	93	طَلْعَة	84	رُو	yüz
	94	وَجْه			
	95	مُحْيَا			
	96	عَارِض			
	97	مَنْظَر			
	98	أَيْكَة	85	بِيشَة	orman
	99	أَرِيكَة	86	تَخْت	kanepe
	100	زَيْغ	87	مَيْل	yönelme, meyil
	101	بَيْت	88	مَال	ev
16	102	حَامِلَة	89	بَارْدَار	yüklü
	103	خُبْلِي	90	أَقْس	hamile
	104	حَمِي	91	فُورِغ	koru
	105	جَمِيَة	92	پَاوَان	korunan yer
	106	حَلِي	93	خَشْر	takı, süs eşyası
	107	جَلِيَة	94	زِينْت	zinet, süs
	108	حَوْل	95	سَال	sene, yıl
17	109	قَاطِبَة	96	هَمِي	hepsi, tümü
	110	جُمْلَة			

	111	كُل			
	112	كَافَّة			
	113	كَف	97	مَنْع	engel(lemek)
	114	صَدِّ			
	115	لَوْن	98	رَنْج	renk
	116	هَمْس	99	دَنْج	ses, fısıltı
	117	بُحْم	100	لَال	dilsiz
18	118	مَرَّة	101	جَارِك	bir kez, bir defa
	119	كَرَّة			
	120	تَارَة			
	121	بَكَ	102	فُطَان	vurmak, dövmek
	122	دَكَ			
	123	صَاك			
	124	بُنْبِيَة	103	كَعْبِه	Kabe
	125	بَكَّة			
	126	مَنْكَا	104	پَالِغَه	yastık
	127	تَكِّيَة	105	پَال	yaslanmak

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 4.7: Sekizinci Kıta

Beytin Kitadaki Numarası	Arapça Kelime Numarası	Arapça Kelime	Kürtçe Kelime Numarası	Sözlükteki Kürtçe Karşılığı	Türkçe Karşılığı
3	1	شَمَل	1	بَلَاقِيُون	dağılma
			2	فِيكَ كَتِين	toplanma
	2	شَمَلَة	3	بَر	şal, sarılıp örtünen şey
	3	رَزِيَّيَة	4	مَافُور	halı, kilim
4	طَنَفَسَة				
4	5	فَعْبَرِي	5	بِي طَبْع	karaktersiz, huysuz
	6	عَقْرِي	6	طَبْعَتْ خَوَشِي	güzel huylu, karakterli
	7	فَقْفَف	7	مِي	içki, şarap
	8	فَرَقَف			
	9	كُوز	8	جَرُّ	testi, çömlek
	10	فَخَّار			
5	11	حَظَّ	9	پَار	pay
	12	خَلَّاق			
	13	نُصِيْب			
	14	مُقْسِمَة			
	15	جِصَّة	10	پِرِين	kesmek
	16	فَصْم			
	17	صَرْم			
	18	كَسْف			
19	قِطْعَة	11	كَر	parça	
6	20	هَرَب	12	رَقْن	kaçmak, kaçış
	21	هَرِيْمَة			
	22	قَرَح	13	پِرِين	yara
	23	جَرَاخْت			
	24	ضِدَّ	14	دُرْمِن	düşman
	25	عَدُو			
	26	حَرَب	15	شَر	savaş
	27	وَعِي			
7	28	رُخْرَح	16	اِي دُورْبُوبِي	uzaklaştırılmış
	29	أَزْلَف	17	ضِيْدِي وَي يَه	yakınlaştırılmış
	30	أَفْلَح	18	گَرِيَا خَلَاص	kurtuldu
	31	صَلْد	19	قَوِي	güçlü, sert
	32	صَحْرَة	20	بَر	taş, kaya

8	33	جُنُث	21	كُفَّة	günah
	34	جُنَاح			
	35	حَرْج			
	36	وَزْر			
	37	وَبَال			
	38	ذُنُوب			
	39	أَثْم			
	40	عَيْظ	22	كَرْب	öfke
	41	كُرْبَة	23	عَم	dert
	42	رَأْس	24	سَنْز	baş
9	43	إِرْب	25	حَوَجَائِي	gereksinim, ihtiyaç
	44	وَطْر			
	45	إِحْتِيَاج			
	46	أَمَل	26	هَيْبِي	ümit, umut
	47	سَمَع	27	بِهَيْسَتِيْن	duymak
	48	بَصْر	28	دِيْتِيْن	görmek
	49	نَظْر	29	نِيْرِيْن	bakmak
10	50	مُئِيْس	30	هَيْبِي نَمَائِي	ümitsiz, umutsuz
	51	أَيْس			
	52	فَقُوْط			
	53	أَنْبِيْث	31	أَسِيْن	demir
	54	ذَكَر	32	پُولَا	çelik
11	55	أَقْبَل	33	بِرْ دَا	yöneldi
	56	أَدْبِر	34	پِشْتْ دَا	sırt çevirdi
	57	فُقِل	35	پِشِي	ön
	58	دُبُر	36	پَاشِي	arka
	59	أَذْن	37	كُه	kulak
	60	أَطْرُوش	38	كَر	sağır
12	61	ذُوب	39	بِهَاتِيْن	erimek
	62	ذَنْب	40	دُوف	kuyruk
	63	شِوَاء	41	بِرَاشْتِي	kızartılmış, pişirilmiş
	64	شَاة	42	پَز	küçük baş hayvan
	65	صَنَان	43	مِه	koyun
	66	مَعَز	44	بِرْن	keçi
	67	هَجْمَة	45	كَر	sürü
13	68	بَيْضَة	46	هَيْك	yumurta
	69	مِلْح	47	خُوِي	tuz
	70	مَاح	48	سِيْبَاك	yumurta akı
	71	مُح	49	زَرِك	yumurta sarısı
	72	حَي	50	خَوْش	sağ, diri
	73	حَيَّة	51	مَار	yılan

	74	جُحْر	52	كُن	in, delik
	75	حَجْر	53	بِرْ	taş
14	76	تُرْب	54	آخ	toprak
	77	تُرَاب			
	78	سَمَاد			
	79	رَمْس			
	80	رَغَام			
	81	تَأْدُ			
	82	عَفْر			
	83	بَرَى			
	84	تَرَى			
	85	صَفْوَان			
15	86	قُرْط	56	كُھَار	küpe
	87	سَوَار	57	بَارَن	bilezik
	88	رَاكِب	58	سَوَاوْ	binici, yolcu
	89	رَاچَل	59	بَيَا	yaya
	90	مَاشِي			
	91	مِنْطَقَة			
	92	مِنْطَق	60	كَمْر	kemer
16	93	مِرْفَقَة	61	پَاَلْگَه	destek yastığı, yastık
	94	مُسْتَنَد			
	95	مِعْجَر	62	گَلَاچ	başörtüsü bandı (bone)
	96	مِقْنَعَة	63	مَهْرَمَه	peçe, başörtüsü
	97	مِقْرَمَة			
	98	هَامَة	64	سَرْ	baş, tepe, zirve
17	99	نَبِن	65	كَآ	saman
	100	عُشْب	66	گِيَا	ot
	101	كَلَا			
	102	حَشِيش			
	103	عُصْن	67	طَا	dal
	104	أَفَانِين			
	105	طَرِي	68	تَاَزَه	taze, yeni, yaş
	106	رَطْب	69	طَرْ	yaş
18	107	عِرْق	70	رَه	damar, kök
	108	فَرْع	71	چَقْ	dal
	109	وَرَقْ	72	پَلْگَ	yaprak
	110	بِذْر	73	طُوْفْ	tohum
	111	شَجْر	74	دَار	ağaç
	112	قِطْف	75	بِرْ	toplanmış meyve
	113	طَلْع	76	فِيكِي	meyve

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 4.8: Dokuzuncu Kıta

Beytin Kitadaki Numarası	Arapça Kelime Numarası	Arapça Kelime	Kürtçe Kelime Numarası	Sözlükteki Kürtçe Karşılığı	Türkçe Karşılığı
3	1	مَرْبُوط	1	گَرِیْدَیِ	bağlı, bağlanmış
	2	مَعْقُود			
	3	مَعْقُول			
	4	مَكْنُوم	2	فَشِیْرَیِ	saklı, gizlenmiş
	5	مَكْنُون			
	6	مَحْبُون			
4	7	مَشْكَاة	3	كَلَاك	kandil, duvardaki oyuk
	8	مِرْآة	4	نَبْنِیْك	ayna
	9	مِصْبَاح	5	چِرَا	lamba, ampul
	10	وَهَّاج	6	بِرْهِنَیِ	aydınlık
	11	مُنُور			
	12	دُرِّی			
5	13	مَنْشُور	7	بَلَاقُبُوبِی	dağılmış, saçılmış
	14	مَبْنُوث			
	15	مَنْسُور			
	16	قِسْطَاس	8	تَرَاو	terazi
	17	مَوْرُون	9	كیشاپی	tartılmış
6	18	مَوْوَدَة	10	گَچَا هِنِزْ خَوْش دَانَايِ د نِیْف قَبْرِی	diri diri gömülen kız çocuğu
	19	مَوْوَدَة	11	بِدَار كُشْتِی	sopayla öldürülmüş
	20	مَنْرُوك	12	لِجَهْمَايِ	terk edilmiş, metruk
7	21	نَصَاخْتَان	13	أَوْ هَرْدُو اِنِ هَلِكْلِنْ زَاغِي	suları fışkıran iki kaynak/çeşme
	22	مُدْهَامْتَان	14	هَرْدُو بِنِنْ رَشْ بُونَه ژ أَقْدَايِ	sulamayla koyu yeşermiş/kararan iki bahçe
8	23	ذَاهِب	15	اِنِ چُوبِی	giden
	24	مُسْتَقْبَل	16	اِنِ بِنِنِنْ	gelen
	25	مَاضِی	17	أَوِی بُوْرِی	geçen
	26	بَاقِی	18	أَوِی مَایِی	kalan
9	27	أَضْعَاث	19	تِیْكَلْبُون	karışmak, karışıklık

	28	أَمْشَاج			
	29	أَخْلَام	20	خَوْنُ	rüya
	30	مُرْمِل	21	إِيْ جِلْ لِحُو وَرْدَايِي	elbisesine bürünmüş olan
	31	مُدَّنِير			
10	32	أَسْفَار	22	جَمْعِي د كَيْتِيَانِي	kitaplarda toplamak, kitabın çoğulu
	33	رُبْر			
	34	مَرْقُوم	23	نَّيْسَايِي	yazılmış
	35	مَكْتُوب			
	36	مَرْبُور			

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 4.9: Onuncu Kıta

Beytin Kıtadaki Numarası	Arapça Kelime Numarası	Arapça Kelime	Kürtçe Kelime Numarası	Sözlükteki Kürtçe Karşılığı	Türkçe Karşılığı
3	1	فُلْكَ	1	گَمِي	gemi
	2	سَلْكَ	2	لِرَى جُون	yol gitme, seyretme
	3	ضِيَاء	3	رُهْنِي	ışık, aydınlık
	4	شَهْر	4	مَه	ay
	5	لَيْل	5	شَف	gece
	6	سَفْلَة	6	گَدَا	ayak takımı
	7	أَبْلَه	7	نَزَان	cahil, ahmak, bilgisiz
4	8	عَشَق	8	أَفِين	aşk
	9	مَحَبَّت			muhabbet
	10	بُعْض	9	نَقِين	kin, buğz
	11	عَدَاوَة			düşmanlık
	12	إِنْهَزْمُوا	10	جُمْلَه رَفِين	hepsi kaçtılar
	13	إِخْتَلَسُوا	11	رَقَان	kaçırmak, aldatarak çalmak
5	14	جَوْشَن	12	زَرَه	zırh
	15	بِرْع			
	16	جُنَّة	13	مَرْتَال	kalkan
	17	تُرْس			
	18	صَارَم	14	شِير	kılıç
	19	سَيْف			
	20	سَهْم	15	تِير	ok
21	قَيْسِي	16	كَقَان	yay	
6	22	قَدُوم	17	طَفْسُو	keser
	23	ذَلْب	18	چِنَار	çınar
	24	مِخْفَر	19	مُكَاز	kazma, iskarpela, saban
	25	سَكْنَة			
	26	مِلْرَم	20	مِشَار	mengene
	27	خَرْك			
	28	قَطْع	21	پِرِين	kesmek
	29	سِين	22	دِدَان	diş
7	30	إِبْل	23	دَقَه	deve
	31	بَعِير			
	32	عَيْس			
	33	جَمَل			
	34	نَاقَة			

	35	جَمَاز			
	36	جَجْر	24	مَهِينُ	kısrak
	37	عَقْلَه			
	38	مُهْر	25	كُرَى	tay
	39	حِصَان	26	هَسْبَه	at
8	40	عَجَل	27	كُوك	buzacağı
	41	حَمَل	28	بَرْخ	kuzu
	42	جَدِي	29	كَاز	oğlak
	43	عَنَاق			
	44	سَمْن	30	رُون	yağ
	45	سَمِين	31	قَلْو	şişman, semiz, besili
	46	شَحْم	32	بَرْ	içyağı
	47	ضَرَع	33	كُهَانُ	hayvan memesi
9	48	مِرْصَد	34	رَى	yol
	49	مُنْهَاج			
	50	طَرِيق			
	51	مِرْصُوص	35	قَوَى	muhkem, güçlü, sağlam
	52	عَالِي	36	بِلِنْدُ	yüksek
	53	سَامِي			
	54	مَالِك	37	خُدَانُ	sahip
	55	صَاحِب			

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 4.10: On Birinci Kıta

Beytin Kıtadaki Numarası	Arapça Kelime Numarası	Arapça Kelime	Kürtçe Kelime Numarası	Sözlükteki Kürtçe Karşılığı	Türkçe Karşılığı
3	1	قَرِيْبَان	1	مَكَّةَ مَدِيْنَه	Mekke ve Medine
	2	زُبْرَقَان	2	رُوْزٌ وَهَيْبَتْ	güneş ve ay
4	3	شَهْد	3	هِنَكْف	bal
	4	عَسَل			
	5	أَزَى			
	6	سُنُوْت			
	7	ضَرْب			
5	8	عَضْب	4	شِيْر	kılıç
	9	عَصَبٌ	5	رَه	sinir
	10	أَقْطَعَان	6	شِيْرٌ وَقَلَمٌ	kılıç ve kalem
6	11	شَارِق	7	رُوْزٌ	güneş
	12	بَيِّنَا			
	13	خَافِقَان	8	مَعْرَبٌ وَمَشْرِقٌ	doğu ve batı
7	14	شَمْس	9	رُوْزٌ	güneş
	15	قَمَر	10	هَيْبَتْ	
	16	أَزْهَرَان	11	رُوْزٌ وَهَيْبَتْ	güneş ve ay
8	17	أَيْسَر	12	چَپْ	sol
	18	يُسْرَى			
	19	أَيْمَن	13	رَاسْت	sağ
	20	يُمْنَى			
9	21	حَلْف	14	صُوْنْد	yemin
	22	يَمِيْن			
	23	قَسَم			
	24	أَفْضَلَانُ			
10	25	ذَنْبٌ	16	كُرْگ	kurt
	26	عَرَاب	17	قِرْ	karga
	27	أَصْرَمَان	18	كُرْگٌ وَقِرْ	kurt ve karga
11	28	فَسُوْرَة	19	شِيْر	aslan
	29	ضَيِّعَم			
	30	دِلْهَات			
	31	حَارِث			
	32	لَيْث			
	33	أَسَد			

12	34	أَبْطَح	20	نَوَالِيْن بِيْر	taşlık vadi
	35	بَطْحَاء			
	36	سَارِقُ	21	دِر	hırsız
37	لِص				
13	38	هَرَّة	22	بِسِيْكَ	kedi
	39	سِيْنُوْر			
	40	فَارَة	23	مِسْكَ	fare
	41	تَقْب	24	كُن	delik
14	42	تُعْلَبَانُ	25	رُوْفِي	tilki
	43	وَاحِد	26	بِيْكَ	Bir
	44	اِثْنَان	27	دُو	İki
	45	ثَلَاث	28	سِي	Üç
	46	أَرْبَع	29	چَار	Dört
	47	خَمْسَة	30	بِيْنَج	Beş
	48	سِتَّة	31	شَشْن	Altı
49	سَبْع	32	خَفْت	Yedi	
15	50	ثَمَانُ	33	هَشْت	Sekiz
	51	تِسْع	34	نَه	Dokuz
	52	عَشْر	35	دَه	On
	53	مَاءَة	36	صَدُ	Yüz
	54	أَلْف	37	هَزَارُ	Bin

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 4.11: On İkinci Kıta

Beytin Kıtadaki Numarası	Arapça Kelime Numarası	Arapça Kelime	Kürtçe Kelime Numarası	Sözlükteki Kürtçe Karşılığı	Türkçe Karşılığı
3	1	عَضُد	1	بَارَكْ	pazu
	2	مِرْفَق	2	أَنْبِشَاكْ	dirsek
	3	ذِرَاع	3	زَنْد	ön kol
	4	لِسَان	4	أَرْمَانْ	dil
	5	جَنْب	5	طَنْشَتْ	yan, taraf
	6	إِيط	6	بَنْجَانْكَ	koltuk altı
	7	عُنُق	7	أَسْطُو	boyun
	8	تُدَى	8	پُستَانْ	meme
4	9	جَوَارِح	9	دَسْتْ وِپِ	eller ve ayaklar
	10	خُلُقُوم	10	گُورِی	boğaz
	11	حَلْق			
	12	حَنْجَرَة			
	13	عَشَا	11	شِيف	akşam yemeği
	14	عِذَاء	12	تَانْشِی	kahvaltı
	15	عِذَاء	13	زَاد	gıda, azık
	16	إِنَاء	14	أَمَانْ	kap, kap kakak
5	17	وَصَب	15	إِيش	ağrı, sızı
	18	نَصَب	16	زَحْمَتْ	zahmet, zorluk
	19	خَنْ	17	زَافَا	damat
	20	خِتَان	18	سَنْتْ	sünnet
	21	بِطَانَة	19	دُوسْتِی	dostluk
	22	مَبْطُون	20	زَكْ إِیشِی	karın ağrısı
	23	دَوَاء	21	دَرْمَانْ	ilaç, derman, deva
6	24	عَنْاصِر	22	أَخْ وَأَفْ وَبَاءْ وَآكْرْ	toprak, su, rüzgar ve ateş
	25	مَوَالِيد	23	نَبَاتْ وَمَعْدَنْ وَحَيَوَانْ	nebatat, madenler ve hayvanlar

7	26	طَبَائِع	24	گَرْمِي وَسَارِي زُوَائِي وَطَرِي	sıcak, soğuk, kuru ve ıslak
	27	أَخْلَاطَان	25	صَنْفَرَاءُ وَسَوْدَاءُ بُلْغَمٌ وَحُونٌ	kan, balgam, kara safra ve sarı safra
8	28	غَلَل	26	آف	su (ağaçların arasından akan)
	29	مَعِين	27	جَارِي	akarsu, mema, kaynak, göze, pınar
	30	نُجَى	28	شَقَا طَارِي	karanlık gece
	31	ظَلْمَاء			
	32	وَحَل	29	حَرَى	çamur
	33	طَبِين			
	34	حَمًا			
	35	صَلْصَال			
36	وَدَق	30	بَارَان	yağmur	
37	حَيَا				
9	38	جِدَار	31	دِيوَار	duvar
	39	حَائِط			
	40	أَبْيِيَّة			
	41	عَمُود	32	أُسْطُون	sütun
	42	خَسْبُ	33	دَار	tahta, odun
	43	وَتْد	34	سِنْكَ	kazık
	44	طَاق	35	كَمْرُ	kemer
45	رَوَاق	36	أَيَوَانُ	eyvan, revak	
10	46	جَرِيدَة	37	دَفْتَر	defter
	47	قِرْطَاس	38	كَأَغِدُ	kağıt
	48	طِرْسُ			
	49	وَرَق			
	50	سُرَادِق	39	جَبِيْقَت	büyük çadır
	51	فِسْطَاط	40	كُونُ	çadır
	52	ظَرْفُ	41	أَمَانُ	kap, kap kacak
53	وَعَاء				
11	54	وَحْي	42	إِشَارَة	işaret

	55	تَلْوِيح			
	56	إِرَادَة	43	فَيْين	sevmek
	57	قُدْرَة	44	شَيْين	güç, kuvvet
	58	جَبَان	45	قَلْس	korkak
	59	بَطْل	46	مَرْد	yiğit, kahraman
	60	لِوَاء	47	أَلَا	bayrak
	61	عَلْم	48	نَيْشَان	nişan
12	62	قَصِي	49	دُور	uzak
	63	دَحُور			
	64	قَصَب	50	قَامُوش	kamış
	65	قِرْد	51	مَيْمُون	maymun
	66	فَرَس	52	هَسَب	at
	67	جَرَس	53	زَنْكَل	zil, çan
	68	إِكَا ف	54	كُرْتَان	semer, palan, eyer
	69	بِرْدَعَة			
13	70	حَمِيم	55	خَرْم	hısım, akraba
	71	حَمَا	56	پَاوَان	koru
	72	ثُرَات	57	مِيرَات	miras
	73	إِرْث			
	74	أَبُو	58	بَاب	baba
	75	أَبُوَة	59	بَابِي	babalık
	76	بَوَاب	60	دَرْكَهْفَان	kapıcı
14	77	أَبُو جَامِع	61	صِفْرَه	sofra
	78	أَبُو نَاجِع	62	حَلْوَا	helva
	79	أَبُو نَافِع	63	سِرْكَه	sirke
	80	أَبُو جَابِر	64	نَان	ekmek

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 4.12: On Üçüncü Kıta

Beytin Kıtadaki Numarası	Arapça Kelime Numarası	Arapça Kelime	Kürtçe Kelime Numarası	Sözlükteki Kürtçe Karşılığı	Türkçe Karşılığı
3	1	سَمَا	1	أَسْمَانُ	gökyüzü
	2	عَرَشٌ	2	بَانٌ	tavan, dam
	3	بَيْتٌ	3	خَانِي	ev
	4	ثُنُقٌ	4	پَرْدَه	perde
	5	إِرْفَعُ	5	هَلِينُ	kaldır
	6	لَيْتُ	6	خُوزِي	keşke
4	7	دُعَا(ء)	7	خَوَسْتِنُ	istemek
	8	دَعُ	8	بِهَيْلُ	bırak, vazgeç!
	9	رُخٌ	9	هَرَه	git
	10	مَرَقٌ	10	شُورَبَه	çorba
	11	كُلُّ	11	بِخَوَه	ye!
	12	جِي	12	وَرَه	gel!
5	13	مَلَأُ	13	جِفَاتُ	meclis, topluluk
	14	إِمْتِلَاءٌ	14	تَرِي بُونُ	dolmak, doluluk
	15	سَنَا	15	رُوهِنِي	aydınlık
	16	إِنْجِلَاءٌ			
6	17	جَجِيمٌ	16	دُورَه	cehennem
	18	جَهَنَّمُ			
	19	أَطَى			
	20	سَقَرٌ			
	21	مَقَامٌ	17	جَهْ	yer
	22	مَقَرٌ			
7	23	عِبَادَةٌ	18	پِرَسْتِنُ	ibadet
	24	عِبَارَةٌ	19	بَيَانٌ	beyan, ifade, açıklama
	25	عِلَانٌ	20	أَشْكَرَه	aşikar, açık seçik, aleni
	26	عَيَانٌ			
8	27	عِقَابٌ	21	عَذَابٌ	azap
	28	نَكَالٌ			
	29	خَبَلٌ	22	دِيْنِي	delilik
	30	خَبْطٌ			
	31	خَبَالٌ			
9	32	شَجِيحٌ	24	بَخِيْلٌ	cimri
	33	هَلُوعٌ			
	34	ضَنِينٌ			

	35	صَاغِرٌ	25	ذَلِيلٌ	hakir, hor
10	36	كَلُوحٌ	26	قَوِي رُو تِرْشٌ	asık suratlı, ekşi suratlı
	37	عَبُوسٌ			
	38	عَرُوسٌ	27	بُوكٌ وَرَاقَا	gelin ve damat
11	39	مُوشِحٌ	28	مُرَيِّنٌ	süslü, bezenmiş
	40	مُكَلَّلٌ			
	41	حُسَانٌ وَيُسَانٌ	29	مُشَكَّلٌ	pek güzel,
12	42	بُهْلُولٌ	30	سِبَاهِي	güleçyüzlü
	43	بِهَاءٌ	31	زِينَتٌ	zinet
	44	سَجِيَّةٌ	32	طَبِيعَتٌ	tabiat, doğa
	45	تَحِيَّةٌ	33	دُعَاءٌ	dua
13	46	رَوْحٌ	34	هَسَانِي	rahatlık, kolaylık
	47	نَيْيَاحٌ	35	هَوَارٌ	imdat
	48	فَوْزٌ	36	خَلَاصٌ بُونٌ	kurtuluş, kurtulmak
	49	فَلَاحٌ			
	50	نَجَاحٌ			
14	51	شَيْتَا	37	زَفْسَانٌ	kış
	52	صَيِّفٌ	38	هَاقِيبٌ	yaz
	53	رَبِيعٌ	39	بِهَارٌ	bahar
	54	خَرِيفٌ	40	بَيْبِيزٌ	sonbahar
15	55	سَنَّهُ	41	سَالٌ	sene, yıl
	56	أُسْبُوعٌ	42	هَفَّتَهُ	hafta
	57	سَرَاوِيلٌ	43	دَرَبِي	don, külot
	58	سِرْبَالٌ	44	كِرَاسٌ	gömlek, fistan
16	59	نِعَاسٌ	45	هُونَرِيْنٌ	uyuklama
	60	سِنَّهُ			
	61	هَجْعَةٌ	46	خَوٌ	uyku
	62	فَرِي	47	دَرُو	yalan
	63	إِفْتِرَاءٌ			
	64	إِدٌّ			
17	65	تَرَاحِي	48	بِسْتِي	gevşeklik
	66	تَرَفٌ	49	نَرَمِي	yumuşaklık
	67	حَطْبٌ	50	سُخْتَلِي	yakıt, yakacak
	68	مَعْمَعَانٌ	51	كَرَمِي	sıcaklık
18	69	خَفَّةٌ	52	سَيْفُكُ بُونٌ	hafiflik
	70	وَقَارٌ	53	كِرَانِي	ağırılık, ağırbaşlılık
	71	تَرَبُّصٌ	54	دَرَنَگِي	gecikmek,
	72	خَوَارٌ	55	دَنَگٌ	ses (böğürme)
19	73	حَنِيذٌ	56	فَرِيْفِي	kızartılmış et
	74	مُكَاءٌ	57	فِرُوزِي	ıslık

	75	صِيَاخُ	58	دَنَگ	ses
	76	صَدَا			
	77	نِذَاءٌ	59	گَازِی	çağırmaq
20	78	رَجَزٌ	60	اِسْتِرَانٌ	şarkı, şarkı söylemek
	79	هَرَجٌ			
	80	هَرَجٌ	61	تِيكَلْ بُون	karışmaq, karışıklık
	81	مَرْجٌ			
	82	مَرْجٌ			
21	83	بَنَانٌ	62	سَرْتَلِيٌّ	parmaq uçları
	84	أَصَابِعٌ	63	تَلِيٌّ	parmaklar
	85	عَدَالَةٌ	64	بَرَابَرٌ	eşitlik
	86	شِكَايَةٌ	65	گَلِيٌّ	şikayet
22	87	عَشْبَةٌ	66	دَرِيزَانَةٌ	eşik
	88	وَصِيدٌ			
	89	رُقَاتٌ	67	آخٌ	toprak
	90	صَعِيدٌ			
23	91	قَوَارِيرٌ	68	شَوْشَةٌ	cam, şişe,
	92	مُمَرَّدٌ	69	هَلُوٌّ	pürüzsüz
	93	دُخَانٌ	70	دُوٌّ	duman
	94	دُخٌ			
	95	يَحْمُومٌ			
24	96	تَجَلُّجٌ	71	هَزِيئَةٌ	sallanmaq, sarsılmak
	97	تَبْتُلٌ	72	بِرِينٌ	kesmek
	98	تَكَلُّمٌ	73	خَبِرْدَانٌ	konuşmaq
	99	تَبَسُّمٌ	74	كَنِينٌ	gülümsemek
25	100	تَبَادُرٌ	75	أَزٌّ	hız, acele, sürat
	101	عَجَلٌ			
	102	سُرْعَةٌ			
	103	حَدِيقَةٌ	76	رَزٌّ	bağ, bahçe
	104	بُسْتَانٌ			
105	جَنَّةٌ				
26	106	كِتَابَةٌ	77	نَفِيسِينٌ	yazmaq
	107	مِدَادٌ	78	مُرَكَّبٌ	mürekkep
	108	تِلَاوَةٌ	79	خَوْنِدِنٌ	okumak, tilavet etmek
	109	وِدَادٌ	80	مَحَبَّةٌ	muhabbet, sevgi
27	110	وُصُولٌ	81	گِهَشْتِنٌ	ulaşmaq, varmaq
	111	وُرُودٌ			
	112	عُرُوجٌ	82	أَفْرَازٌ جُونٌ	yükselmek
	113	صُعُودٌ			
28	114	عَرَجٌ	83	أَلْنَكِيَّةٌ	topallık, aksaklık

	115	عَوَجٌ	84	خَوَارِي	eğrilik, yamukluk
	116	إِعَانَةٌ	85	أَرِي	yardım
	117	أُنْصُرَةٌ			
29	118	رَبَا	86	زَيْدِي	faiz, artış
	119	رَبْوَةٌ	87	عَزْدَى بِلْدٌ	yüksek yer, tepe
	120	قَرَى	88	ضَيْفَانَةٌ	ziyafet
	121	قَرْيَةٌ	89	كُنْدٌ	köy
30	122	جُدَدٌ	90	رِي	yol
	123	رَبْعٌ			
	124	قَصْدٌ			
	125	صِرَاطٌ			
	126	سَبِيلٌ			
	127	مُهْدَى			
	128	هَادَى	91	دَلِيلٌ	kılavuz, rehber
31	129	رَمَلٌ	92	رُو لِرَى جُونَه	hızlı yürümek, koşuşturmak
	130	هَرْوَلَةٌ			
	131	نَحَافَةٌ	93	رَبُونٌ بُونَه	zayıflamak
	132	حَوْقَلَةٌ			
32	133	شَجَاعَةٌ	94	جُونَمِيرِيَه	yiğitlik
	134	جَلَادَةٌ			
	135	سَعْبٌ	95	بِرْسٌ	açlık
	136	عَرْتٌ			
	137	شَبَعٌ			
33	138	جَمَاعٌ	97	گَانٌ	cinsel ilişki
	139	رَقْتٌ			
	140	وَطءٌ			
	141	بَدَلٌ	98	دَانٌ	vermek
	142	دَكَرٌ	99	كَيْرٌ	erkeklik uzvu
	143	فَرْجٌ	100	فُرٌ	kadınlik uzvu, ferç
	144	خُصْيَانٌ	101	كُنٌ	testistler
34	145	تَدْفُقٌ	102	قَرِيهَتِنٌ	fışkırmak, tazyikle fırlatmak
	146	تَلْدُدٌ	103	خَوْشِي	zevk almak, hoşuna gitmek
	147	سَفَى	104	أَفْدَانٌ	sulamak
	148	نَضَارَةٌ	105	گَشْبِي	parlaklık
35	149	أَبُو الْكَبْرِ	106	زَيْفٌ	gümüş
	150	أَبُو الْفَضْلِ	107	زَيْرٌ	altın
	151	أَبُو النَّجْمِ	108	رُوثِي	tilki
	152	أَبُو الْحَرْتِ	109	شَيْرٌ	aslan
36	153	أَبُو الْأَمْنِ	110	تَيْرِي	tokluk

	154	أَبُو عَمْرَةَ	111	بِرْسٍ	açlık
	155	أَبُو الْقَيْسِ	112	طُورٍ	çakal
	156	حَذْرٍ	113	تِرْسٍ	korcu
	157	خَوْفٍ			
37	158	أَبُو حَفْصٍ	114	مَيْسٍ	sinek
	159	أَبُو جَعْدَةَ	115	كُرْكَ	kurt
	160	كُرْجِي	116	فُلَيْنِكْ	turna kuşu
	161	حُبَارِي	117	چِرْكَ	hubara kuşu
38	162	أَبُو الْأَهْوِ	118	طَنْبُورٍ	tanbur
	163	أَبُو الْعَقْلِ	119	فَيْلٍ	fil
	164	أَبُو مَرَّةٍ	120	شَيْطَانٍ	şeytan
	165	سُلْطَانٍ	121	دَلِيلٍ	delil, kanıt
39	166	فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ	122	كَلِي قَاصِدَانِ بُو جِه هَاتِنَه هُون	Gelişinizin amacı nedir ey elçiler?
40	167	تَعَالُوا سَرِيعًا	123	وَرْنِ هُونٍ بَلْزِ	Çabuk gelin!
	168	فَهَذِهِ جَنَّةٌ	124	أَفَه هَايَه رَزْ	İşte bu bahçedir!
41	169	لِنَذْهَبْ وَنَلْعَبْ وَنَأْكُلْ مَعًا	125	بِجْنِ دَا بِلِيَزْنِ وَفِيكْرَا بُخُونِ	Gidip beraber oynayalım ve yiyelim
42	172	مَعِي	126	دِغْلٍ مِنْ	benimle
	173	مَعَكَ	127	وَدِغْلٍ تَهْ	seninle
	174	لِي	128	رِ بُو مِنْ	benim için
	175	لَكَ	129	رِ بُو تَهْ	senin için
43	176	عَلَيْكَ	130	لِسْرٍ تَهْ	senin üzerine
	177	عَلَيَّ	131	لِمِنْ	üzerime
	178	عَلَيْهِ	132	لِسْرٍ وِي	onun üzerine
	179	مِنِّي	133	رِ مِنْ	benden
44	180	عَلَيْنَا	134	لِسْرٍ مَهْ	üzerimize
	181	عَلَيْهِمْ	135	لِوَانٍ	üzerlerine
	182	عَلَيْكُمْ	136	لِسْرٍ وَهْ	üzerinize
	183	خَسَارَةٌ	137	زِيَانٍ	zarar, hüsrân
45	184	نَهَارًا	138	بِرُورٍ	gündüz, gündüzleyin
	185	بَيَاتًا	139	بِشَقِّ	gece, geceleyin
	186	مِنَ الْجَهْلِ فِرَّ	140	رِ جَهْلِي بَرَقْ	cehaletten kaç!

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

SONUÇ

Ahmed-i Hânî ilmi ve entelektüel birikimiyle içinde bulunduğu çağın mümtaz Kürt şahsiyetlerinden birisidir. Kendi döneminde cereyan eden hadiseleri ve var olan meseleleri görmezden gelmeyip sahip olduğu birikimle içinde yaşamış olduğum toplumun tüm meselelerine karşı bir duruş sergilemiştir. Kaleme aldığı eserler de sergilediği bu duruşunu bir okuması ve yansımalarıdır. Yaklaşık 300 yıl önce yaşamış bir şahsiyet olması hasebiyle hayatı hakkındaki kaynakları bulma sıkıntısına rağmen bugün bile eserleri okuyup anlaşılabilir.

Ahmed-i Hânî, bir baş yapıt olan *Mem û Zîn* ve *Divan*'ını nasıl ki Kürt dili ve edebiyatı adına bir amaç güderek yazdıysa dönemselsel bazı şartlardan dolayı medrese eğitime yeni başlayacak ve ilim dünyasını keşfe çıkacak olan Kürt çocukların bu yolculuğunu kolaylaştırmak adına onlara kısa ve öz denilebilecek metinler de hazırlamıştır. Söz konusu metinlerden biri *Nûbihâra Biçûkân* isimli sözlük diğeri de yazdığı akidename *Eqîdeya İmanê*'dir.

Nûbihâra Biçûkân birçok araştırmaya konu olmuş ve hakkında çalışmalar yapılmış olmasına rağmen halen keşfedilmesi gereken bir eserdir. Eserin araştırılmasını gerekli ve önemli kılan hususların en önemlilerinden biri, bu sözlüğün bugün bile Kürtlerin birçok küçük çocuğu tarafından ezberleniyor olmasıdır. Diğer önemli bir husus da daha önceki çalışmalar sözlükteki kelimeleri tek tek irdeleyip bunları kısmen de olsa Kürt dili açısından tasnif etmiş olmasına rağmen müellifin, sözlüğünün başında belirttiği ve bu sözlüğün Kur'an'dan sonraki ilimler için hazırlanmış olması yönüne pek değinilmemiştir. Bu da sözlüğün yeniden detaylı incelenmesini ve İslami ilimlerdeki kullanışlılığını ortaya çıkarmayı gerektirmektedir.

Bu çalışmamızda sözlüğün üzerine yapılmış bazı tartışma içerikli hususları vuzuha kavuşturduğumuz gibi sözlüğün henüz üzerine çok yazılmamış olan bazı yanlarına da ışık tuttuk. Sözlüğün tek tek kelimelerini inceleyip yazmak yerine her kıtadaki kelimeleri tablolar halinde sunup kelimenin geçtiği kıtayı ve beyti, Kürtçe ve Arapça kelime-ifade sayısı gibi birçok şeyin tespit edilmesini kolaylaştırmaya çalıştık. Daha sonra sözlükteki sözcükleri ele alıp Arap dilinin temel ilimleri olan sarf ve nahiv açısından sözlüğün içeriğini tekrar ele aldık. Böylece Ahmed-i Hânî'nin sözlük üzerinden Kürt çocuklarına Arapçanın temel bazı inceliklerini vermek istediğini gösteren yeni başlıklar ekledik.

Sözlükte var olduğunu düşündüğümüz ve kolaylaştırıcı bir yöntemle sunulması elzem olan bir diğer husus da verilen sözcüklerin hangi ilimlerde niçin ve nasıl bir kullanımının olduğunu tespit etmektir. Buradan hareketle başta Kur'an'da geçenler olmak üzere verilen kelimelerin hangi ilimlerdeki garip kelimelerden ve ıstıhlardan olduğunu ortaya koymak da büyük bir öneme haiz bir girişim olmaktadır.

Daha önce sözlükteki kelimelerin günlük hayattaki temel bazı Arapça kelimelerden oluştuğu savı vardı ve yapılan çalışmaların geneli bu düşünce üzerine bina edilmişti. Ancak çalışmamız, Ahmed-i Hânî'nin sadece temel bazı kelimeleri vermekle yetinmediğini, daha ziyade talebenin ileriki hayatında karşılaşacağı ilimlere dair temel bazı kelimeleri verme gayesi güttüğünü de ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra Arapça ilimleri de okuyacak olan talebenin sarf, nahiv ve belagat ilimlerine bir aşinalık ve ünsiyet kazanması için bu ilimlerden temel bazı konulara da sözlükte değindiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Adak, Abdurrahman. *Destpêka Edebiyata Kurdî Ya Klasîk*. Vezneciler, İstanbul: Nûbihar, Çapa yekem., 2013.
- Akbaş, Mehmet. “Evliya Çelebi’nin Gözüyle Kürtler ve Kürdistan”. *Artuklu Akademi* 2/1 (31 Temmuz 2015), 45-58.
- Bolelli, Nusrettin. *Belâgat: (Beyân, Me’ânî, Bedî’ İlimleri): Arap Edebiyatı*. İstanbul: İFAV, 10. Baskı., 2016.
- Bolelli, Nusrettin - Ertekin, Nurettin. “Ferhengên Menzûm Di Edebîyata Kurdî De”. *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi* 3/5 (30 Haziran 2017), 21-44.
- Celâlî, Musa el-. *Feyzu ’l-Kadîri ’r-Rahmân Şerhu Nûbihârâ Biçûkân*. İstanbul: İhvan Neşriyat, 2012.
- Çiçek (Amidî), Zeynelabidin. *Çiçekâ Destê Zarukân Şerhâ Nubihâra Biçukân*. Diyarbakır: Seyda Kitabevi, 2011.
- Çiçek (Amidî), Zeynelabidin. *Mecme’ul-Enhâr fî Şerhi Kitâbi Nûbihâr*. Diyarbakır: Seyda Kitabevi, 2011.
- Çörtü, Mustafa Meral. *Arapça Dilbilgisi: Nahiv*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 25. baskı., 2021.
- Dede, Halis - Sevdî, Ali. “Arap Grameri ve Edebiyatında أَمَّا بَعْدُ (Emmâ Ba’d) İfadesi”. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 29 (30 Ocak 2022), 145-158. <https://doi.org/10.54600/igdirsosbilder.981012>
- Demirhan Erdemir, Ayşegül. “Ahlât-ı Erbaa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2. Cilt/24. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1989. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahlat-i-erbaa>
- Dîreşî, Seid. *Nûbehara Ahmedê Hânî Vekolîn, Ravekirin Şîrovê*. Duhok: Hânî, 2022.
- Doskî, Tehsîn İbrahim. *Şerha Dîwana Ehmedê Xanî*. İstanbul: Nûbihar, 2022.
- Eyduran, Aysun. “Türk Kültürü ve Edebiyatında Çevgan Oyunu”. *Erdem* 53 (01 Nisan 2009), 83-114.

- Hânî, Ahmed-i. *Mem û Zîn - Ehmedê Xanî*. Kùltür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2022.
- Hüseyin Esen, Osman Tunç. *Nûbara Biçûkan & Akîde-i İman*. Ağrı: Ağrı Valiliği İl Kùltür ve Turizm Yayınları, Birinci Baskı., 2016.
- Karlığa, H. Bekir. “Anâsır-ı Erbaa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3. Cilt/149-151. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1991.
- Kuşoğlu, M. Oğuzhan. “Manzum Sözlüklerde İslâmî Bir Gelenek”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 24/24 (01 Temmuz 2020), 407-424.
- Özervarlı, M. Sait. “Hânî, Şeyh Ahmed”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 16/31-32. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1997.
- Qoxî, Ehmed Hilmi. *Gulzara Hemûkan Şerha Nûbihâra Biçûkân*. İstanbul: İhsan Yayınları, 3. Baskı., 2004.
- Şemrehî, Hüseyin. *Nûbehara Biçûkan*. İstanbul: Nûbihar, 2008.
- Şemsuddîn er-Remlî, Muĥammed b. Ebi'l-‘Abbâs Aĥmed b. Ĥamza. *Nihâyetu'l-Muĥtâc `ilâ Şerhi'l-Minhâc*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1404/1984.
- Yıldırım, Kadri. *Ehmedê Xanî Külliyyatı Dîwan*. Beyloğlu, İstanbul: Avesta, 2008.
- Yıldırım, Kadri. *Ehmedê Xanî Külliyyatı Nûbehara Biçûkan*. İstanbul: Avesta, 1. Baskı., 2008.

EKLER

EK

KUR'AN'DA GEÇEN LAFIZLAR

Tablo Ek.1: Kur'an'da geçen lafızlar

Beyit No.	Arapça Kelime No.	Eserdeki Arapça İfade	Kürtçe Kelime No.	Eserdeki Kürtçe Karşılığı	Türkçe Karşılığı	Kur'an'da Geçtiği Yer
2. Kıta						
3	1	زَوْج	1	میر	koca, adam	el-Bakara 2/35
	2	رَجُل				el-Bakara 2/282
	3	مَرَأَة	2	زُن	kadın	el-Bakara 2/283
	4	زَوْجَة				el-Bakara 2/35
	5	نِساء				el-Bakara 2/49
	6	وَالِد	3	بَاب	baba	el-Beled 90/3
	7	وَالِدَة	4	دَا	anne, doğuran	el-Bakara 2/233
	8	شَفِيق	5	بِرَا	kardeş	-
	9	أَخ			kardeş	el-Bakara 2/178
4	10	إِبْن	6	كُر	oğul	el-Bakara 2/40
	11	بِنْت	7	كچ	kız(evlat)	en-Nisâ 4/23
	12	صِهْر	8	خَزْوَر	kayınpeder	el-Furkân 25/35
	13	عَم	9	مَام	amca	en-Nûr 24/61
	14	عَمَة	10	مَتَه	hala	en-Nûr 24/61
	15	عَمَامَة	11	شَاش	sarık	-
	16	جَدَة	12	پیرَه دَا	nine	-
5	17	أَجْرَة	13	کِرِی	kira	el-Kasas 28/27
	18	رَهْن	14	گَرُو	ipotek, rehin	el-Bakara 2/283
	19	خُسْر	15	زِیَان	zarar, hasar, zıyan	el-Asr 103/2
	20	کَذْب	16	دَرُو	yalan	el-Bakara 2/10
	21	بِیْع	17	فُرُوْتِن	satmak	el-Bakara 2/254
	22	عَطَاء	18	دَان	vermek	Hud 108
	23	شِراء	19	کِرِیْن	satın almak	el-Bakara 2/207
6	24	مَنْکِب	20	مِل	omuz	el-Mülk 67/15
	25	کَثْف			omuz	-
	26	بَال	21	دِل	kalp	Yûsuf 12/50
	27	ضَمِیر				-
	28	قَلْب				el-Bakara 2/7
	29	جَدَل	22	شَاهِیْنَه	sevinç	-
	30	فَرَح			sevinç	Âl-i İmrân 3/120
	31	مَوْت	23	مِرْن	ölüm	Âl-i İmrân 3/185
32	بُكَاء	24	گِرِیْن	ağlama	Yûsuf 12/16	
7	33	تَوْر	25	گَا	öküz	-
	34	جَمَار	26	کَز	eşek	el-Bakara 2/259

	35	سَفَف	27	بَانَ	dam	el-Enbiyâ 21/32
	36	بَاب	28	دَر	kapı	el-Bakara 2/58
	37	جَبْهَةٌ	29	أَنَى	alın	-
	38	فَم	30	دَقَّه	ağız	Âl-i İmrân 3/118
	39	لِحْيَه	31	رَهَه	sakal	Tâhâ 20/94
	40	نَبَأٌ	32	خَبْرٌ	haber	el-Mâide 5/ 27
8	41	حِنْطَةٌ	33	كَنْمٌ	buğday	-
	42	شَعِيرٌ	34	جَهٌ	arpa	-
	43	سَلْتٌ	35	شَلِيلٌ	çavdar	-
	44	كَرْمٌ	36	رَزَه	bağ	-
	45	رُطْبٌ	37	حُرْمَه	hurma	Meryem 19/ 25
	46	عَنْبٌ	38	تَرَى	üzüm	el-İsrâ 17/91, Abese 80/38
	47	بِعٌ	39	بِفْرُوشٌ	sat!	el-Bakara 2/254
	48	تَمَنٌ	40	بُهَا	paha, fiyat	el-Bakara 2/41
9	49	لَيْنٌ	41	شَيْبَرَه	süt	en-Nahl 16/66
	50	عَنَمٌ	42	بِرَه	koyun keçi sürüsü	el-En'âm 6/146
	51	زَائِبٌ	43	مَاسِنَه	yoğurt	-
	52	زُبْدَةٌ	44	طُوٌ	kaymak, tereyağı	-
	53	صُوفٌ	45	هَرَى	yün	en-Nahl 16/80
	54	رَيْشٌ	46	بِرَه	kanat	el-A'râf 7/26
	55	أَصْفَرٌ	47	رَزَه	sarı	el-Bakara 2/69
	56	قَبَاٌ	48	كَفَى	kefiye	-
10	57	صِرْصِرٌ	49	بَا	rüzgar	el-Hâkka 69/6
	58	رِيحٌ		بَا	rüzgar	Sâd 38/36
	59	عَجَاجٌ	50	تُوزٌ	toz	-
	60	تَفَعٌ			toz	el-Âdiyât 100/ 4
	61	عَبْرَةٌ			toz	Abese 80/40
	62	هَيْجٌ			toz	-
	63	هَنْبُوءَةٌ			toz	-
	64	قَسَطَلٌ			toz	-
	65	قَنْزَرَه (قَنْزَرَةٌ)			toz	Abese 80/41
66	هَبَاٌ	toz	-			
11	67	جَائِيَةٌ	51	تِرْسٌ	korku	el-Câsiye 45/28
	68	صَاعِقَه	52	دَنْكٌ	ses, gürültü	el-Bakara 2/55
			53	يُرُوسَاكٌ	yıldırım	el-Bakara 2/153
			54	بِيْ هَشِي	baygınlık	el-Bakara 2/153
	69	لُوثٌ	55	عَلَامَتٌ	alamet	-
	70	لُوءٌ			alamet	-
	71	بَثٌ	56	غَمٌ	gam(keder)	Yûsuf 12/86
57			أَشْكَرَا	aşık		
12	72	خَرْصٌ	58	دَرُوءٌ	yalan	ez-Zâriyât 51/10
	73	مَخِيضٌ	59	دُوءٌ	ayran	-
	74	بَطٌ	60	قَارَه	kaz	-

	75	قَبِيحَةٌ	61	كُوْ	keklik	-	
	76	شَطِّ	62	كِنَارَه	su kenarı	-	
	77	نَهْر	63	جُوْ	Akarsu	el-Bakara 2/249	
	78	لَوْح	64	هَوَا	hava	Aynı kelime farklı bir mana için geçiyor	
	79	سُكَاك			hava	-	
	80	جُوْ			hava	en-Nahl 16/79	
13	81	عَسْجُد	65	زَبِيْر	altın	-	
	82	عَيْن			altın	Aynı kelime farklı bir mana için geçiyor	
	83	نُصْر			altın	el-Mutaffifîn 83/ 24	
	84	فِضَّة	66	زَيْف	gümüş	Âl-i İmrân 3/14	
	85	أَجِين			gümüş	-	
	86	نُقْرَة			gümüş	-	
		87	صُفْر	67	مِفْرَقَه	pirinç	el-Mürselât 77/33
		88	نُحَاس	68	بَاخِرَه	bakır	er-Rahmân 55/35
	89	رِصَاص	69	قَلَا	kurşun, kalay	-	
14	90	رُبِّ	70	كَلَاك	çok, çokça, çokları	el-Hicr 15/2	
	91	رُبَّمَا			çok, çokça, çokları	el-Hicr 15/2	
		92	تَمَّ	71	لَوِيْ	orada	el-Bakara 2/115
		93	هُنَا	72	لِهْر	burada	Âl-i İmrân 3/154
		94	لَا	73	نَه	hayır, değil	el-Bakara 2/249
		95	لَنَا	74	رُبُوْمَه رَا	bize, bizim için, bizim	el-Bakara 2/32
		96	إِنْ	75	أَكْر	eğer, -se/sa	el-Bakara 2/23
		97	لِمَ	76	چِرَا	neden, niçin	Âl-i İmrân 3/70
15	98	أَيْنَ	77	لِخُوْ	nerede	el-Bakara 2/115	
	99	كَيْفَ	78	كُوْه	nasıl	el-Bakara 2/28	
	100	تَحْتِ	79	لِيْنِ	altında	el-Bakara 2/25	
	101	عَلَى	80	لِسْر	üstünde, üzerinde	el-Fâtiha 1/ 7	
	102	تَمَّ	81	رُبُّ بَاشِ وِي	sonra, sonrasında	el-Bakara 2/28	
	103	أَنْتَ	82	تُوِي	sen	el-Bakara 2/32	
	104	لِي	83	بُوْمَه رَا	bana, benim için, benim	el-Bakara 2/152	
3. Kıta							
3	1	ظِلٌّ	1	سِيَه	Gölge	er-Ra'd 13/35	
	2	تَبِعَ				Aynı kelime farklı bir mana için geçiyor Kâf 50/13	
	3	فِيءَ				-	
	4	شَمْسٍ	2	طَاغَتْ	Güneş	el-Bakara 2/258	
	5	بَيْدَاءَ	3	دَشْتٍ	çöl	-	
	6	مَشْيَ	4	چُون	Yürümek	Lokmân 31/19	
	7	خَطْوَةَ	5	گَاغَتْ	Adım	el-Bakara 2/168	

4	8	نَار	6	أَكْرَزَ	Ateş	el-Enbiyâ 21/69
	9	حَرَّ	7	كَرْمِي	Sıcaklık	et-Tevbe 9/81
	10	بَرْد	8	سَارَ	Soğukluk	el-Enbiyâ 21/69
	11	تَلَجَّ	9	بَرَفَ	Kar	-
	12	مَاء	10	أَفَّ	Su	el-Enbiyâ 21/30
	13	سَأَسَلُ				Kök olarak geç
5	14	وَابِلٌ	11	بَارَانُ	yağmur	el-Bakara 2/265
	15	وَسَمِي				-
	16	مِنْرَارٌ				el-En'âm 6/6
	17	مَطَرٌ				en-Nisâ 4/102
	18	طَلٌّ				el-Bakara 2/265
	19	غَيْثٌ				Lokmân 31/34
	20	رَهْمَةٌ				-
21	تَأَذَّ	12	خُنَافٌ	kırağı	-	
6	22	رَجُلٍ	13	بِئٍ	ayak	el-Mâide 5/ 6
	23	رُكْبَةٍ	14	أَرْزُوقٌ	diz	Kök olarak geçiyor.
	24	بَطْنٍ	15	زَنْكٌ	karın	Âl-i İmrân 35
	25	صَدْرٍ	16	سَيْنِغٌ	göğüs	el-En'âm 6/125
	26	جِيدٍ	17	أَسْطُو	boyun	Tebbet 111/5
	27	عَيْنٍ	18	جَافٌ	göz	el-A'râf 7/116
7	28	فَخَذَ	19	رَانَ	baldır	-
	29	ضُرْسٍ	20	دِدَانٍ	diş (azı dişi)	-
	30	شَفَاةٌ	21	لَيْفٌ	dudak	el-Beled 90/9
	31	ظَهْرٍ	22	پِشْتٌ	sırt	Fâtır 35/45
	32	سُرَّةٌ	23	تَأْفُكٌ	göbek	-
	33	جَوْفٍ	24	نَافٌ	karın	el-Ahzâb 33/ 4
8	34	كَبِدٍ	25	جَزْجَزٌ	ciğer	-
	35	كُلْيَةِ	26	كُرْجُكٌ	böbrek	-
	36	كُدْتَةٍ	27	بَرٌّ	iç yağı	-
	37	أَمْعَاءٌ	28	رُوفِي	bağırsak	-
	38	مَرَارَةٌ	29	زَرَافٌ	öd, safra	-
9	39	ضَيْقٌ	30	طَنَگِي	darlık	el-En'âm 6/125
	40	قَصْرٌ	31	كُرْتِي	kısalık	en-Nisâ 4/101. Fiil
	41	طُولٌ	32	دِرْيُزٌ	uzunluk	el-İsrâ 17/37
	42	عِظَةٌ	33	سِطُورِي	kalınlık	et-Tevbe 9/123
	43	دِقَّةٌ	34	زَرَافٌ	incelik	-
10	44	قِدْرٌ	35	دِيرٌ	çömlek-kazan-tencere	-
	45	قَصْعَةٌ	36	كَاسَةٌ	kase	-
	46	خُبْزٌ	37	نَانَ	ekmek	Yûsuf 12/36
	47	لَحْمٌ	38	كُوشْتٌ	et	el-Hucurât 49/12
	48	طَبْخٌ	39	بَحْنٌ	pişirmek	-
	49	نَيْءٌ	40	خَافٌ	çiğ-pişmemiş	-

11	50	شَبِعَ	41	تَبِيرَى	Tokluk	-
	51	عَطَشَ	42	تَهْنَى	susuzluk	-
	52	جُوعَ	43	بِرْسَ	açlık	el-Bakara 2/155
	53	صَبِيحَةَ	44	گَازَى	çığlık, bağıriş, seslenme, çağırma	Hûd 11/67
	54	صَوْتِ	45	دَنِّگَ	Ses	el-Hucurât 49/2
	55	إِسْمَ	46	نَافَ	İsim	el-Fâtiha 1/ 1
4.Kıta						
3	1	أَتَيْتُ	1	هَاتِمَ	geldim	Farklı formuyla geçiyor
	2	آتَى	2	تَيْمَ	geliyorum	Tâhâ 20/10
	3	أَتَى	3	وَى هَاتَ	geldi	el-İnsân 76/1
	4	إَيْتَ	4	وَرَهَ	gel	Farklı formuyla geçiyor
	5	أَعْطَيْتُ	5	مِنَ دَا	verdim	Farklı formuyla geçiyor
	6	حَدُّ	6	بِگَزَ	al	el-Bakara 2/260
	7	إِرْجَعَ	7	فَگَزَ	dön	el-Fecr 89/28
	8	إِذْهَبَ	8	هَرَهَ	git	el-Mâide 5/ 24
4	9	إِجْعَلْ	9	بِگَيْرَ	kıl!, et!	el-A'râf 7/138
	10	إِسْحَقْ	10	بِهَيْزَ	öğüt!	-
	11	إِضْرِبْ	11	بُقُطْ	döv	el-Bakara 2/60
	12	أَنْظُرْ	12	بِنِيرَ	bak	el-Bakara 2/259
	13	إِقْرَأْ	13	بِخُوَيْنَ	oku	el-Alak 96/1
	14	إِعْلَمْ	14	بِرَّانَ	bil	el-Bakara 2/194
	15	إِيْمَانِ	15	بَاوَرَهَ	inanmak	er-Rûm 30/56
5	16	مِصْرَ	16	بَاؤَارَ	şehir	el-Bakara 2/61
	17	بَلَدَ				el-Beled 90/1
	18	دِرْهَمَ	17	دِرَافَ	(gümüş)para	Yûsuf 12/20
	19	خَرِيرَ	18	أَرْمُوشَ	İpek	el-Hac 22/23
	20	مَانِحَ	19	سَخَى	cömert, eli açık	-
	21	سَائِلَ	20	رَجُوكَارَهَ	dilenen, isteyen	ed-Duhâ 93/10
	22	شَفَاعَةَ	21	مَهْدَرَهَ	şefaat	ez-Zümer 39/44
6	23	إِمْلَاقَ	22	خَبِيرَانَى	fakirlik	el-İsrâ 17/31
	24	غِنَاءَ	23	مَالْدَارَى	zenginlik	Farklı formuyla geçiyor
			24	إِسْتِرَانَ	şarkı söylemek	Bu manada -
	25	إِطْلَاقَ	25	بِرْدَانَ	bırakmak, salmak	-
	26	طَلَّقَ	26	زَانَ	doğum	-
	27	زَوْجَ	27	جُوتَ	çift	ez-Zâriyât 51/49
	28	وَتَرَ	28	فَرَ	tek	el-Fecr 89/3
7	29	أَكْبَسَ	29	مُرُوقَى تَبِيرَ فَهْمَ	keskin zekalı, akıl küpü	-
	30	أَصْمَعَ	30	مُرُوقَى بِجُوكَ	küçük kulaklı	-

	31	أَكْثَمَ	31	كَبُورٍ هَاتِي بِيرِين	kesik kulaklı	-
	32	أَصْلَحَ	32	كِر	sağır	-
	33	أَيَّهَمَ				-
8	34	أَكْحَلَ	33	مُرْوَفِي چَاغَف يِكَلْ	sürmeli, sürme gözlü	-
	35	أَشْهَلَ	34	مُرْوَفِي چَاغَف بَلَاكْ	ela gözlü	-
	36	أَشْقَرَ	35	مُرْوَفِي چَاغَف هَشِيِين	mavi/yeşil gözlü	-
	37	أَسْمَرَ	36	رَنْكِي كَنْمِ كُون	buğday benizli, esmer	-
9	38	أَمْرَدَ	37	رَوَالَ	sakalı çıkmamış genç, köse	-
	39	أَفْرَعَ	38	بُمُو	tüylü, kıllı	-
	40	أَقْرَعَ	39	كَجَلْ	kel	-
	41	أَمْلَسَ	40	هُلُو	pürüzsüz	-
	42	أَصْغَرَ	41	بِجُوْكَ	küçük	Yûnus 10/61
	43	أَكْبَرَ	42	مَزْنُ	büyük	el-Bakara 2/217
	44	سَيَّدَ	43	مِير	lider	Yûsuf 12/65
	45	خَلَّخُنْ	44	سَزْرُ	baş, önder	-
10	46	أُمُّ	45	مَآكْ	anne, ana	Âl-i İmrân 3/7
	47	أُمُّ الشَّمَلِ	46	رُورُ	güneş	-
	48	أُمُّ النُّجُومِ	47	أَسْمَانُ	gökyüzü	-
	49	أُمُّ الْخَبَائِثِ	48	مَيِّ	mey, şarap, içki	-
	50	خَمْرُ				el-Bakara 2/219
	51	مُدْمِينُ	49	مَيَّخُورُ	şarap içen/bağımlı	-
	52	مُدَامِي				-
11	53	أُمُّ الْفَضَائِلِ	50	عَالِمِي	alimlik, bilgelik	-
	54	أُمُّ الرِّدَائِلِ	51	جَاهِلِي	cahillik	-
	55	أُمُّ الْقُرَى	52	كَعْبَه	kabe	el-En'âm 6/92
	56	أُمُّ الْبِلَادِ				-
	57	نَبِي	53	بَيَّغْمَبِرُ	peygamber	el-Bakara 2/61
5.Kita						
3	1	أَخْضَرَ	1	كَسَنَكْ	yeşil	Yâsîn 36/80
	2	أَحْمَرَ	2	صُورُ	kırmızı	Fâtır 35/27
	3	أَزْرَقَ	3	هَشِيِين	mavi	Tâhâ 20/102
	4	جَوْرَبَ	4	كُورَه	çorap	-
4	5	طُودُ	5	چِيَا	dağ	eş-Şuarâ 26/63
	6	جَبَلُ				el-Bakara 2/260
	7	طُورُ				Tur 1
	8	وَادِي	6	نَوَالَ	vadi	et-Tevbe 9/121
	9	حُفْرَةَ	7	كُورُ	çukur	Âl-i İmrân 3/103

5	10	مَرْسُول	8	هِنَارِي	gönderilen	Farklı formuyla geçiyor
	11	مَدْفُون	9	فَسَارِي	medfun/gömülen	-
	12	مَجْبُور	10	بِيْ غَاث	çaresiz/mecbur	-
	13	مُجْبِر	11	بِرْزُورَه	zorunlanan	-
6	14	أَبْكُمْ	12	لَال	lal, dilsiz	el-Bakara 2/18
	15	أَعْرَج	13	لَنْكَ	topal	en-Nûr 24/61
	16	أَعُور	14	يَكْ جَاث	tek gözlü	-
	17	أَكْمَه	15	كُور	ama, kör	el-Mâide 5/ 110
7	18	مَقْتُول	16	كُتْسِي	öldürülen	Farklı formuyla geçiyor
	19	مَعْسُول	17	شُسْتِي	yıkanan	Farklı formuyla geçiyor
	20	مَيِّتَه	18	مِرَار	murdar	el-Bakara 2/183
	21	مَرْقَد	19	كُور	mezar, kabir	Yâsîn 36/52
6.Kıta						
3	1	رُْمَان	1	هِنَار	nar	el-En‘âm 6/99
	2	جُلُنَار	2	كُلُنَارَه	nar çiçeği	-
	3	تَيْن	3	هَزِير	incir	et-Tîn 95/1
	4	قِتَاء	4	خِيَار	salatalık	el-Bakara 2/61
	5	دَوْقَص	5	بِيْفَاز	soğan	-
	6	تُوم	6	سِير	sarımsak	-
4	7	تُقَاح	7	سِيْف	elma	-
	8	سِيْمِيْم	8	كُلْجِي	susam	-
	9	سَفْرَجَل	9	بُه	ayva	-
	10	دُبَاء	10	كُنْدَاك	kabak	-
	11	قُرْع				-
	12	يَقُطِيْن				es-Sâffât 37/146
13	جُبْن	11	پَيْر	peynir	-	
5	14	سَوِيْق	12	پُوْخِيْن	bir tür püre, ezme	-
	15	أَقِيْط	13	كَتْنَك	keş (bir tür peynir)	-
	16	جُرَاب	14	هَبَان	heybe	-
	17	جُرْب	15	كِرْ	uyuz	-
	18	مَشْحُون	16	تَرِي	dolu, yüklü	eş-Şuarâ 26/119
	19	خَاوِي	17	قَالَا	boş	el-Bakara 2/259
6	20	رَسْل	18	شِيْر	süt	-
	21	مُرْن	19	عُور	bulut	Vakia 69
	22	سَحَاب			bulut	el-Bakara 2/164
	23	عَارِض			bulut	Ahkaf 24
	24	عَيْم			bulut	-
	25	عَمَام			bulut	el-Bakara 2/57
	26	فَمَقَام	20	بَحْر	deniz	-
	27	يَم			deniz	el-Kasas 28/7
28	صَمَمَام	21			شِيْر	kılıç

	29	حُسام			kılıç	-
7	30	صَحْرَاء	22	دَشْت	çöl	-
	31	قَلَاة			çöl	-
	32	سَبْسَب			çöl	-
	33	فَيْفَاء			çöl	-
	34	بَدُو			çöl	Yûsuf 12/100
	35	يَبُوع	23	كُهْنَى	pınar, kaynak, çeşme	el-İsrâ 17/90
	36	عَيْن			er-Rahmân 55/50	
	37	جُب	24	بِير	kuyu	Yûsuf 12/10
38	قَلِيب	-				
8	39	اِبْنُ السَّبِيلِ	25	رَبْوَى	yolcu	et-Tevbe 9/60
	40	رَفِيق	26	هُمُرَى	yoldaş	en-Nisâ 4/69
	41	صَاحِب				en-Nisâ 4/36
	42	مُرْجَاة	27	هِنْدِك	az, kötü(kalitesiz)	Yûsuf 12/88
	43	حَم	28	بِر	çok, fazla, aşırı	el-Fecr 89/20
	44	أَبْد				el-Beled 90/6
	45	كَنْبِير				el-Bakara 2/26
9	46	عَبْد	29	كَوْلَه	köle	el-Cin 72/19
	47	رَقِيق			köle	-
	48	حِرْفَة	30	بِشْه	sanat, meslek	-
	49	صَنْيَعَة			sanat, meslek	Farklı formuyla geçmiştir
	50	جَاهِل			31	نَزَان
	51	عَلَام	32	زَانَا	bilgin, alim, uzman	el-Mâide 5/ 109
	52	حَبِير			bilgin, alim, uzman	el-Bakara 2/234
10	53	عَوْجَاء	33	كَفَان	yay	Farklı formuyla geçmiştir
	54	حَنْبِيَة			yay	-
	55	صَفْرَاء			yay	-
	56	قَوْس			yay	en-Necm 53/9
	57	قِيسَى			yay	en-Necm 53/10
	58	وَفْصَة	34	كَيْشِك	sadak, ok kılıfı	-
	59	كِنَانَة			sadak, ok kılıfı	-
	60	نَبْل	35	تِير	ok	-
	61	نُشَاب			ok	-
11	62	جَيْش	36	لَشْكُر	asker	-
	63	حَشَم			asker	-
	64	أَسْرَى	37	بَشْفُ لِرَى بِر	gece yolculuğu yapmak	el-İsrâ 17/1
	65	بَابِل	38	جَوَامِير	cesur, bahadır, yürekli, yiğit	-
	66	سَرِيَّة	39	نَزْدَه	bölük, tugay	-
	67	قَيْل	40	مِير	reis	-
7.Kita						

3	1	شَيْخ	1	رى سېيى	aksakallı, yaşlı	el-Kasas 28/23
	2	شَيْب	2	پېرى	ihtiyarlık, yaşlılık	Meryem 19/ 4
	3	شَاب	3	جُوَان	genç	-
	4	شَان	4	حَال	durum, hal	er-Rahmân 55/29, Abese 80/37
	5	مُرُوَة	5	مېرىنى	mertlik, yiğitlik	-
	6	فُنُوَة	6	لَاوېنى	gençlik, delikanlılık	Farklı formları ile geçiyor
	7	كَهْل	7	كَال	orta yaşlı, erişkin	Âl-i İmrân 3/46
4	8	مَفْت	8	بُعْض	nefret, kin, buğz	en-Nisâ 4/22
	9	بُضْع	9	فَرْج	ferç(cinsel organ)	-
	10	بَعْض	10	هَذَاكَ	bazı	el-Bakara 2/36
	11	بِضْع	11	چَنْدُ	birkaç	Yûsuf 12/42
	12	سَفَكَ	12	رَهْنُ	dökmek	el-Bakara 2/30) fiil
	13	سَكَبَ			dökmek	-
	14	صَبَّ			dökmek	Abese 80/25
15	قَتَلَ	13	كُتِلَ	öldürmek	Âl-i İmrân 3/181	
16	قَاتَلَ	14	شَرَّ	savaş	el-Bakara 2/216	
5	17	رُعِبَ	15	تَزَسَّ	korku	el-Haşr 59/2
	18	رَهَبَ			korku	el-Kasas 28/32
	19	هَوَلَ			korku	-
	20	وَهَلَ			korku	-
	21	فَسَلَ			korku	el-Enfâl 8/46
	22	وَجَلَ			korku	el-Enfâl 8/2
	23	رَوَعَ			korku	Hûd 11/74
24	رَبَعَ	16	اَيُّوْرَكْهَ	konut, mesken	-	
25	رَجَّ	17	هَرَّأَنْدُنْ	sallamak, titretmek	el-Vâkıa 56/43	
26	فَجَّ	18	رَى	yol	Nûh 71/20	
27	سَوَّالَ	19	پَرْسِيْنُ	sormak	Sâd 38/24	
6	28	كَوْنُ	20	بُوْنُ	olmak	el-Bakara 2/35) fiil
	29	ظَعْنُ	21	چُونُ	yola çıkma, ayrılma	en-Nahl 16/80
	30	شَقَّ	22	كَلَّاشَتِيْنُ	yarmak	Abese 80/26
	31	دَقَّ	23	قُطَانُ	vurmak	-
	32	دَوَّحَة	24	دَارُ	çok dallı ağaç	-
	33	رَوَّحَ	25	رَاحَتُ	rahat, rahmet	Yûsuf 12/87
	34	رَوَّضَة	26	چِيْمَنُ	çayır	er-Rûm 30/15
35	رَسَّ	27	چَالُ	çukur	el-Furkân 25/38	
7	36	بَقَّ	28	پِيْشُوْ	tahta kuruşu (Hani sivrisinek olarak vermiş)	-
	37	وَجَعَّ	29	اِيْشُ	ağrı, sancı, sızı	-
	38	رَعَشَ	30	لُرْزِيْنُ	sallanmak, sarsılmak, titremek	-
	39	دَاءُ	31	دَرْدَهَ	dert	-

	40	دِفء	32	گَرْمِي	sıcaklık	en-Nahl 16/5
	41	بُعْد	33	ذُورِي	uzaklık, mesafe, boyut	Hûd 11/95
	42	بَعْل	34	هَيْسَنِي	katır	en-Nahl 16/8
	43	نَعْل	35	نَال	nal	Tâhâ 20/12
8	44	شَيْح	36	پُورَان	yavşan (ot)	-
	45	حَبَق	37	پُونْگ	yarpuz (ot)	-
	46	حَرْمَل	38	سُيْنْدُ	üzerlik (ot)	-
	47	قِط	39	كَاغَزُ	kağıt	Sâd 38/16
	48	قُطْن	40	پَنْبُو	pamuk	-
	49	وَقْر	41	بَارَه	yük	el-En‘âm 6/25
	50	لُد	42	چُوَال	çuval	-
9	51	مَنْجُون	43	گَرْدُون	felek, kainat, dünya, cihan	-
	52	مَجْنُون	44	دِين	deli	es-Sâffât 37/36
	53	مَاجِن	45	بِي حَيَا	hayasız, utanmaz	-
	54	خَزِي	46	رَسُوَائِي	rezillik	el-Bakara 2/85
	55	خَدْلَان	47	شَرْمَكْرِي	utangaç, utanmış	Âl-i İmrân 3/160
	56	اِنْفِعَال	48	شَرْم	utanma	-
10	57	صَرْح	49	كُوشَك	köşk	el-Mü‘min 40/36
	58	صَرْخَة	50	گَازِي	bağırış, çağırış	Yâsîn 36/43
	59	صِرَة			bağırış, çağırış	ez-Zâriyât 51/29
	60	خُلَة	51	اَقِين	muhabbet, aşk, dostluk	el-Bakara 2/254
	61	خَل	52	يَار	yar, dost	ez-Zuhruf 43/67
	62	خَلْوَة	53	تَنَّهُا	tenha	el-Bakara 2/76
	63	خَلُو	54	شَيْرِين	tatlı	-
	64	مُرَة	55	طَان	acı	-
11	65	مِرَة	56	قُوت	kuvvet, güç	en-Necm 53/6
	66	وَمَق	57	مَحَبَّت	muhabbet	-
	67	أَنْس	58	هُوْكَرِي	dostluk, yarenlik	-
	68	أَلْفَة			dostluk, yarenlik	el-Enfâl 8/63
	69	غَمْر	59	كُودِن	ahmak, cahil	ez-Zâriyât 51/11
	70	أَبْلُد			ahmak, cahil	-
	71	كَل			ahmak, cahil	en-Nahl 16/76
	72	بَعْل	60	مِير	koca	en-Nisâ 4/128, Hûd 11/72
73	بَعَال	61	گَان	cinsel ilişki	en-Nisâ 4/128, Hûd 11/72	
12	74	صِرَة	62	هُوْبَه	kuma	-
	75	ضَعْن	63	كِين	kin	Muhammed 47/29
	76	ضَعْنَتْ	64	تَيْكَل	karışıklık, karışık	Yûsuf 12/24
	77	طَبِي	65	أَسَنْك	ceylan	-
	78	صَيْحَة	66	گَازِي	çığlık, bağırış, seslenme, çağırma	Hûd 11/27

	79	ضَلَّ	67	وَنَدَّأُو	kayboldu	en-Necm 53/2
	80	ضَالَ	68	وَنَدَّأُوِي	kaybolan	Vakıa 51
13	81	لَهْجَةً	69	أَرْمَانَ	dil, lehçe	-
	82	أَهْجَةً	70	تَيْسَتْ	kahvaltılık, kahvaltı	-
	83	مُهْجَةً	71	رُوي	kalp kanı, hayatı idame ettiren kan	-
			72	رُوح	ruh	-
	84	بَهْجَةً	73	حُسْن	güzellik	en-Neml 27/60
			74	شَاهِي	sevinç	en-Neml 27/60
			75	زِيَهَاتِن	muktedir olmak, dayanmak	en-Neml 27/60
85	بَهْرَج	76	بَطَالَ	sahte, işe yaramaz	-	
14	86	خَمَل	77	رَيْشِي	halı ve perde püskülü	-
	87	خَبَط	78	لَيْدَان	vurmak, dövmek	el-Bakara 2/275
	88	خَمَط	79	دَارَا بِي سْتِرِي	dilkensiz ağaç	Sebe' 34/16
	89	عَجْوَةٌ	80	خُرْمَةٌ	hurma, acve	-
	90	خُرْمَةٌ	81	كُرْز	demet, buket	-
	91	عُرْوَةٌ	82	قَلْب	kulp	el-Bakara 2/25
	92	عِنْدَ	83	بَالَ	yanında	en-Nahl 16/96
15	93	طَلْعَةٌ	84	رُو	yüz	-
	94	وَجْه				en-Nahl 16/58
	95	مُحَيًّا				-
	96	عَارِض				el-Ahkaf 46/24
	97	مُنْظَر				Farklı formuyla geçiyor
	98	أَيْكَةٌ	85	بَيْشَةٌ	orman	eş-Şuarâ 26/176
	99	أَرِيكَةٌ	86	تَخْت	kanepeler	el-İnsân 76/13
	100	زَيْغ	87	مَيْل	yönelme, meyil	Âl-i İmrân 3/7
	101	بَيْت	88	مَال	ev	Yûsuf 12/23
	16	102	حَامِلَةٌ	89	بَارِدَار	yüklü
103		حُبْلَى	90	أَفْس	hamile	-
104		حَمِي	91	فُورِغ	koru	-
105		جَمِيَّة	92	بَاوَان	korunan yer	-
106		حَلَى	93	خِشْر	takı, süs eşyası	Fâtır 35/33.
107		جَلِيَّة	94	زِينَتْ	zinet, süs	en-Nahl 16/14
108		حَوْل	95	سَال	sene, yıl	el-Bakara 2/233
17	109	قَاطِبَةٌ	96	هَمِي	hepsi, tümü	-
	110	جُمْلَةٌ				el-Furkân 25/32
	111	كُل				Abese 80/37
	112	كَافَّة				et-Tevbe 9/36
	113	كَف	97	مَنْع	engel(lemek)	en-Nisâ 4/84
	114	صَدَّ				el-Münâfikûn 63/5

	115	لُون	98	رَنگ	renk	en-Nahl 16/69
	116	هَمْس	99	دَنگ	ses, fısıltı	Tâhâ 20/108
	117	بُكْم	100	لَال	dilsiz	el-Bakara 2/18
18	118	مَرَّة	101	جَارِك	bir kez, bir defa	Yâsîn 36/79
	119	كِرَّة				el-Mülk 67/4
	120	تَارَة				el-Îsrâ 17/69
	121	بَك	102	فُطَان	vurmak, dövmek	Âl-i İmrân 3/96
	122	دَك				el-Fecr 89/21
	123	صَاك				ez-Zâriyât 51/29
	124	بُنْيَة	103	كَعْبَة	Kabe	-
	125	بَكَّة			Kabe	Âl-i İmrân 3/96
	126	مُنَكَا	104	پَالِگَة	yastık	Yûsuf 12/31
	127	تَكْيَة	105	پَال	yaslanmak	-
8. Kıtâ						
3	1	شَمَل	1	بَلَاقِبُون	dağılma	-
			2	فِيكَ كَتِين	toplanma	-
	2	شَمَلَة	3	بَر	şal, sarılıp örtünen şey	-
	3	رَزِيَّة	4	مَافُور	halı, kilim	el-Gâşiye 88/16
4	طَنَفَسَة	halı, kilim			-	
4	5	فَعْبَرِي	5	بِي طَبْع	karactersiz, huysuz	-
	6	عَبْقَرِي	6	طَبْعَتْ خَوَشِي	güzel huylu, iyi karakterli	el-Vâkıa 56/76
	7	فَقَقَف	7	مِي	içki, şarap	-
	8	فَرَقَف			içki, şarap	-
	9	كُوز	8	جَزْ	testi, çömlek	-
	10	فَخَار			testi, çömlek	er-Rahmân 55/14
5	11	حَظْ	9	پَار	pay	en-Nisâ 4/11
	12	خَلَاق			pay	el-Bakara 2/102
	13	نَصِيْب			pay	en-Nisâ 4/7
	14	مَقْسِيْمَة			pay	en-Necm 53/22
	15	حِصَّة			pay	-
	16	فَصْم	10	يَرِيْن	kesmek	el-Bakara 2/256
	17	صَرْم			kesmek	el-Kalem 68/17.
	18	كَسْف			kesmek	-
19	قِطْعَة	11	كَزْ	parça	el-Bakara 2/27	
6	20	هَرَب	12	رَقِيْن	kaçmak, kaçış	el-Cin 72/12
	21	هَرِيْمَة			kaçmak, kaçış	el-Bakara 2/251
	22	قَرَح	13	بَرِيْن	yara	Âl-i İmrân 3/140
	23	جَرَا حَت			yara	el-En'âm 6/60
	24	ضِيْد	14	دُرْمِيْن	düşman	Meryem 19/ 82
	25	عَدُو			düşman	el-Münâfikûn 63/4
	26	حَرْب	15	شَر	savaş	el-Bakara 2/279
	27	وَعِي			savaş	-

7	28	زُحْرَحَ	16	دُورُوبِي	uzaklaştırılmış	Âl-i İmrân 3/185
	29	أُزْلِفَ	17	ضِدِّي وَيَّ يَه	yakınlaştırılmış	Kâf 50/31
	30	أَفْلَحَ	18	كُزِّيَا خَلَّصَ	kurtuldu	el-Mü'minûn 23/1
	31	صَلَّدَ	19	قَوِي	güçlü, sert	el-Bakara 2/264
	32	صَخْرَةَ	20	بَرَّ	taş, kaya	el-Kehf 18/63
8	33	جُنَّتْ	21	كُنَّه	günah	el-Vâkıa 56/46
	34	جُنَّاحَ			günah	en-Nûr 24/61; Mümtehine 10; el- Bakara 2/158
	35	حَرَجَ			günah	el-Fetih 48/17
	36	وَزَّرَ			günah	en-Necm 53/38
	37	وَبَالَ			günah	et-Talâk 65/9
	38	دُنُوبَ			günah	eş-Şuarâ 26/14
	39	إِثْمَ			günah	el-Mâide 5/ 2
	40	غَيْظَ	22	كَرَبَ	öfke	Âl-i İmrân 3/119
	41	كُرْبَةَ	23	عَمَ	dert	es-Sâffât 37/76
42	رَأْسَ	24	سَرَّ	baş	Yûsuf 12/36	
9	43	أَرْبَ	25	حَوْجَهِي	gereksinim, ihtiyaç	en-Nûr 24/31
	44	وَطَرَ			gereksinim, ihtiyaç	el-Ahzâb 33/ 37
	45	إِحْتِيَاجَ			gereksinim, ihtiyaç	-
	46	أَمَلَ	26	هِنْفِي	ümit, beklenti, umut	el-Hicr 15/3
	47	سَمِعَ	27	بِهَيْسَتَيْنِ	duymak	el-Bakara 2/7
	48	بَصَرَ	28	دِينِ	görmek	Necm 17
	49	نَظَرَ	29	نِيرِينَ	bakmak	Muhammed 20
10	50	مُئِيلِسَ	30	هَيْفَى نَمَائِي	ümitsiz, umutsuz	ez-Zuhruf 43/75
	51	أَيْسَ			ümitsiz, umutsuz	-
	52	قَنُوطَ			ümitsiz, umutsuz	Fussilet 41/49
	53	أُيَيْثَ	31	أَسِنَ	demir	-
	54	ذَكَرَ	32	پُولَا	çelik	-
11	55	أَقْبَلَ	33	بَرَّ دَا	yöneldi	Yûsuf 12/71
	56	أَدْبَرَ	34	بَشْتِ دَا	sırt çevirdi, sırtını çevirdi	el-Müddessir 74/33
	57	قَبْلَ	35	پِيشِي	ön	Yûsuf 12/26
	58	ذُبُرَ	36	پَائِي	arka	Kâf 50/40
	59	أَدْنَ	37	كُهَ	kulak	el-Hâkka 69/12
	60	أَطْرُوشَ	38	كَرَّ	sağır	-
12	61	دَوَّبَ	39	بِهَاتِنِ	erimek	-
	62	دَنَّبَ	40	دَوْفَ	kuyruk	-
	63	شِوَاءَ	41	پِرَاشْتِي	kızartılmış, pişirilmiş	el-Meâric 70/16
	64	شَاةَ	42	پَزَ	küçük baş hayvan	-
	65	ضَنَّانَ	43	مِهَ	koyun	el-En'âm 6/143

	66	مَعَز	44	بَزْرٌ	keçi	el-En'âm 6/143
	67	هَجْمَةٌ	45	كُرٌّ	sürü	-
13	68	بَيْضَةٌ	46	هَيْكٌ	yumurta	-
	69	مِلْحٌ	47	خُوِيٌّ	tuz	Fâtır 35/12
	70	مَاحٌ	48	سَيْبِكٌ	yumurta akı	-
	71	مُحٌّ	49	زَّرَكٌ	yumurta sarısı	-
	72	حَيٌّ	50	خَوْشٌ	sağ, diri	Yâsîn 36/70
	73	حَيَّةٌ	51	مَازٌ	yılan	Tâhâ 20/20
	74	جُحْرٌ	52	كُنٌّ	in, delik	-
	75	حَجْرٌ	53	بَرْ	taş	el-Bakara 2/60
14	76	تُرْبٌ	54	أَخٌ	toprak	-
	77	تُرَابٌ			toprak	es-Sâffât 37/53, Vakıa 47, en-Nebe 78/40
	78	سَمَادٌ			toprak	-
	79	رَمْسٌ			toprak	-
	80	رَغَامٌ			toprak	-
	81	تَأْدٌ			toprak	-
	82	عَفْرٌ			toprak	-
	83	بَرِيٌّ			toprak	-
	84	تَرِيٌّ			toprak	Tâhâ 20/6
85	صَفْوَانٌ	55	بَرْ	taş, kaya, sert ve büyük taşlar	el-Bakara 2/264	
15	86	فُرْطٌ	56	كُھَارٌ	küpe	-
	87	سِيوَارٌ	57	بَارِزٌ	bilezik	el-İnsân 76/21, el-Kehf 18/31, el-Hac 22/23, Fâtır 35/33
	88	رَاكِبٌ	58	سُوَارٌ	binici, yolcu	el-Bakara 2/23
	89	رَاجِلٌ	59	يَتَا	yaya	Yâsîn 36/65
	90	مَائِيٌّ			yaya	Farklı formuyla geçiyor el-A'râf 7/195, Tâhâ 20/128
	91	مِنْطَقَةٌ			60	كَمْرٌ
	92	مِنْطَقٌ	kemer	-		
16	93	مِرْفَقَةٌ	61	يَأْلَغُهُ	destek yastığı, yastık	-
	94	مُسْنَدٌ			destek yastığı, yastık	-
	95	مِعْجَرٌ	62	كُلَّاجٌ	başörtüsü bandı (bone)	-
	96	مِنْقَعَةٌ	63	مَهْرَمَةٌ	peçe, başörtüsü	-
	97	مِغْرَمَةٌ			peçe, başörtüsü	-
	98	هَامَةٌ			64	سَرْ
17	99	تَبِينٌ	65	كَأٌ	saman	-
	100	عُشْبٌ	66	كَيْبَا	ot	-
	101	كَلَاٌ			ot	-
	102	حَسْبِيْشٌ			ot	-

	103	عُصْن	67	طَا	dal	-		
	104	أَفَانِين			dal	-		
	105	طَرَى			68	تَازَه	taze, yeni, yaş	en-Nahl 16/14
	106	رَطْب			69	طِرْ	yaş	el-En‘âm 6/59
18	107	عِرْق	70	رَه	damar, kök	-		
	108	فَرَع	71	چَقْ	dal	İbrahim 24		
	109	وَرَقْ	72	پَلْغَ	yaprak	Tâhâ 20/121		
	110	بِذْر	73	طُوفْ	tohum	Farklı formu ile geçiyor el-İsrâ 17/26		
	111	شَجَر	74	دَار	ağaç	en-Nahl 16/10		
	112	قَطْف	75	بِرْ	toplanmış meyve	el-Hâkka 69/23		
	113	طَلْع	76	فَيْكِي	meyve	es-Sâffât 37/65		
	114	نَمْر			meyve	Yâsîn 36/35		
9. Kıta								
3	1	مَرْبُوط	1	گِرِيدَای	bağlı, bağlanmış	el-Kehf 18/14		
	2	مَعْفُود			bağlı, bağlanmış	en-Nisâ 4/33		
	3	مَعْفُول			bağlı, bağlanmış	-		
	4	مَكْتُوم	2	فَسْبِرَای	saklı, gizlenmiş	el-Bakara 2/283		
	5	مَكْنُون			saklı, gizlenmiş	el-Vâkıa 56/22		
	6	مَخْبُون			saklı, gizlenmiş	-		
4	7	مِشْكَاة	3	كُلَّاكْ	kandil, duvardaki oyuk, çıra bacası	en-Nûr 24/35		
	8	مِرَاة	4	نَيْنَاكْ	ayna	-		
	9	مِصْبَاح	5	چِرَا	lamba, ampul	en-Nûr 24/35		
	10	وَهَاج	6	بِرْهُنَای	aydınlık	en-Nebe 78/13		
	11	مُنُور			aydınlık	Farklı formda geçiyor نُور		
	12	دُرَى			aydınlık	en-Nûr 24/35		
5	13	مُنْتُور	7	بَلَاقُبُوی	dağılmış, saçılmış	el-Furkân 25/23		
	14	مَبْتُوث			dağılmış, saçılmış	el-Gâşiye 88/16		
	15	مَنْشُور			dağılmış, saçılmış	el-İsrâ 17/13		
	16	قِسْطَاس	8	تِرَاوْ	terazi	eş-Şuarâ 26/181		
	17	مُوزُون	9	کِیْشَاپی	tartılmış	el-Hicr 15/19		
6	18	مَوْوَدَة	10	کَچَا هِنَزْ خُوش دَانَاپی د نِیْف قَبِرِی	diri diri gömülen kız çocuğu	et-Tekvîr 81/8		
	19	مَوْوُودَة	11	بِدَارْ کُشْتِی	sopayla öldürülmüş	el-Mâide 5/ 3		
	20	مَنْرُوكْ	12	لِجَمَای	terk edilmiş, metruk	es-Sâffât 37/78		
7	21	نَصَاخْتَان	13	أَوْ هَرْدُو اِیْ هَلْدِکَلْن رَافِی	suları fişkıran iki kaynak/çeşme	er-Rahmân 55/66		

	22	مُدْهَامَتَان	14	هَرَّ دُو بَيْنَ رَشْنُ بُونَه ز أَفْدَايِي	sulamayla koyu yeşermiş/kararan iki bahçe	er-Rahmân 55/64
8	23	ذَاهِب	15	اِي چُوبِي	giden	es-Sâffât 37/99
	24	مُسْتَقْبَل	16	اِي بِنْتِي	gelen	el-Ahkâf 46/24
	25	مَاضِي	17	أَوِي بُورِي	geçen	Farklı formu geçiyor. Fiil hali.
	26	بَاقِي	18	أَوِي مَايِي	kalan	el-Hâkka 69/8
9	27	أَصْنَاعَات	19	تَيَكْلُبُون	karışmak, karışıklık	Yûsuf 12/44
	28	أَمْتِجَاج				el-İnsân 76/2
	29	أَحْلَام	20	خُونُ	rüya	Yûsuf 12/44
	30	مُرْمَل	21	اِي چَل لِخُو وَرْدَايِي	elbisesine bürünmüş olan	el-Müzzemmil 73/1
	31	مُدْتِير				el-Müddessir 74/1
10	32	أَسْفَار	22	جَمْعِي دِ كَيْتَبَانِي	kitaplarda toplamak, kitabın çoğulu	Sebe' 34/19
	33	رُبْر				el-İsrâ 17/55
	34	مَرْقُوم	23	نَيْسَايِي	yazılmış	el-Mutaffifin 83/ 9
	35	مَكْتُوب			yazılmış	el-A'râf 7/157
	36	مَرْبُور			yazılmış	en-Nisâ 4/163
10. Kıtâ						
3	1	فَأَك	1	گَمِي	gemi	el-Mü'minûn 23/27
	2	سَلَاك	2	لِرِي چُون	yol gitme, seyretme	el-Mü'minûn 23/27
	3	ضِيَاء	3	رُهْنِي	ışık, aydınlık	Yûnus 10/5
	4	شَهْر	4	مَه	ay	el-Bakara 2/185
	5	لَيْل	5	شَقْ	gece	el-Bakara 2/51
	6	سِفْلَة	6	گَدَا	ayak takımı	Esfel diye geçiyor. Tin Suresi
	7	أَبْلَه	7	نَرَانُ	cahil, ahmak, bilgisiz	-
4	8	عِشْق	8	أَفِينُ	aşk	-
	9	مَحَبَّت			muhabbet	Tâhâ 20/39
	10	بُغْض	9	نَفِينُ	kin, buğz	el-Mâide 5/ 64
	11	عَدَاوَة			düşmanlık	el-Mâide 5/ 64
	12	إِنْتَهَرُمُوا	10	جُمْلَه رَفِينُ	hepsi kaçtılar	Farklı formu ile geçiyor
	13	إِخْتَلَسُوا	11	رَفَانُ	kaçırmak, aldatarak çalmak	-
5	14	جُوشَن	12	زَرَه	zırh	-
	15	دِرْع			zırh	-
	16	جِنَّة	13	مَرْتَالُ	kalkan	el-Münâfikûn 63/2
	17	نُزْسُ			kalkan	-
	18	صَارَم	14	شِير	kılıç	el-Kalem 68/22

	19	سَيْف			kılıç	-
	20	سَهْم	15	تَيْر	ok	-
	21	قَيْسِي	16	كَفَّانُ	yay	en-Necm 53/10
6	22	قَدُومٌ	17	طُفْشُو	keser	-
	23	ذُلْبٌ	18	چِنَارٌ	çınar	-
	24	مِخْفَرٌ	19	مُكَازٌ	kazma, iskarpela, saban	Âl-i İmrân 3/103
	25	سَكْنَةٌ			kazma, iskarpela, saban	-
	26	مِلْزَمٌ	20	مِشَارٌ	mengene	-
	27	خِرْكَ			mengene	-
	28	قَطْعٌ	21	بِرِينٌ	kesmek	el-Hâkka 69/46
	29	سِنٌ	22	بِدَانٌ	diş	el-Mâide 5/ 45
	7	30	إِبِلٌ	23	دَقَّةٌ	deve
31		بَعِيرٌ	deve			Yûsuf 12/65
32		عَيْسٌ	deve			-
33		جَمَلٌ	deve			el-A'râf 7/40
34		نَاقَةٌ	deve			el-A'râf 7/73
35		جَمَّازٌ	deve			-
36		حَجْرٌ	24	مَهِينٌ	kısrak	Aynı kelime farklı bir mana için geçiyor. Kavim İsmi
37		عَقْلَةٌ			kısrak	-
38		مُهْرٌ	25	كُرَى	tay	-
39	حِصَانٌ	26	هَسْبِيهٌ	at	-	
8	40	عِجْلٌ	27	كُوْلُكٌ	buzacağı	ez-Zâriyât 51/26
	41	حَمَلٌ	28	بَرَحٌ	kuzu	-
	42	جَدْيٌ	29	كَازٌ	oğlak	-
	43	عَنَاقٌ			oğlak (dişi)	-
	44	سَمْنٌ	30	رُونٌ	yağ	Farklı formda geçiyor
	45	سَمِينٌ	31	قَلْوٌ	şişman, semiz, besili	ez-Zâriyât 51/26
	46	شَحْمٌ	32	بَزٌ	içyağı	el-En'âm 6/146
	47	ضَرْعٌ	33	كُهَانٌ	hayvan memesi	-
9	48	مِرْصَدٌ	34	رَى	yol	et-Tevbe 9/5
	49	مِثْهَاجٌ			yol	el-Mâide 5/ 48
	50	طَرِيقٌ			yol	en-Nisâ 4/168
	51	مِرْصُوصٌ	35	قَوَى	muhkem, güçlü, sağlam	es-Sâf 61/4
	52	غَالِيٌ	36	بَلِنْدٌ	yüksek	Hûd 11/82
	53	سَامِيٌ			yüksek	-
	54	مَالِكٌ	37	خُدَانٌ	sahip	Âl-i İmrân 3/26
	55	صَاحِبٌ			sahip	el-Bakara 2/39
11. Kıta						

3	1	قَرِيَّانَ	1	مَكَّةَ مَدِينَةَ	iki köy, Mekke ve Medine	ez-Zuhruf 43/31
	2	زُبُرْقَانَ	2	رُؤُوسَ وَهَيْبَتَ	güneş ve ay	-
4	3	شَهْدَ	3	هَيْبَتَ	bal	-
	4	عَسَلَ				Muhammed 47/15
	5	أَرَى				-
	6	سُنُوتَ				-
	7	صَرَبَ				-
5	8	عَضَبَ	4	شِيرَ	kılıç	-
	9	عَصَبَ	5	رَهَ	sinir	Hûd 11/77
	10	أَقْطَعَانَ	6	شِيرَ وَقَلَمَ	iki kesen, kılıç ve kalem	Farklı formuyla geçiyor Tâhâ 20/71
6	11	شَارِقَ	7	رُؤُوسَ	güneş	Farklı formuyla geçiyor
	12	بَيْضًا				Farklı formuyla geçiyor
	13	خَافِقَانَ	8	مَغْرِبَ وَمَشْرِقَ	doğu ve batı	-
7	14	شَمْسَ	9	رُؤُوسَ	güneş	eş-Şems 91/1
	15	قَمَرَ	10	هَيْبَتَ	ay	eş-Şems 91/2
	16	أَرْهَرَانَ	11	رُؤُوسَ وَهَيْبَتَ	güneş ve ay	Farklı formuyla geçiyor
8	17	أَيْسَرَ	12	جِبَ	sol	-
	18	يُسْرَى				-
	19	أَيْمَنَ	13	رَاسَتَ	sağ	el-Vâkıa 56/91, el-Hâkka 69/19
	20	يُمْنَى				
9	21	حَافَ	14	صُوْنُدَ	yemin	en-Nisâ 4/62
	22	يَمِينَ				el-Mâide 5/ 89
	23	قَسَمَ				Vakıa 76
	24	أَفْضَلَانَ	15	إِيْمَانِي وَعَدْلَ	güven ve adalet	el-Bakara 2/64
10	25	ذُنْبَ	16	كُرْكَ	kurt	Yûsuf 12/14
	26	عُرَابَ	17	قِرَ	karga	el-Mâide 5/ 31
	27	أَصْرَمَانَ	18	كُرْكَ وَقِرَ	kurt ve karga	el-Kalem 68/17 Fiil
11	28	قَسْوَرَةَ	19	شِيرَ	aslan	el-Müddessir 74/51
	29	ضَيْعَمَ			aslan	-
	30	دَاهَاثَ			aslan	-
	31	حَارَاثَ			aslan	-
	32	لَيْثَ			aslan	-
	33	أَسَدَ			aslan	-
12	34	أَبْطَحَ	20	نَوَالِيْنَ بِيْرَ	taşlık vadi	-
	35	بَطْحَاءَ			taşlık vadi	-
	36	سَارِقَ	21	دِرَ	hırsız	el-Mâide 5/ 38
	37	لِصَ			hırsız	-

13	38	هَرَّة	22	بِسِيكْ	kedî	-
	39	سَيُّور			kedî	-
	40	فَارَة	23	مِثْلِكْ	fare	-
	41	تَقَب	24	كُنْ	delik	es-Sâffât 37/10
	42	تُعْلَبَانُ	25	رُوفِي	tilki	-
14	43	وَاجِد	26	بِيكْ	Bir	es-Sâffât 37/4
	44	اِثْنَان	27	دُو	İki	el-Mâide 5/ 106
	45	ثَلَاث	28	سِي	Üç	el-Kehf 18/25
	46	أَرْبَع	29	چَار	Dört	en-Nûr 24/8
	47	خَمْسَة	30	بِيْنَج	Beş	el-Kehf 18/22
	48	سِتَّة	31	نَسْنَسْ	Altı	Kâf 50/38
	49	سَبْع	32	حَفْت	Yedi	Yûsuf 12/46
15	50	ثَمَان	33	هَسْت	Sekiz	el-Hâkka 69/17
	51	تِسْع	34	نَه	Dokuz	el-Kehf 18/25
	52	عَشْر	35	دَه	On	Yûsuf 12/46
	53	مِأَة	36	صَدْ	Yüz	el-Kehf 18/25
	54	أَلْف	37	هَرَار	Bin	es-Sâffât 37/69, Kadir 3
12. Kıtâ						
3	1	عَضْد	1	بَارِكْ	pazu	el-Kehf 18/51
	2	مِرْفَق	2	أَيْبِيْتِكْ	dirsek	el-Mâide 5/ 6
	3	ذِرَاع	3	زَنْد	ön kol	el-Kehf 18/18
	4	لِسَان	4	أَرْمَان	dil	el-Beled 90/9
	5	جَنْب	5	طَبِيْشْت	yan, taraf	en-Nisâ 4/36
	6	إِبْط	6	بِيْجَانْكَ	koltuk altı	-
	7	عُنُق	7	أَسْطُو	boyun	el-İsrâ 17/13, Yâsîn 36/8
	8	تَدِي	8	بُسْتَان	meme	-
4	9	جَوَارِح	9	دَسْت وِپِي	el ve ayaklar	el-Mâide 5/ 4
	10	حُلُقُوم	10	گُورِي	boğaz	El-Vâkıa 56/83
	11	حَلْق			boğaz	-
	12	حَنْجَرَة			boğaz	el-Ahzâb 33/ 10
	13	عَشَا	11	شَيْف	akşam yemeği	-
	14	غِدَاء	12	تَاشْتِي	kahvaltı	el-Kehf 18/62
	15	غِدَاء	13	زَاد	gıda, azık	-
	16	إِنَاء	14	أَمَان	kap, kap kacak	el-Gâşiye 88/5, el-İnsân 76/15
5	17	وَصَب	15	إِيْش	ağrı, sızı	es-Sâffât 37/9, en-Nahl 16/52
	18	نَصَب	16	زَحْمَت	zahmet, zorluk	el-Kehf 18/62
	19	حَتْن	17	زَافَا	damat	-
	20	خِتَان	18	سُنَّت	sünnet	-
	21	بِطَانَة	19	دُوسْتِي	dostluk	Âl-i İmrân 3/118
	22	مَبْطُون	20	زَكْ إِيْشِي	karın ağrısı	diye geçiyor بطن
	23	دَوَاء	21	دَرْمَان	ilaç, derman, deva	-

6	24	عَنَاصِر	22	أَخْ وَأَفْ وَبَاءٌ وَأَكْرُ	toprak, su, rüzgar ve ateş	-
	25	مَوَالِيد	23	نَّبَاتٌ وَمَعْدَنُ وَحَيَوَانٌ	nebatat, madenler ve hayvanlar	Farklı formda geçiyor
7	26	طَبَائِع	24	كَرْمِي وَسَارِي زَوَائِي وَطَرِي	sıcak, soğuk, kuru ve ıslak	-
	27	أَخْلَاطَان	25	صَفْرَاءُ وَسَوْدَاءُ بَلْعَمٌ وَخُونٌ	kan, balgam, kara safra ve sarı safra	et-Tevbe 9/102
8	28	غَلَل	26	آف	su (ağaçların arasından akan)	var أَغْلَالٌ
	29	مَعِين	27	جَارِي	akarsu, memba,kaynak, göze, pınar	el-Mülk 67/30
	30	دُجَى	28	شَقَا طَارِي	gecenin karanlığı, karanlık gece	-
	31	ظُلْمَاء			gecenin karanlığı, karanlık gece	el-Bakara 2/17
	32	وَحَل	29	حَرَى	çamur	-
	33	طِين			çamur	el-A'râf 7/12
	34	حَمًا			çamur	el-Hicr 15/26
	35	صَلْصَال			çamur	el-Hicr 15/26
	36	وَدَق	30	بَارَان	yağmur	en-Nûr 24/43
	37	حَيَا			yağmur	-
9	38	جِدَار	31	دِيوَار	duvar	el-Kehf 18/77
	39	حَانِط			duvar	-
	40	أَبْيَيْتَة			duvar	-
	41	عَمُود	32	أَسْطُون	sütun	el-Hümeze 104/9
	42	حَسْبُ	33	دَار	tahta, odun	el-Münâfikûn 63/4
	43	وَتْد	34	سِنْكَ	kazık	en-Nebe 78/7
	44	طَاق	35	كَمْرُ	kemer	-
	45	رَوَاق	36	أَيَوَانٌ	eyvan, revak	-
10	46	جَرِيدَة	37	دَفْتَر	defter (gazete olarak biliniyor günümüzde)	-
	47	قِرْطَاس	38	كَاعِدُ	kağıt	el-En'âm 6/7
	48	طِرْسُ			kağıt	-
	49	وَرَق			kağıt	el-En'âm 6/59, el-Kehf 18/19, el-A'râf 7/22, Tâhâ 20/121
	50	سُرَادِق	39	خَيْفَت	büyük çadır	el-Kehf 18/29
	51	فِسْطَاط	40	كُونُ	çadır	el-İsrâ 17/35, eş-Şuarâ 26/182

	52	ظَرْفٌ	41	أَمَانٌ	kap, kap kacak	-
	53	وَعَاءٌ			kap, kap kacak	Yûsuf 12/76
11	54	وَحْيٌ	42	إِشَارَةٌ	işaret	eş-Şûrâ 42/51
	55	تَلْوِيحٌ			işaret	-
	56	إِرَادَةٌ	43	فَيْنٌ	sevmek	el-Cin 72/10, el-Müddessir 74/31
	57	فُذْرَةٌ	44	شَيْبُنٌ	güç, kuvvet	Âl-i İmrân 3/26
	58	جَبَانٌ	45	قَلَسٌ	korkak	-
	59	بَطْلٌ	46	مَرْدٌ	yiğit, kahraman	-
	60	لِوَاءٌ	47	أَلَا	bayrak	-
	61	عَلْمٌ	48	نَيْشَانٌ	nişan	-
12	62	قَصِي	49	دُورٌ	uzak	Meryem 19/ 22
	63	دُحُورٌ			uzak	es-Sâffât 37/9
	64	قَصَبٌ	50	قَامُوشٌ	kamış	-
	65	قِرْدٌ	51	مَيْمُونٌ	maymun	el-Bakara 2/65
	66	فَرَسٌ	52	هَسْبٌ	at	-
	67	جَرَسٌ	53	زَنْكَلٌ	zil, çan	-
	68	إِكَاْفٌ	54	كُرْتَانٌ	semer, palan, eyer	-
	69	بِرْدَعَةٌ			semer, palan, eyer	-
13	70	حَمِيمٌ	55	خَرْمٌ	hısım, akraba	el-Hâkka 69/35
	71	جَمَا	56	بَاوَانٌ	koru	et-Tevbe 9/35
	72	نُزَاتٌ	57	مِيرَاتٌ	miras	el-Fecr 89/19
	73	إِرْثٌ			miras	en-Nisâ 4/176, Meryem 19/ 6
	74	أَبُو	58	بَابٌ	baba	Yûsuf 12/68
	75	أَبُوَّةٌ	59	بَابِي	babalık	-
	76	بَوَابٌ	60	دَرْكُهْفَانٌ	kapıcı	-
14	77	أَبُو جَامِعٌ	61	صِفْرَةٌ	sofra	-
	78	أَبُو نَاجِعٌ	62	حَلْوَا	helva	-
	79	أَبُو نَافِعٌ	63	سِرْكَةٌ	sirke	-
	80	أَبُو جَابِرٌ	64	نَانَ	ekmek	-
13. Kıtâ						
3	1	سَمَا	1	أَسِيمَانٌ	gökyüzü	Nûh 71/15
	2	عَرَشٌ	2	بَانٌ	tavan, dam	el-A'râf 7/54
	3	بَيْتٌ	3	حَايِي	ev	el-Bakara 2/125
	4	تُنُقٌ	4	پِرْدَةٌ	perde	-
	5	إِرْفَعٌ	5	هَلِينٌ	kaldır	Farklı formu ile geçiyor.
	6	لَيْثٌ	6	خُوزِي	keşke	en-Nisâ 4/73
4	7	دُعَا(ء)	7	خَوَسِينٌ	istemek	el-Enbiyâ 21/45
	8	دَعٌ	8	بِهَيْلٌ	bırak, vazgeç!	el-Ahzâb 33/ 48
	9	رُخٌ	9	هَرَه	git	-
	10	مَرَقٌ	10	شُورِبَةٌ	çorba	-
	11	كُلٌ	11	بِخُوَه	ye!	el-Bakara 2/57

	12	جِي	12	وَرَه	gel!	
5	13	مَلَأ	13	جِفَات	meclis, topluluk	el-A'râf 7/60
	14	إِمْتِلَاء	14	تَرَى يُون	dolmak, doluluk	-
	15	سَنَا	15	رُوْهْنِي	aydınlık	en-Nûr 24/43
	16	أَنْجَاء			aydınlık	-
6	17	جَجِيم	16	دُوْرَه	cehennem	el-İnfitâr 82/14
	18	جَهَنَّم			cehennem	en-Nebe 78/21
	19	لَطَى			cehennem	el-Meâric 70/15
	20	سَقَر			cehennem	el-Müddessir 74/26
	21	مَقَام	17	جَه	yer	es-Sâffât 37/164
	22	مَقَر			yer	-
7	23	عِبَادَة	18	بِرْسَتِيْن	ibadet	el-Kehf 18/110
	24	عِبَارَة	19	بَيَان	beyan, ifade, açıklama	Yûsuf 12/43
	25	عِلَان	20	أَشْكِرَه	aşık, açık seçik, aleni	Fâtır 35/29
	26	عَيَان			aşık, açık seçik, aleni	-
8	27	عِقَاب	21	عَذَاب	azap	el-Mâide 5/ 2
	28	نَكَال			azap	en-Nâziât 79/25
	29	خَبَل	22	دِيْنِي	delilik	Farklı anlamda geçiyor
	30	خَبَط			delilik	el-Bakara 2/275
	31	خَبَال	23	خِرَابِي	kötülük, yıkım, fesat	Âl-i İmrân 3/118
9	32	شَجِيح	24	بَجِيْل	cimri	el-Haşr 59/9
	33	هَلُوْع				el-Meâric 70/19
	34	ضَنِيْن				et-Tekvîr 81/24
	35	صَاغِر	25	دَلِيْل	hakir, hor	et-Tevbe 9/29
10	36	كَلُوْح	26	قَوِي رُو تِرْش	asık suratlı, ekşi suratlı	el-Mü'minûn 23/104
	37	عَبُوْس			asık suratlı, ekşi suratlı	el-İnsân 76/10
	38	عَرُوْس	27	بُوْكُ وَرَأْفَا	gelin ve damat	-
11	39	مُوَسَّخ	28	مُرِيْن	süslü, bezenmiş	-
	40	مُكَلَّل			süslü, bezenmiş	-
	41	حُسَانُ وَبُسَانُ	29	مُشْكَل	pek güzel,	-
12	42	بُهْلُوْل	30	سِبَاهِي	güleçyüzlü	-
	43	بِهَاء	31	زِيْنَت	-	-
	44	سَجِيَّة	32	طَبِيْعَت	tabiat, doğa	-
	45	نَجِيَّة	33	دُعَاء	dua	en-Nisâ 4/86, en-Nûr 24/61
13	46	رُوْح	34	هَسَانِي	rahatlık, kolaylık	Yûsuf 12/87
	47	نِيَاخ	35	هَوَار	imdat	-

	48	فَوْرُ	36	خَلَّصَ بُون	kurtuluş, kurtulmak	en-Nisâ 4/13
	49	فَلَاخُ			kurtuluş, kurtulmak	el-Mü'minûn 23/1
	50	تَجَاخُ			kurtuluş, kurtulmak	-
14	51	شَيْتَا	37	زَيْسْتَانُ	kış	Kureyş 106/2
	52	صَيْفُ	38	هَافِينُ	yaz	Kureyş 106/2
	53	رَبِيعُ	39	بِهَارُ	bahar	-
	54	حَرِيفُ	40	بَيْبِيزُ	sonbahar	-
15	55	سَنَّهُ	41	سَأَلَهُ	sene, yıl	el-Bakara 2/96
	56	أُسْبُوعُ	42	هَفَّتَهُ	hafta	-
	57	سَرَ أَوِيلُ	43	دَرَبِي	don, külot	-
	58	سِرْبَالُ	44	كِرَاسُ	gömlek, fistan	en-Nahl 16/81
16	59	يَعَاسُ	45	هُونِزِينُ	uyuklama	Âl-i İmrân 3/154
	60	سِنَهُ			uyuklama	el-Bakara 2/255
	61	هَجْعَةٌ	46	حَوْ	uyku	ez-Zâriyât 51/17
	62	فَرَى	47	دَرُو	yalan	Meryem 19/ 27
	63	إِفْتِرَاءُ			yalan	el-En'âm 6/138
	64	إِذْ			yalan	Meryem 19/ 89
17	65	تَرَاجِي	48	سِسْتِي	gevşeklik	Meryem 19/ 89
	66	تَرْفُ	49	تَرْمِي	yumuşaklık	el-Vakıa 56/45
	67	حَطْبُ	50	سُخْتِي	yakıt, yakacak	Tebbet 111/4
	68	مَعْمَعَانُ	51	گَرْمِي	sıcaklık	-
18	69	خَفَّةُ	52	سِفْكَ بُون	hafiflik	Farklı formda geçiyor
	70	وَقَارُ	53	گِرَانِي	ağırlık, ağırbaşlılık	Nûh 71/13
	71	تَرْبُصُنُ	54	دَرْنِگِي	gecikmek,	el-Bakara 2/226
	72	خَوَازُ	55	دَنْگ	ses (böğürme)	Tâhâ 20/88
19	73	حَنِيدُ	56	فِرِيفِي	pişirilmiş et	Hûd 11/69
	74	مُكَاءُ	57	فِرُوزِي	ıslık	el-Enfâl 8/35
	75	صِيَاخُ	58	دَنْگ	ses	Farklı formu ile geçiyor
	76	صَدَا			ses	el-Enfâl 8/35
	77	يَدَاءُ	59	گَازِي	çağırma	el-Bakara 2/171
20	78	رَجْرُ	60	اِسْتِرَانُ	şarkı, şarkı söylemek	Aynı harflerle başka anlamda geçiyor.
	79	هَرَجُ			şarkı, şarkı söylemek	-
	80	هَرَجُ	61	تَيْكِلُ بُون	karişmak, karişıklık	-
	81	مَرَجُ			karişmak, karişıklık	-
	82	مَرَجُ			karişmak, karişıklık	er-Rahmân 55/1
21	83	بَتَانُ	62	سَرْتِلِي	parmak uçları	el-Kıyâmet 75/4
	84	أَصَابِعُ	63	تَلِي	parmaklar	el-Bakara 2/19, Nûh 71/7
	85	عَدَالَةٌ	64	بِرَانِزُ	Eşitlik	el-En'âm 6/1, en-Nisâ 4/3
	86	شِكَايَةٌ	65	گِلِي	şikayet	Yûsuf 12/86
22	87	عَنْبَهُ	66	دَرِيرَانَهُ	eşik	Fussilet 41/24

	88	وَصِيدٌ			eşik	el-Kehf 18/18
	89	رَفَاتٌ	67	آخ	toprak	el-İsrâ 17/49, 98
	90	صَعِيدٌ			toprak	el-Kehf 18/8, 40
23	91	قَوَارِيرٌ	68	شَوْشَه	cam, şişe,	en-Neml 27/44
	92	مُمَرَّدٌ	69	هَلُو	pürüzsüz	en-Neml 27/44
	93	دُخَانٌ	70	دُو	duman	Fussilet 41/11, ed-Duhân 44/10
	94	دُخٌ			duman	-
	95	يَحْمُومٌ			duman	el-Vâkıa 56/43
24	96	تَجَلُّجٌ	71	هَرَّيْنَه	sallanmak, sarsılmak, titremek	-
	97	تَبْتُلٌ	72	بِرِينٌ	kesmek	el-Müzzemmil 73/8
	98	تَكَلَّمَ	73	خَبْرَدَانٌ	konuşmak	en-Nûr 24/16
	99	تَبَسُّمٌ	74	كَنِينٌ	gülümsemek	en-Neml 27/19
25	100	تَبَادُرٌ	75	لَز	hız, acele, sürat	-
	101	عَجَلٌ			hız, acele, sürat	Tâhâ 20/84
	102	سُرْعَةٌ			hız, acele, sürat	Âl-i İmrân 3/176
	103	حَدِيقَةٌ	76	رَز	bağ, bahçe	en-Neml 27/60
	104	بُسْتَانٌ			bağ, bahçe	-
	105	جَنَّةٌ			bağ, bahçe	eş-Şûrâ 42/22
26	106	كِتَابَةٌ	77	نَفْسِينٌ	yazmak	el-Bakara 2/79
	107	مِدَادٌ	78	مُرَكَّبٌ	mürekkep	el-Kehf 18/109
	108	تِلَاوَةٌ	79	خَوْنِدُنٌ	okumak, tilavet etmek	el-Bakara 2/121
	109	وِدَادٌ	80	مَحَبَّةٌ	muhabbet, sevgi	el-Bakara 2/96, 105
27	110	وُصُولٌ	81	كِهَشِينٌ	ulaşmak, erişmek	en-Nisâ 4/90
	111	وُرُودٌ			ulaşmak, erişmek, varmak	el-Kasas 28/23
	112	عُرُوجٌ	82	أَفْرَازٌ جُونٌ	yükselmek	el-Kasas 28/23 el-Meâric 70/4; el-Hicr 15/14
	113	صُعُودٌ			yükselmek	el-En'âm 6/125
28	114	عَرَجٌ	83	لَنْكِيَه	topallık, aksaklık	el-Hicr 15/14
	115	عَوَجٌ	84	خَوَارِي	eğrilik, yamukluk	el-Kehf 18/1
	116	إِعَانَةٌ	85	أَرِي	yardım	el-Furkân 25/4
	117	نُصْرَةٌ			yardım	Farklı formları geçiyor
29	118	رَبَا	86	زَيْدَهِي	faiz, artış	Âl-i İmrân 3/130
	119	رَبْوَةٌ	87	عَرْدِي بِلْنَدٌ	yüksek yer, tepe, tümsek	el-Mü'minûn 23/50
	120	قِرَى	88	ضِيَافَةٌ	ziyafet, misafire yedirilen yemek	-
	121	قَرِيَّةٌ	89	كُنْدٌ	köy	el-Furkân 25/51
30	122	جُدَدٌ	90	رِي	yol	Fâtır 35/27
	123	رَبِيعٌ			yol	eş-Şuarâ 26/128

	124	قَصْد			yol	en-Nahl 16/9
	125	صِرَاط			yol	el-Fâtiha 1/ 6
	126	سَبِيل			yol	el-İnsân 76/3
	127	مُهْدَى	91	دَلِيل	kılavuz, rehber	-
	128	هَادِي			kılavuz, rehber	el-A'râf 7/186
31	129	رَمَل	92	رُؤْيُ لِرَيْ جُونَهُ	hızlı yürümek, koşuşturmak	-
	130	هَرَوَلَةٌ			hızlı yürümek, koşuşturmak	-
	131	نَحَافَةٌ	93	رَبُونُ بُؤْنَهُ	zayıflamak	-
	132	حَوْقَلَةٌ			zayıflamak	-
32	133	شَجَاعَةٌ	94	جَوَانِمِيرِيَه	yiğitlik	-
	134	جِلَادَةٌ			yiğitlik	-
	135	سَعْبٌ	95	بِرْسٌ	açlık	el-Beled 90/14
	136	عَرْتٌ			açlık	-
	137	شَبِيعٌ	96	تَبِيرِيَه	tokluk	-
33	138	جَمَاعٌ	97	كَانٌ	cinsel ilişki	-
	139	رَقَتْ			cinsel ilişki	el-Bakara 2/187, 197
	140	وَطْءٌ			cinsel ilişki	Aynı kelime başka manada geçiyor. el-Müzzemmil 73/6
	141	بَدَلٌ	98	دَانٌ	vermek	-
	142	ذَكَرٌ	99	كَبِيرٌ	erkeklik uzvu	Aynı kelime başka manada geçiyor.
	143	فَرْجٌ	100	فَرْجٌ	kadınlık uzvu, ferç	el-Enbiyâ 21/91, et-Tahrîm 66/12
	144	حُصَيْنَيَانٌ	101	كُنٌّ	testistler	-
34	145	تَدْفُقٌ	102	فَرِيهَتُنْ	fişkirmek, tazyikle fırlatmak	-
	146	تَلَذُّذٌ	103	حَوْشِيٌّ	zevk almak, hoşuna gitmek	ez-Zuhruf 43/71
	147	سَقَى	104	أَفْدَانٌ	sulamak	Fiil el-Kasas 28/25
	148	نَضَارَةٌ	105	كَنْسِيٌّ	parlaklık	el-İnsân 76/11, el-Mutaffifîn 83/ 24
35	149	أَبُو الْكَبِيرِ	106	زَيْفٌ	gümüş	-
	150	أَبُو الْفَضْلِ	107	زَيْزٌ	altın	-
	151	أَبُو النَّجْمِ	108	رُؤْفَى	tilki	-
	152	أَبُو الْحَرْثِ	109	شَبِيرٌ	aslan	-
36	153	أَبُو الْأَمْنِ	110	تَبِيرِيٌّ	tokluk	-
	154	أَبُو عَمْرَةَ	111	بِرْسٌ	açlık	-
	155	أَبُو الْفَيْسِ	112	طُورٌ	çakal	-
	156	حَذْرٌ	113	تَبْرَسٌ	korku	el-Bakara 2/19
	157	حَوْفٌ			korku	el-Bakara 2/38
37	158	أَبُو حَفْصِ	114	مَيْشٌ	sinek	-
	159	أَبُو جَعْدَةَ	115	كُرْكُ	kurt	-

	160	كُرْكِي	116	فُلْنِكُ	turna kuşu	-
	161	حُبَارِي	117	چَرْكُ	hubara kuşu	-
38	162	أَبُو اللَّهْوِ	118	طَنْبُورٌ	tanbur	-
	163	أَبُو الْعُفْلِ	119	فِيلٌ	fil	-
	164	أَبُو مَرَّةٍ	120	شَيْطَانٌ	şeytan	-
	165	سُلْطَانٌ	121	دَلِيلٌ	delil, kanıt	el-Mü'min 40/ 35
39	166	فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ	122	گلی قاصدان بُو چه هایتته هُون	Gelişinizin amacı nedir ey elçiler?	ez-Zâriyât 51/31
40	167	تَعَالَوْا سَرِيعًا	123	وَرِنٌ هُونٌ بَلْرُ	çabuk gelin!	-
	168	فَهَذِهِ جَنَّةٌ	124	أَفَّهُ هَايَه رَرْ	işte bu bahçedir.	-
41	169	لِنَذْهَبْ وَنَلْعَبْ وَنَأْكُلْ مَعًا	125	بِجْنِ دَا بَلْبِرُنْ وَقِيكْرَا بُخُونْ	Gidip beraber oynayalım ve yiyelim	-
42	172	مَعِيَ	126	دِگَلْ مِنْ	benimle	el-Kehf 18/67
	173	مَعَكَ	127	وَدِگَلْ تَه	seninle	en-Nisâ 4/102
	174	لِي	128	رُ بُو مِنْ	benim için	el-Bakara 2/152
	175	لَكَ	129	رُ بُو تَه	senin için	el-Bakara 2/30
43	176	عَلَيْكَ	130	لِسْرُ تَه	senin üzerine	el-Bakara 2/252
	177	عَلَيَّ	131	لِمِنْ	üzerime	en-Nisâ 4/72
	178	عَلَيْهِ	132	لِسْرُ وِي	onun üzerine	el-Bakara 2/37
	179	مِنِّي	133	رُ مِنْ	benden	el-Bakara 2/38
44	180	عَلَيْنَا	134	لِسْرُ مَه	üzerimize	el-Bakara 2/70
	181	عَلَيْهِمْ	135	لِوَانْ	üzerlerine	el-Fâtiha 1/ 7
	182	عَلَيْكُمْ	136	لِسْرُ وَه	üzerinize	el-Bakara 2/40
	183	خَسَارَةٌ	137	زِيَانٌ	zarar, hüsrân	el-Hac 22/11
45	184	نَهَارًا	138	بِرُورُ	gündüz, gündüzleyin	Yûnus 10/55
	185	بَيَّاتًا	139	بِشْفِ	gece, geceleyin	Yûnus 10/55
	186	مِنَ الْجَهْلِ فِرًّا	140	رُ جَهْلِي بِرْفِ	cehaletten kaç!	-

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

ÖZ GEÇMİŞ

A. KİŞİSEL BİLGİLER

Adı / Soyadı : Musa ŞİNEĞO

B. EĞİTİM

Yüksek Lisans : İstanbul Sabahaddin Zaim Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri, Arap Dili ve Belagatı, 2024, İstanbul.

Lisans : İstanbul Üniversitesi İlahiyat Lisans Tamamlama Programı, Lisans Programı, (Uzaktan Öğretim), 2022, İstanbul.

C. MESLEKİ DENEYİM ve KURUM ÜYELİKLERİ

2017-2019 yılları arasında Islamic Relief Yardım Kuruluşu'nun Türkiye temsilciliğinde çalıştım. Halihazırda Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak çalışıyorum.